

З ВИСОТ ЩОДЕННОСТІ

Іван Бойкевич

Ivan Bojkewycz

**FROM
HEIGHTS OF
THE MUNDANE**

Chicago, 1982

Іван Бойкевич

**З
ВИСОТ
ЩОДЕННОСТІ**

Чікаго, 1982

За редакцією Анатолія Курдидика
й технічною допомогою п-ні Люби Гнатюк

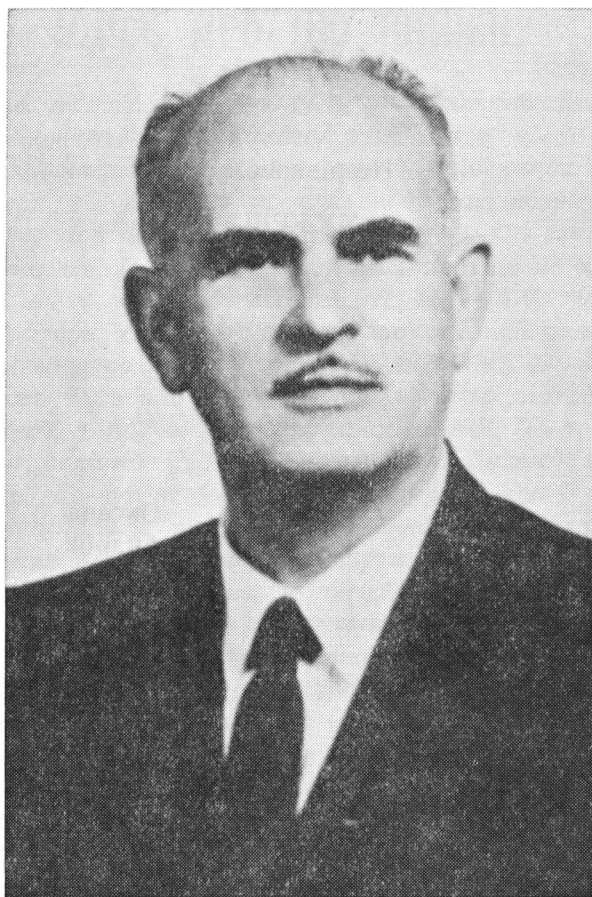
Мистецька обкладинка: Ярослав Кобилецький

Edited by Anatole Kurdydyk
Technical Assistance by Luba Hnatiuk

Cover by Jaroslav Kobylecky

Всі права застережені
Copyright 1982

Тираж: 500 примірників

ІВАН БОЙКЕВИЧ

Незрівняному
МУЖЕВИ
та
осяйної пам'яті
БАТЬКОВІ

**Оксана
Андрій
Роман**

ЩОСЬ ПРО ЦЮ КНИЖКУ

Коли в дискусіях на тему української літератури та українського видавничого руху паде гасто закид, мовляв ми не даємо нічого на так званий ринок світової літератури, то в таких закидах повно незрозуміння та найвности, щоб не казати невіжества тих, які згадані закиди ставлять. По-перше тому, що ніхто ще не поставив реценти на те, що таке світова література і її, тієї світової літератури, так і немає, як немає світової релігії, світового мистецтва чи світової політики, — всі спроби створити щось таке або слабина, або штучно підтримувана сповидність, така, як напр. Об'єднані Нації. По-друге, навіть при великій уяві та оптимізмові будемо змушені признати, що в т. зв. світову літературу могли б входити твори найкращих письменників, поетів чи драматургів поодиноких народів, отже, — картинно кажучи, — найтщиніші квіти з різних культурних ґрунтів, зложені в одну китицю, й українці вже давно могли в цю китицю подати і свої квіти, якби не спеціальні гасом фбрмальності і ще більш труднощі народу, що бореться за найнормальніші в інших народів умовини життя. І нарешті, — бути в китиці т. зв. світової літератури — це своєрідний люксус. Це те саме, якби ми мусіли вижити з визнаженого нам маленького шматозка землі і замість садити конезні для існування стружкові та городовину, дозволяли собі на цьому крайцеві землі плекати високоренні, хог і які гудові та запашні, рожі. Прийде гас, мабуть таки незабаром, коли і українські троянди будуть додані до китиці світової літератури та загудують усіх своїми пахощами.

Такі міркування робимо навмисне, подаючи гитазам-українцям цю книжку. Це бо якраз одна, до того ж видатна, книжка з тієї духової продукції, яку нація мусить мати, коли вона у змаганні за свої ідеали та змагає до повного себевияву. Кажемо — видатна книжка,

бо книжки з таким змістом, як у ній, досі на нашій книгарській полиці не було й немає, а її автор, Іван Бойкевич, мабуть і не мріяв про те, щоб її створити та подати на полиці книгарень, бібліотек і тих, що люблять та цінують добру книжку. Не мріяв, як не мріє хлібороб, кидаючи зерно у скиби, бо це його обов'язок і цього вимагає конезність. Щоденна, пильна і невідхильна потреба казала І. Бойкевичеві заповнювати олівцем і пером, з надумою й іноді нашвидкуруз, численні аркуші паперу, не збираючись мабуть ніколи впорядкувати їх, виправити та у друкованій формі передати далі, — для тих, що будуть потребувати доброго духовного продукту та, з зерни, житимуть і його вкладом праці в те, що „перше на потребу”. Що автор, Іван Бойкевич, не мріяв і не плянував у своїй особистій скромності ніякого видання того, що писав — це видно і з його рукописів, насправді записок на різного формату папері та різним, залежним від настрою, позерком. Але і з цих, таких різних, його записів однаково визирає гранітна духовна скульптура Івана Бойкевича — стовідсоткової дитини того трагічного відтинка життя Українського Народу, на який припало і його життя та який ставив до живих тверді вимоги. Тільки справжні лицарі, люди орлиного духа, яким був Іван Бойкевич, мали від Бога дар витримувати цю добу, що більше — формувати її своєю ж особистою посвятою, своїм завзяттям, своєю невгнутістю і своєю відданістю раз обраному напрямкові життя у службі своєму Народові та його Ідеалам.

Фотопортрет автора цієї книжки, Івана Бойкевича, є в ній тільки ще однією її позитивною сторінкою. Бо цей портрет визирає з усіх її сторінок, — і саме в цьому окрема її вартість. Це тільки такі, як Іван Бойкевич, залишають книжки — справжні документи психіки нашої доби, коли треба було водночас взяти дітей і старших, доказувати, що два і два — зогири, уземим і малограмотним, витягаючи з історії України та інших народів найцінніші дороговкази і заставляти своє отогення дивитись вперед, у правдиве, логічне і переконливе майбутнє своєї Землі і свого Народу під тим сонцем, яким Всевишній осінює всі нації глобу.

Історія літератури, без огляду на різні її види, справедливо віддає вагу життєписам своїх творців. Немає бо

такої людини, яка могла б відірвати себе від землі, по якій ходить, та від повітря, яким дихає. Інші є поезії палатних мінстрелів, інші партизанських поетів. Новелети та оповідання з нормальних часів абсолютно різні від воєнних чи воєнних оповідань. І теж майбутні дослідники нашої не тільки літератури, але й суспільних явищ та політичних подій України, тільки розглядатимуть книжки з різних днів її життя та боротьби, шукатимуть у них зерен правди про людей того чи іншого часу та братимуть під увагу настрої, думки, погляди і плани тогочасних українців. У таку площину своєрідної, але й різної, документації попаде тоді з погестю і книжка нашого автора, Івана Бойкевича, як зеркало доби, перефільтроване його особистим практичним, твердим і водночас оптимістично наставленим життєвим досвідом: Гімназиста-підпільника, політичного в'язня, безупинного громадського активіста, якого окупант остракізує та якому перебиває студії примусовою службою у своїй армії, талановитого й завзятого „гайдамаку“, що й у ворожому мундирі добивається своїм знанням старшинської школи і вищого військового ступня, потім воєнка Української Дивізії, дивіста й емігранта за океан та до Чикаго, де й зашвидко, ризикує зашвидко, закінчує свій життєвий шлях.

І коли переглядатимете сторінки цієї книжки, напевне побачите на них тогніше визначену Богом нашому авторові путь, — спершу на Рідній Землі, потім зужиною і звінці американським континентом. Побачите Івана, що на самий Свят-Везір, бо 6 січня 1905 року, справжнім „зоряним хлопчиною“ прийшов у родину судового урядника в Рогатині Дениса і Докії Бойкевичів. Доповнив групу старших своїх братів та сестер, але швидко, ледве звівшись на ноги, стає круглим сиротою. З прилюдної школи перейшов в 1917 р. у класичну гімназію в рідному Рогатині й у 1925 р. закінчив її іспитом зрілості.

Але хіба юнак з гутливою душею і палким серцем може тільки вжитись? Гімназист Іван Бойкевич був не з тих: У 1922-24 рр. він був активним членом підпільного гуртка УВО у гімназії (адже ж такі свіжі були ще спогади про свою державність 1918-19 років і така боляга була ворожа окупація!), редагував газетку цього

гуртка, став пластуном, щоб і в цій організації діяти. Ця діяльність раз-у-раз зустрічається з окупантською владою й Іван дуже рано познайомлюється з поліцією та арештами, хож завжди виходить з них без суду і скріпленій у завязтці. Щоб вступитися з озей поліцаїв, виїздить після матури до Товмаза і там деякий час, як інструктор Філії „Просвіти“, обїздить та зміцнює активність гиталень у повіті, призому знову має зустріти з польською поліцією та „відвідує“ тюрму.

Між роками 1928-30 багимо загартованого вже у громадській праці молодого студента Івана Бойкевича примусовим вояком Польщі. Закінчена гімназія й юридичні, хож і силоміць перервані, університетські студії дають йому право на вищий військовий вишкіл і Бойкевич виходить зі служби старшиною. Але „горна картка“ мандрує за ним далі і знову доводиться що-деякий час відвідувати тюрму. У висліді — поворот до рідного Рогатина і праця уповноваженого в канцелярії адвоката Михайла Баб'юка. На довго? В 1932-33 рр. приходить, як відплата акція за ганебну паціфікацію, шкільна і протигалькогольна акція, — й адвокатського конципієнта Івана Бойкевича зерговий раз арештують, навіть ставлять перед суд у Бережанах. Так пішло аж до 1937 року, коли попри працю в канцелярії закінчив ще й однорічний курс вищого книговодства. Цей курс справді придався: З приходом советського „визвольника“ на західно-українські землі І. Бойкевич стає головним книговодом державного експортного бюро і на цьому становищі застає його німецько-советська війна та прихід німців до Рогатина, — в реорганізованій новою владою господарській установі він задержує своє становище аж до 1943 року.

Це тоді, у 1943 році, позалася організація Української Дивізії „Галичина“ — й Іван Бойкевич зголошується одним з перших в її лави. З тією модерно озброєною українською формацією він, у ранзі поручника, проходить всю її долю і врешті опинюється в 1945 р. в Австрії. Тут, користаючи з нагоди, вписується на університетські студії в м. Інсбрук, з давньою своєю мрією закінчити політичні науки (Штатсвіссенсафт). Водночас працює в управі українського табору в Ляндеку, де

й жив та де й пізнав свою майбутню дружину, Оксану Німзановську.

В 1947 році Іван і Оксана Бойкевізі подають собі перед престолом руки на все життя і покищо спільно поборюють невгоди та труднощі політичних емігрантів у гужій країні. Обое теж вкінці 1948 року виїздять до Аргентини і тут, уже з двома синами, живуть та працюють повних 10 літ, берузи водночас активну участь у громадських організаціях, — Іван зокрема у Братстві б. Вояків 1-ої Української Дивізії. В 1959 р. Бойкевізі переїздять до США і поселяються в Чикаго: Попри заробіткову працю Іван Бойкевіз викладає у Школі Українознавства і як злен Узительської Громади особливо змагається за правильну вихову молодих характерів своїх узнів, підготовляючи для них солідно теми з історії й культури України та складаючи для цього окремі підручники.

Виглядало все ніби нормально, але призаена недуга не дозволила Івану Бойкевізеві втішатися довго спокійним життям: 5 листопада 1966 року Всевишній покликав його у свої хороми. Дружині і Синам залишилися попри дорогі спогади про небуденного головіка і любого батька ще й записані рукою Покійного десятки-десятки карток, які заходами найближчих, — пані Оксани та синів Андрія й Романа, сьогодні вже професіоналістів, — й створили книжку, що її оце гитає тримає в руках.

Фізичний портрет Івана Бойкевіза? Високий, стрункий і красивий, — таким пам'ятають його рідні вдома, що були в той час дітьми. Любив тих дітей, радо бавився з ними, аж назвали його нестливо: Стрийко Бавко. Любив, — кажуть ці ж діти, — гитати, мав багато книжок, складав вірші. У війні згоріли і книжки і рукописи і здрамутизована повість А. Чайківського „За сестрою”. Чи вів раніше записки або щоденник — невідомо, але залишився в пам'яті тогочасних дітей, що сьогодні всі дорослі і раді б мати пам'ятку про Стрийка Бавка, добрим, незабутнім та дорогим іменем...

* * *

...А тепер зрозумієте краще, яка це книжка. Чому у ній поруз одинокого збереженого вірша з сантиментом українського вояка, знайдете основний, на базі гли-

бокої вдумливості і підтверджений нажитаністю філософічно-сустільний нарис „Генеральні ідеї української духовності і характер українського народу” та — ніби дальше продовження його — ґрунтовно мотивований огляд „Українське військо і його вплив на правоустрій Української Держави в I-ій добі її існування”, які до живого зацікавляють кожного, хто прочитає їх. Зважте і побачите: Вже у цих двох есеях видно формат Автора, — насамперед ідея, духовність і характер українського народу, як основа духовного його буття і свідомого існування, та далі — українське військо як основа державности України. В обох І. Бойкевич — глибоко-релігійний філософ, узятий з натиском на духовність і характер, історик зі спробою синтезу та переконаний звеличник збройної сили, як творчого джерела і плянового будівника державного апарату. Черговий огляд І. Бойкевича „Проблеми виховання дитини” такий же логічний і цілеспрямований, як оба раніше згадані, — він іде ще далі та заторкає справу підготовки нових поколінь, як запевнення росту і правильної дії народу в майбутньому. І ще раз зважте. І. Бойкевич не був ні зі студій, ні з професії педагогом-вчителем. Але раз він вирішив, що справа молодого покоління — це справа життя і смерті народу, він основно простудіював цю ділянку і хоже висновками свого з неї знання поділитись з іншими учителями та виховниками. А вже завершенням цього, — ми сказали б: найінтимнішого та найсвятішого, — переконання І. Бойкевича є остання в цім циклі його розправа, що має заголовок „Людина потребує Бога”. Це його переконання охоплює все, що людське життя має, воно просто перекликається з Псалмом Маркіяна Шашкевича „Віра мого серця як Бескид”, — і доповнює цілість філософічної есенції Українського Духа, схопленої в іншій формі популярним гаслом нашої організованої молоді „Бог і Україна”. Перекликається теж з ідеалами інших наших національних філософів, давніших, вгораних та сучасних, з безсмертної когорти найкращих синів України.

Але у книжці Івана Бойкевича знаходимо ще щось інше, зого майже не подибуємо в наших виданнях. Маємо на увазі основні твердження багатьох великих сучасности, що їх твори є здобутком та осягом усього люд-

ського роду та на яких базуються всі теперішні моральні й суспільно-політичні високошкільні студії. Бойкевич згадав ці твори з пристрасною шляхетною дослідника. Просто з подивом для завзяття нашого Автора, для його настійливості та його працьовитості й охоти згадати та студіювати такі глибокі й „важкі” книги в час, коли він і працював на хліб та ще й узив і брав угасть у житті своєї спільноти, переглядаємо вже самий список „прогризених” ним книг, не згадуємо вже велетенської зерги виписів з них, що вимагали окремої уваги і багато-багато часу. І хотів І. Бойкевич того, чи ні, але він зробив своїми виписами з книг великих сузасників велетенську прислугу своїй спільноті: Вона дістала справжню т. зв. квінт-есенцію схопленої в них творчої (часом і негативної та руйнівницької) наукової думки, з якою кожний, хто вважає себе за інтелектуала та освіченого, мусів би познайомитись. Звідси, після широкої дискусії, вирішено вмотивувати у книгу, що її оце згадав має, теж і ці висліди кропіткої та небуденно пильної праці нашого автора, зі шляхетною мотивацією, що ледве чи ще коли хто інший, згадаючи і прочитавши згадані нами книги, зможе і схоже їх закрити в українській мові та тим більш подати під увагу і розвагу своїй спільноті. Що це влучення у нашу книгу думок, і тверджень таких велетів духа, як О. Шпенглер, П. Липперт, А. Камюз, К. Ясперс, Й. Шер, Ш. Аш, Р. Зайзік, М. Гіришберг, Ф. Достоевський та інші, в тому й деякі наші, — що воно є зерговим компліментом для Світлої Пам’яті Покійного Івана Бойкевича, про це немає ніякого сумніву. Це ще одна виключна його прислуга для своєї спільноти, — неповторна і безконкурентна.

Таким чином сміло стверджуємо, що Дружина сл. п. Івана Бойкевича — Пані Оксана та його Сини Андрій і Роман — не могли поставити кращого пам’ятника своєму найдорожшому Покійному, як ця книга. Поруч мармурової плити на Його могилі, розписаної на матеріяльну сотолітність, ця книга Івана Бойкевича збереже духовий портрет і світле ім’я Його поти, поки існуватиме українська наука і в ній улюблена дисципліна Покійного, — історія України.

Анатоль Курдидик

**СЕРЦЕМ
І
МИСЛЮ**

У П'ЯТНАДЦЯТИЛІТТЯ I-ої ДИВІЗІЇ УНА

Так непомітно гряде час, —
Уже п'ятнадцять прогуло,
Як в граді Льва юні когорти
Ішли на струнко під наказ,
Немов учора це було.

Ім квіти кидали до ніг,
Що в'янули в палкому сонці,
Засмаглі лица, юний сміх,
В серцях несли палку любов
До волі „у своїй сторонці”.

Пішли...

А там на сході барабанно
Бог смерти свій танок завів;
Кат з ворогом змагавсь в конанні.
Вони пішли у бій нежданно
На Київ через Броди-Львів.

І не лисиці забрехали
На Русичів черлені щити:
Це міни й бомби вибухали,
Когорти йшли, в огні лягали,
Щоб чашу всю до дна іспити.

Сповнилась мрія. Поглягли.
Але не здались, не зломилась!
Свій прапор іншим передали
В роки незнані, у майбутнє,
Нашадкам своїм, щоб несли.

ГЕНЕРАЛЬНІ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВОСТИ І ХАРАКТЕР НАРОДУ

(Реферат на сходах комбатантів І УД-УНА та інших
воєвських організацій 17 липня 1957)

Заки прийти точніше до теми, варт насамперед пригадати головні напрямні в науці, що займається такими питаннями, як 1. Людина, 2. Народ-нація-держава, 3. Людство і 4. Буття та його мета.

Цими питаннями займається не якась одна галузь науки, але майже всі галузі, включаючи й ті, що потрібні для технічного вишколу людини. Найвище з усіх тих наук стоїть релігія, як завершення філософії, бо на всі питання людського буття вона має свої розв'язки — і це рівнозначне для всіх релігій, навіть у найпримітивніших народів. Але цього питання розробляти не будемо, бо це не тема сьогоднішнього огляду і не в нашій компетенції. Тому й перейдемо відразу до речі, а саме:

Народом, як спільнотою, займається наука **соціологія**. Темою цієї науки є 1. одиниця, 2. родина як біологічне явище, 3. гурт-плем'я як культурне явище, 4. держава як культурне явище і організація та 5. кляса (шар) як економічне явище.

Психологія та **антропологія**, як найновіші галузі науки, мають на меті розпізнати буття людини (Jaspers: „Psychologie der Weltanschauungen”, 1919 & „Die geistige Situation der Zeit”, 1933).

На основі тих трьох галузей науки розвиваються нові її галузі — а) філософія людського буття та б) етнопсихологія. Ясперс, розглядаючи найновіші часи, підкреслює, що в теперішній добі марксизм, психоаналіза і теорія рас — це найбільш замітні і водночас найбільш поширені заслони та маски, які з рівнорядною собі брутальністю в ненависті життєвих явищ показали своє справжнє обличчя, коли маса дійшла до влади.

Вертаючись до соціології, зустрічаємо в початковому розвою цієї науки два напрями, дві ідеї, як історичні явища: 1) ідивідуалізм, та 2) універсалізм. **Ідивідуалізм**, як історіософічне окреслення погляду, що спільнота-група, плем'я, нарід чи раса — це збір **одиниць**, чи пак сума самостійних одиниць, які діють кожна самостійно, їх **буття** є в них самих і їх співбуття — тільки зовнішнє й механічне (Порівняй Пітагора 440 р. до Хр. „Людина є мірилом усіх речей”). **Універсалізм**, у противагу, базується на духовій співзалежності одиниць. Спільнота є понад одиницю і вона сама в собі об'єктивна-реальна. Погляди різних філософів-соціологів в різні часи є різні і наука соціології далі шукає розв'язки в питанні людини як спільноти, в сумі її діяння, причин і доцільности діяння.

Ясно, що в цьому і тому напрямі розвинулося багато теорій і поглядів. Але найголовніші з них у наш час це: **ідеалізм** — „Світ є втіленням абсолютних ідей, »душі вселенної«, висловлений свідомістю” та **матеріалізм** (Маркса): „Світ по своїй природі є матерією, яка у свому вічному рухові виявляє різні явища і форми-види, має свої закономірності розвою і не потребує ніякого духа”.

Чому саме підкреслюємо науку соціології у нашій темі? Тому, що багато мудреців наших часів упевняють, мовляв, живемо тепер на грані двох епох і щоб удержатися при існуванні на майбутнє, треба і нам докладно пізнати загибаючу епоху, її суть та причини загину, — не тільки щоб як слід зрозуміти ситуацію, але й віднайти той стрижень нашої нації, який дав їй змогу пережити не одну епоху та і зберегти свій субстрат, — як це окреслює проф. В. Шербаківський, — ненарушеним для грядучої епохи. Німецький філософ Шпенглер у свому творі „*Untergang des Abendlandes*” змальовує наглядно картину упадку нашої епохи, не даючи при тому надійного обрису майбутнього. В іншому свому творі „Людина і машина”, подає тойже Шпенглер як зразок сильної людини — римського вояка зі сторожі на воротах Помпей: „Стояти, вмєрти залитий лявою, але не зійти з посту свого призначення”. Це прикмета сильних духом. І така сила духа потрібна нам, мусимо віднайти її десь на дні наших душ, у підсвідомості, та утвердити її в нашій свідомості. Новітня наука виключає „*Deus ex machina*”. Нічого не діється такого, що не було б предсказане яких напр. 100

років тому. Вже Нітше сказав: „Бачу, що хвилі нігілізму підносяться”, а Шпенглер, розглядаючи розвій європейської культури і цивілізації, предсказує упадок сучасної епохи, яка своє віджила. Тривання якоїсь культури Шпенглер визначає на 1,000 років.

Наша епоха проходила під знаком лібералізму й у висліді розвинувся у ній матеріялізм, який у марксизмі осягнув своє завершення, розв'язуючи на свій лад всі питання людського буття. Ця ж епоха, просякнута ним і позбавлена духовости, котиться невідклично у катастрофу.

Запізнаймося дещо ближче з наукою, яка принесла стільки нещастя нашому поколінню. Впарі з марксизмом, як доповнення і поглиблення **матеріялістичного світогляду**, розвинулася наука **психоаналізи** та наука про **расу**. В марксизмі маса хоче бути спільнотою; психоаналіза шукає пустого задоволення буття; в расизмі хтось хоче бути кращий, як інші. У кожному з тих напрямків є якась правда, але досі тих правд не виявлено. Але зате всі три напрямки мають притаманні собі руйнівські прикмети: 1. марксизм винищує все духове; 2. психоаналіза вивищує гони, а коли називає це ще й культурою — все виглядає на вимушену неврозу; 3. раса дає історичну синтезу, у вигляді безнадійну, бо при селекції кращих доведе людство до руїни. Якраз у висліді „сумішки рас людство досягає більших можливостей” — каже напр. К. Ясперс. Всі три згадані напрямки в нашій переломовій добі згідні в одному: „Все, що є, мусить бути знищене, щоб виростло нове — невідоме”. І на цьому місці слід ще додати, що всі теперішні суспільно-політичні рухи виходять з матеріялістичного світогляду і тому належать до загибаючої епохи.

В пошуках нових доріг у нашій переломовій добі, в якій людина в давніші слова вкладає зовсім новий зміст, нові думки і нове розуміння, з приспаних надрів людської підсвідомости виростає нове розуміння нації, основане на ідеалістичному світогляді і наука шукає справжніх промоторів людського діяння, а саме розглядає духовість одиниці і нації та, у висновку, доходить до нових критерій. Цією новою наукою є **етнопсихологія**. Англійський етнопсихолог В. М. Дугал у своєму творі „The Group Mind” каже: „Нація існує завжди тільки тоді, коли ідея маси, чи нації як цілоти, є у свідомості одиниць і визначає їх

діла. Нація існує справді та є життєздатна тільки тоді, коли її самосвідомість повна і виразна. Поступ нації, її могутність і щастя залежить головню від повноти й ширини, глибини й багатства змісту самосвідомости, від докладности й певности, з якою цілість відбивається в кожній ідивідуальній душі, від сили почувань, що концентруються на цій цілості”.

Розглядаючи цю дефініцію про націю з погляду етнопсихології, доходимо до висновку, що найважливіше — це глибинне самопізнання себе як нації і як одиниці, щоб утвердити духа нації, на що в нас є вже доволі матеріялу і відкривається щораз новий, бо і не брак в українській науці та мистецтві „расових душ”, до яких треба вернутись і читати, вивчати їх так, як казав Шевченко на адресу цілої нації:

Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу та читайте
Од слова до слова;
Не минайте ані титли
Ніже тії коми,
Все розберіть, та спитайте
Тоді себе: **Що ми?**

Отож мусимо зачати від основ.

Скромна, незнана місцевість **Трипілля** змінила одного дня гльобально напрямні української науки про минуле української землі. Вже у третьому і другому тисячолітті до Христа населення України, Молдавії, Моравії й Угорщини творять суцільну територію населення з оригінальною культурою кераміки. Дальші археологічні досліди вказують на пересунення людности з України на південь та південний схід і навпаки. Цікаво, що й тогочасна архітектура згідна з сучасною і топографія поселень теж подібна. Соціяльний устрій — матріярхат, родинне життя — індивідуальне. Культура й культ посвоячені з культурами й культурою Мезопотамії, Індії та Єгипту. Бик „Апіс” був теж у пошані на Україні, культ вогню і води майже такий як в Індії. Недосліджений ще вповні наш зв’язок з народом сумерійців, про яких згадує М. Грушевський, та які вже на 4.000 літ до Христа мали вельми високу культуру й були осілим народом. Столицею їх було місто Урі й останною королевою була Нану; в 1900-их роках

до Христа, під напором семітських нападів з південної Арабії, сумерійці мали пересунутися на північний захід.

Деякі історичні факти: Грецький історик Геродот подає, що у 5-му столітті до Христа нашу територію замешкували хліборобські племена під владою скитів. Згідно з Грушевським, скити були номади й не задержувалися довго на одному місці. У свою чергу німецький археолог Келлер впевняє, що у 5-му віці до Христа великі скитські орди, частинно морем на кораблях і решта як кіннота, прийшли з півночі, знищили здовж малоазійських берегів усі держави Близького Сходу й у скорому часі дійшли до Єгипту. Тут зустріли сильний спротив і після великого розгрому відступити, а десять років пізніше щезли так нагло, як і прийшли, в невідомому напрямі. Інші джерела подають, що у 5-му ст. до Христа перський цар Дарій розбив скитів і дійшов аж до Європи, у висліді чого середземно-морські впливи грецьких колоній на північних берегах Чорного моря більш як тисячу літ були панівні на українських землях. В першому столітті нашої доби, за часів римського царя Нерона, наші землі були під окупацією римських легіонів. В час мандрівки народів у 5-му й 6-му століттях нашої доби панування готів залишило на вдачі предків українців впливи нордійської раси, тобто твердість і войовничість. Антропология й етнологія окреслюють український тип як динарця, з сильною домішкою альпійського типу в центральній, нордійського в північній та середньо-азійського в південній Україні. Помітні й легкі акценти балтійської домішки з півночі та середземно-морської з півдня. Трипілець, в основному прапредок сучасного українця, був репрезентантом передно-азійської раси.

Нація в очах психології — це психічна надраса. Психологія знає багато відмін у сегрегації фізичних типів, яким відповідають психічні характери. Психологія не нехтує зв'язку фізичної й духовної структури індивіда, навпаки, згідно з нею тип — це якраз чудове об'явлення духового у фізичнім, — те об'явлення, в якому на динарсько-альпійському й нордійському схрещенні Шевченкового типу заяснів дух української синтези, що вмістив у себе тяглість духа предків. На шляху до свого призначення кермує психічним життям нації її Геній, що в таких постатях як Шевченко, Хмельницький чи Мазепа

виявляє її внутрішню суть у площині почувань, думок і чинів. Етнологія і фолкльор своїми матеріялами дають нам змогу накреслювати магістралу оновленої української духовості.

Усі епохи, що мали характер номадських мандрівок півночі, в основному не змінили психологічної побудови й культурних традицій українських потомків давніх трипільців. Головні напрямні психічної настанови, життєвого стилю та культурного й соціального характеру закріплені в них (Щербаківський, Стебельський).

Ми довідалися зі сказаного, що українська нація складається з різних расових первнів. Пригляньмося до них ближче. Ось що каже про них д-р Ю. Русов:

I. Динарська раса

Круглоголові, осілі хлібороби. Сильно розвинене почуття приватної власности й людської достойности. Не завойовники, але добрі оборонці. Гуманні, люблять похвалу і славу, талановиті і працездатні, родинний устрій — матріархат. Другою особою в родині є не батько, але брат матері — дядько. Відношення до дітей суворе, але люб'язне. В політичній настанові домінує лібералізм і демократизм з правильною ерархією. Шанують громаду й виборну владу. Мають сильну нехоть до абсолютизму.

II. Медитеранська або середземно-морська раса.

Вона осіла в районі Середземного й Чорного моря. Стрункі, але не високі ростом, очі і волос чорний, — такі її представники. Вдача в них змілива, мова швидка, з гестікуляцією й мімікою. Палкі промовці і проповідники. Велика любов до дітей, сильний патріотизм. Готові до протесту й бунту, нездібні до систематичної праці. Зате здібні до мистецтва й музики, талановиті. В суспільно-політичному відношенні — прогресивні і схильні до революцій, при тому мають тягу до тайних товариств чи організацій. Люблять свій край і родину. Запальчиві і схильні до скрайностей, вони теж добрі торговці і пропагандисти.

III. Нордійська раса.

Представники цієї раси — довгоголові, високі, ясноокі і ясноволосі. Вдача їх сувора й жорстока. Мають по-

чуття вищости над іншими. Як завойовники — прямі у поглядах, без крутійства, лицарські. Дуже здібні до систематичної праці, ладу і дисципліни, але схильні до абсолютизму. Вождь у них — цар і Бог. Талановиті з нахилом до мистецтва й технічних наук, характер загарбницький. Назагал традиціоналісти і консерватисти, у службі ідеї — безкомпромісові. Жінка в пониженні, батько є паном родини. Сполягають на силу, схильні до ендогамії. У своїй прямолінійності підпадають легко провокації. Попавши у критичне положення, важко їм вийти з нього.

IV. Остійська або урало-алтайська раса.

Розповсюджена у східній і середній Європі. Круглоголові, незугарні, часто з неправильними пропорціями; рудуваті, ясноокі. Вдача понура і вельми завислива. Неталановиті й не мають змислу краси та мистецтва. Почування людської достоїнності нерозвинене, егоїсти. У звичайній, пересічній праці — успішні, але у справжній і творчій — безпомічні. Замість патріотизму виявляють любов до свого кута й родини, а що не мають виразної індивідуальності, говорять охоче „ми” замість „я”. Під міцною владою — добрі службовці, але можуть служити і двом богам. Легко міняють ідеї, підозрівають усіх та все, підпадають швидко всякій агітації. Відношення до жінки — як до вигідної господині, дітьми пишаються перед іншими і стараються вивести їх в люди. Попавши в халепу, втрачають голову, але в шуканні допомоги виявляють великий хист. Не войовничі, люблять переждати невзгоди і легко пристосовуються до нових володарів. Мають нехіль до всього, що виділяється з юрби. Не консерватисти й не традиціоналісти, але зберігають свої звички. Кожну нову думку відкидають як фантазію, а проте згодом стають поллентачами. Панування чужих елементів обмежувалося тільки до верхівки. Маса-народ залишався незмінний, чи згідно зі Щербаківським — основний субстрат, корінне населення, що з прадідів сидить на даній території, затримує свої специфічні ознаки і прикмети. Та історію творять не маси, а верхівка. Тому в історії наші землі в різні часи мали різну назву. Щойно за княжої доби з перевагою нордійської раси у верхівці (в т. зв. варязькому періоді) сформувалася сильна держава, якої войовничість позначилася походами на хазар, Пер-

сію та Царгород. Як бачимо, коли всі три расові первні, тобто динарські, середземно-морські та нордійські, гармонійно розвивалися, — наша держава цвіла. Найважливіше в житті спільноти, щоб кожний характерний тип був на своєму місці, бо як каже наш філософ Григорій Сковорода, тоді нордійці воюють, динарці орюють, медитеранці творять культуру й мистецтво, а остійці служать і творять оту „буржуазію”, яка, не хапаючи зірок з неба, доробляється маєтків та тим збогачує не тільки себе, але й державу. Та домішка остійських первнів доводить дуже часто до вельми прикрих наслідків. Наприклад: суміш нордійського й остійського типів — це завойовник-еґоїст, жорстокий та інтригант, що ставить себе понад усіх і йде на всякі угоди. У добі, про яку мова, характеризували наших предків „плуг і меч”, орачі й завойовники, — і ці дві характерні риси виявляються в ході всієї нашої історії. І хоч суміш нордійського і остійського типів — дуже небезпечний психічний тип для державної творчости та ще й коли він у провідній верстві в час занепаду, — наш нарід мабуть сильний. Відвічний субстрат його видержує все і не то не загибає, але в найбільшому лихолітті відповідає Новою Русько-Литовською Державою, Галицьким Королівством та опісля Козацькою Державністю, врешті новою культурою князів Острозьких і церковних братств.

Расово-типичні вияви в українській духовості.

Тому, що нині немає расово чистого народу, бо народи постійно мішалися, немає в чистому вигляді і згаданих расових первнів. Але все таки в поодиноких характерах будуть ці чи ті первні перевищати інші, і вони, як домінуючі, надають характерові кольорит. В нашій літературі, та взагалі у всякій мистецькій творчості, крізь підсвідомість творців виходять на яв своєрідні характеристичні риси психіки українця. Їх можна знайти дуже й дуже багато, в різних комбінаціях людської вдачі, від невинної казочки почавши, через народні приповідки, пісні й літературні твори, від мистецької кисті й долота аж до наукових праць, — всюди відбивається душа й характер творця, отже й українця, бо про нього тут мова. Чому воно так?

1) Бо „Мистецтво й творчість — не те, що ми бачимо, а те, що ми маємо в нас самих” (О. Архипенко).

2) Бо „Мистецтво прагне виявити внутрішню суть індивідуальності кожного мистця, як системи думання та вичування певного людського ґатунку, певної духово і кровно пов'язаної збірноти, в її найшляхетніших і найсуттєвіших цілях” (Б. Стебельський).

Характеристики

1. Для **нордійця** характерний культ батька. Це батько-отаман, якому всі коряться. Це тип козака, що „проміняв жінку на тютюн та люльку”, виразно виведений Гоголем у „Тарасі Бульбі”. Для нордійця жінка й діти не будуть перші, якщо йдеться про честь і державу. Нордієць — це своєрідний „зоон політкон”. Нордійський первень виразно виступає у князеві Ігореві (Слово о полку Ігоревім), коли він каже: „Браття і дружино! Лучче нам порубаним бути, ніж полоненими бути”.

II. Українець з перевагою **динарця**: Матріярхат, „Ненька Україна”. Динарець вигукує з-під печі „Я господар у хаті”, але завдяки макогонові справа скоро кінчиться словами „Прости мене моя мила, що ти мене біла”. Культ матері є на першому місці — й він домінуюча риса українського характеру, ще від часів Трипілля, як осілого народу. Вже арабські джерела згадують, що як українському купцеві родився син, то батько клав немовля біля голого меча і казав: „Не лишу нічого, крім меча і матимеш те, що здобудеш мечем”. Тобто син має бути лицарем, а дочка чи матір являється власницею всього майна. Отже матір є господиня. Культ матері виступає виразно у творах Шевченка „Наймичка”, „Марія” і т.п.

III. **Медитеранець**. В родинних справах: „За твої карі очі душу б я віддав”. Тип Андрія в „Тарасі Бульбі”. В суспільних справах революціоніст, схильний до ідейних спілок.

IV. **Остівець**. „Ой як би ти дівчино,
Була багатенька,
Взяв би тебе за рученьку,
Одвів до батенька”.

В тій пісоньці виявляється вся його душа. Він любить родину на свій лад і завжди старається випхати у люди „рідняка” чи „свояка”. Протекціоніст. Не патріот, синів віддасть радше „в різницю москалеві”, як казав Шевчен-

ко. Крім того остієць користолюбивий, егоїст, у нього ідея — статки і достатки, або бути „директором”, — бай- дуже чоґо. Головне — корито, угодовець, конъюнкту- рист, шабльоніст.

Всі вище згадані расово-типичні елементи виступають в характерах українців, але ніодин з них не є домінантний. Бо якби державнотворчі риси були постійно горою, ми не тільки мали б свою державу, але не були б ніколи її втратили, хоч з-зовні нераз були до того причини. У свою чергу, якби протилежні риси були горою в нашому харак- тері, ми як нація давно вже були б затратилися чи, як етнічна окремішність, змішалися з окупантами. Та всу- перечильному тискові і з евро-азійського сходу і з евро- пейського заходу ми, як етнічна окремішність, не тільки зацілили, але з усіма своїми предвічними прикметами збереглися всеціло, зросли чисельно і навіть у поневолен- ні зуміли подвоїти свої етнографічні землі та сколонізува- ти великі простори сходу, надаючи їм своєрідне обличчя.

1. І саме ця прикмета є **стрижнем української духо- вості та невгнутим хребтом характеру** типового українця- трипільця.

2. У справах універсальних найвищою істотою в ук- раїнця є один Бог, первопочин буття, який є у всьому, що на небі й на землі; тому й почитання сонця, місяця, зірок і природи було, відповідно до ступня умового роз- витку, тільки символами почитання одного і того самого Духа, що все животворив. Цю ідею висловлював нарід у різних формах та різних обрядах і цей монотеїзм і мо- ноїдеїзм скріплювався тим, що в народніх, ще дохристи- янських віруваннях не було ієрархії богів, бо всі вони символізували одну і ту саму ідею. Ці вірування були такі сильні, що можемо вважати їх за наші ориґінальні, хоч вони і схожі на вірування інших народів, бо заховалися до наших часів під різними видами та без шкоди влилися у християнський обряд і світогляд, додаючи їм не тільки зовнішньої краси, але й зливаючи християнізм зі стрижнем власної духовости.

3. **Культ матері**, матріярхалізм, основувався не тільки на родинно-суспільній основі, але — згідно з найновіши- ми твердженнями проф. В. Щербаківського — цей культ вміщав у собі теж культ матері-природи й матері-землі. Бо матір є носієм грядучих поколінь і продовженням жит-

тя, а з матері-землі походить тіло людини, що згідне ще і з біблією християнізму у словах: З пороку повстав еси і в порох обернешся. І цей культ матері в релігійному аспекті доховався до наших часів як культ Матері Божої та Цариці України, з поглибленим змістом і з містикою Великої Ідеї.

4. **Єдність народу і толеранція чужих** була і є глибоко вкорінена в українській духовості, бо ввійшла в культ Свят Різдва і Щедрого Вечора, під видом Свята Збору, чи другого для Свят Різдва. Слова В. Катрана підтверджують це окремо. Він каже: „Партійність чужа українському народові. Українські партії завжди представляли тільки їх вожак-жонглерів, але ніколи українські маси”. У відношенні до чужих весь зміст тієї толеранції міститься у словах: „Гість в дім, Бог у дім”.

5. **Велика пошана особи й майна**, бо всім опікуються боги.

6. **Глибока прив'язаність до землі і природи**, що виявляються в ході всієї історії, в законодавстві, в мистецтві, зокрема в поезії й у прозі.

7. **Консерватизм у побуті і традиції**.

8. **Великі здібності у здобуванні простору**.

9. **Сильна життєва зарадність**; вміють і можуть робити все, щоб не впасти в житті.

10. **Важкі для асиміляції**, засимілюють скоріше чужого, як себе.

11. **Глибока емоціональність**.

12. **Глибокий аристократизм духа**.

Оце й були б менш-більш ідеї, що перетривали тисячеліття в нашій духовості й ніякі зовнішні сили не скалічили цього нашого духового стрижня. Що ми, не зважаючи на все, народ бездержавний, на це впливають інші моменти, які не є темою цього з'ясування. Ми, українці, ще свого історичного слова не сказали, отже майбутнє належить до нас.

Як було сказано, живемо в переломовій добі і впарі з тим на наше покоління припадає велике і важке завдання. Познаки пробудження вже є і його треба розвинути та утвердити у свідомості всіх членів нації. Засвіймо собі бодай дещо, що наші дослідники вже в тому напрямі стверджують.

Проф. Вадим Щербаківський („Старовинний україн-

ський соціальний устрій”) каже: „Коли ми шукаємо паралелів до наших українських звичаїв і до української психології, то в найчистішому вигляді ми знайдемо їх у кавказців та у їх прародичів у Передній Азії”. Вплив тих традицій на психіку сучасних народів приводить нас до цікавих спостережень:

Старовинний родовий патріархат є зародком сучасного нам державного абсолютизму, централізму і тоталітаризму. Монархізм, що вийшов з патріархату, мусить бути абсолютний і центральний. Монархізм з матріархату буде демократичний, обмежений якимись демократичними виборними установами. Монарх у матріархальній державі витворився з дядька, тобто брата матріархальної королеви, один з яких у геттітів так і звався „дадія”. Патріархат має нахил до агресивності. Метою його життя є агресивність. В матріархаті послаблювало психічно родину головню те, що в ньому не було одної волі, якій усі члени родини мусіли б коритися, перед ними не було й жодної ясної цілі, яку вони мусіли б досягати. Агресивність патріархату найкраще ілюструє агресивність московського народу, який хоче захопити весь світ у свої руки.

В. Катран („Хмельницький чи Барабаш?”) твердить: „Дух нації — це та сила, що керує нацією в її рості, що охороняє її від чужих впливів і, найголовніше, надає нації типових прикмет, які будуть повторюватися у многотисячлітній історії нації, в її минувшині, сучасності і в майбутності... Усвідомити собі духа нації, це значить пізнати синтетично з’ясований ідеал соціального уладу, тобто просліджувати, як типовий представник нації дивиться на Бога, всесвіт, людей і природу та як бажає влаштувати своє особисте й гуртове життя”.

О. А. Мартенко („Основа нації”) в соціал-етнопсихічній студії вважає, що таким виразним типом нації, як уже згадано, є Шевченко і, між іншим, каже: „З історіософічного погляду у Шевченка чітко підкреслені два моменти: гордість з української крові та глибокий конструктивний аристократизм, властивий українській односторонності. В українця є глибоке відчуття ієрархії вартостей, глибокий аристократизм духа, що мислить абстрактами, зокрема аристократична є українська культура в усіх видах її вияву”. На закиди, що в нас є теж багато запозичень, Мартенко каже: „Великий дух потребує

багато чужих формальних засобів на те, щоб висловити себе... Нація не є сумою фізично живих одиниць, а дух нації не є сумою душ тих одиниць”.

В українців є глибинність відчуття та переживання і ця емоціональність ніяк не стоїть на дорозі розвитку волі й інтелігенції. В. Липинський каже: „Ця наша емоціональність, якої не можна набути в жодній школі, дозволяє нам здобути в короткому часі те, на що інші нації потребували б багато більше часу... Українець, як типовий ідеаліст, переводить докладну ієрархію вартостей. На чолі їх ставить найвищу духову, єдинотворчу істоту — Бога, від якого йде і походить усе. Тут наш ідеалізм сходиться з духом Великого Магатми Ганді, який каже: „Я вірю, що без божества не було б пізнання добра і зла, не було б поняття „правди” і „кривди”, а через те не було б ні любови, ні посвяти і благородности духа... Єдино духове дає людині можливість жити повнотою своїх сил”.

Заперечення Бога суперечне з основою світогляду українця. В основі українського світогляду стоїть дух і впарі з тим вартість усього базується не на формі, але на змісті. Це дає високу мораль українській людині, глибоке почуття справедливости в українській громаді, високу ціну моралі. Українців справді тяжко вести, кермувати ними чи панувати над ними. Українець ніколи не дасть собі замкнути рота й не стане німою одиницею якоїсь отари. Він мусить почувати себе людиною і мати всі права людини. Він хоче почувати себе частиною в цілому й відчувати свою вартість **як творця**. Українець якраз державотворчий, але не в сенсі партії чи групи, а в сенсі цілої нації.

Українському духові чужа демократія в західному і східному розумінні цього поняття, чужа йому диктатура і сто разів чужий всякий соціалізм. Українська нація — це демократична нація, але аристократичного демократизму, глибоко опертого на духових вартостях. Звідсіля й тверді вимоги чистоти та громадської моралі до своєї керми, звідсіля типовий для українського народу бунт проти штучно створених верхів, що замикаються в собі, як окрема каста чи кляса.

Керма, на погляд українця, мусить бути весь час природною еманациєю народу, маса мусить висувати-виділювати **в керму найкращі одиниці**. Керманічі народу — най-

кращі, найморальніші, найінтелегентніші, з найбільшим життєвим досвідом одиниці, вибрані народом почерез свої творчі групи у свій провід.

Основу всього схоплює есей **Б. Стебельського „На межі епох”**, де читаємо: „Зрозуміти епоху, її світогляд, можна тільки з творів мистецтва, коли дивитись на них очима сучасної людини. 19-те століття видумало європейську духовість і культурну єдність Європи. Течії ці, позбавлені всякої ідейности, служили матеріялістичному світоглядові і стали добою кінця епохи. Ця доба відкинула все Боже, що на небі і те, що в людині. Повстання егізистенціалізму наблизило розклад доби до стану гниття. А угноєна земля вимагає нового зерна, щоб дати новий плід — і цим новим плодом є **нова епоха**. Серед повіні ідей та чаду ідейних маніфестів ледве ще рухається жива українська людина. Намуд, що осівся зі спливаючих чужих брудних вод, замазав українську духовість, її індивідуальність і творче суб'єктивне українське „Я”. Жодної спільної духової культури немає, кожна є виразником своєї епохи і зроджується одна з одної, як культури Греції, Риму, Галло-Германії, Візантії і т. п. В основі розбудови нашої епохи стоять три науки: археологія, антропологія і психологія. Вони заважать на епосі так, як географія, математика і фізика заважили на епосі, що заступає. Епохи античного й новітнього світу, що відходять, були епохами свідомого буття. Наша епоха, що наступає, буде епохою усвідомлення підсвідомого буття. Епоха, що народжується з руїн старовинних культур і шукає зв'язків з кістками гробів будівничих тих культур, ця епоха, шукаючи в них своїх прапредків, бажає устійнити цілісно свою сталість і самобутність, не тільки в запереченні, або у ствердженні себе й оточення, але в синтезі в цілому, від первопочину, від народження, як універсального в собі єдиного буття, що було, існує і за всяку ціну намагається існувати з якнайдальшими перспективами в майбутне. Україна на сьогодні не є дочіпкою в орієнтації на схід чи захід, але вона є стрижнем, — віссю, довкола якої організуються нові, дарма, що вже тисячі років існуючі, біологічні та духово окреслені вартості, значення і вартість яких для цілого людства виходять далеко поза межі цього культурно-творчого кола. Найновіші часи доказали це наше становище, подиктова-

не інстинктом, при зударі духа сходу і заходу на наших землях, де Україна фізично зайняла протилежне становище до цих двох культур. Інстинкт підказує, що лише власні сили забезпечать націю і її буття. Коли цього український інтелект ще вповні не сприйняв, то підсвідомість уже давно сприйняла вірну поставу в усіх боях нації за буття.

„Живемо в часах, — читаємо далі в Б. Стебельського, коли підсвідомість хоче бути усвідомлена, хоче бачити себе з-зовні такою, якою є всередині себе. Наша епоха відкидає принцип мови, слов'янство, романство, семітизм, туркізм і т. п., що є не менш пережитком минулих епох, як національна приналежність за державним окресленням особи. Вступаємо в епоху, в якій мистецтво і культура будуть більше класифікуватись, як мова, коли соціологи пропонують саму назву „соціологія” замінити терміном „націологія”, коли нації з одною мовою, створені історією династій феодалів або акціями капіталів, будуть розпадатися на дрібні кусочки і, навпаки, — народи різні, з різними мовами, але зв'язані кров'ю й духово із спільними предками, творитимуть федерації спільних метрополій.

„Центр номадних сил півночі переноситься у Москву, бо там органічна насиченість номадства у первісній чистій формі. Центр хліборобських первнів осілого півдня концентрується навколо України, яка лежить на осі Дунай-Кавказ-Індія. Визволені народи, як цілість, шукатимуть свого істотного в собі. Нація сьогодні вже не кляса, а цілість. Її стрижень у народів хліборобських — селянство, у народів-номадів — робітництво. В. Ріплі каже: „Мова, це не ознака раси, це лише ознака суспільного контакту”.

„Першим народом, що відкинув феодалське й капіталістичне розуміння нації, а з тим і теорію про слов'янську одність, мовну підставу культур слов'ян і спільність їх мети, була Україна. Нова епоха говорить: „Нема людей, народів і рас ні рівних, ні нижчих, ні вищих від себе, є тільки різні, є індивідуальності, що хочуть бути, існувати і проявляти себе. Зміни, що їх приносять епохи, мають характер не так нових ідей, як нових сил, що активно приступають до свого творчого вияву.

„Бог, людина і матерія в новій епосі матимуть іншу

ієрархію, як це було в попередній епосі. Це буде заперечення номадської орди з поняттям маси-товпи і чисел у ній замість одиниць. „Не буде більше супостата, а буде син і буде мати і будуть люди на землі”. Спільнота — мати, одиниця — син, ідея роду — кров. Кров — єдина реальна дійсність. У ній духовна спадщина предків, їх задуми і чини. Це розумів Шевченко, тому писав: „І вицідять сукровату, а наллють живої, козацької тії крові”. І тут одна з основних тез заперечення старої епохи, яка розкладала індивідуальне, зводила його до універсального, до самотуття усього людства.

„Все, що Боже в людині — це творчість. Тому мистецтво є висловом вищих ідей і як саме мистецтво і як ідеї соціального порядку. Воно є виявом найвищої істини буття — істоти характеру. Реальне є природне, Боже і людське є надприродне. Універсальними прикметами людини є дух і матерія, душа і тіло, інтуїція й інтелект, метафізичне й фізичне, ірраціональне та раціональне, ідеалізм і матеріалізм. Ціль творчости-мистецтва — з'ясувати підсвідоме буття наше і наших предків у нас та узгіднити їх у нашій свідомості в синтезу у площині національного мистецтва. Кожна нація — окремих духовий світ із своїми властивостями сприймання і творення”.

Володимир Мацяк, вдумливий історик середньовіччя України, у своїй праці „Українська історіографія на нових шляхах”, пише наче заклик до нас усіх: „Криваві і тяжкі змагання наших поколінь до кращого і щораз вищого самотуття і самопізнання йдуть у нас нескоординовано і часто-густо різними шляхами, що приводять до певних осягів, а ще частіше до невдач, які все таки нас не заломлюють. Причини цих невдач лежать здебільшого в нас самих, але ми їх не завжди хочемо собі усвідомити... Недостатнє самопізнання наше лежить у **замалому** знанні історії нашого народу... На руїнах давньої і неодноразової нашої державности розбудовуймо майбутнє самостійне українське державне життя за новими зразками державницької практики європейських і світових народів та за старими, добре випробованими й значимими державницькими зразками наших князів, королів і гетьманів, що викликали подив в Європі та вводили в її склад український нарід”.

УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО І ЙОГО ВПЛИВ НА ПРАВОУСТРІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ПЕРШІЙ ДОБІ ІСНУВАННЯ

I.

Існують різні теорії про повстання держави, як одної з важливих дій історії людства, і можна їх поділити на дві основні групи:

I. Матеріалістичний спосіб підходу та

II. Ідеалістичний.

Перша, матеріалістична, основа в модерній науці затрачує свій зміст з огляду на проблематичне існування матерії взагалі (атом).

Друга, найстарша і впарі з тим найновіша та найбільш розроблена, теорія стає актуальна в підході до нашого історичного розвою від стадії первісної родини аж до державного суб'єкту. Ця теорія обстоє, м. ін., що гін до творення спільноти аж до державної форми походить від Бога та що почуття волі і свободи в людині є божеське своїм походженням.

Всіми проявами розвою людської спільноти займається наука, що зветься соціологія. Вона має багато теорій і ще більш теоретиків та займається дослідом такої людської спільноти, яка вже існує, не заторкуючи питання, звідкіля взялася людина на землі.

Видатний соціолог Раценгофер (1842-1904) підсумовує соціологічні теорії і доходить до висновку, що першою людською спільнотою є орда. Вона, орда, каже Раценгофер, живе з'єднана і головний мотор її дії — це розшук за прожитком. В цьому орда зударяється з іншою ордою і або доходить до боротьби, або до втечі. Підбиту орду фізично або політично знищують, чи пак

поневолюють. В переможній орді приходить до влади якийсь муж і зроджується політична організація. Сильніші стають провідниками-вождями. Так повстає вже соціальна, політична і фізична нерівності. Впарі з дальшими ударами йде все більше розрізничкування. Для закріплення і забезпечення влади та посідання розвивається відповідна організація, повстає право. Соціальні інтереси неактуальні, поки не викличуть конфліктів. Але найважливіша при тому — **сила**, що об'єднує поодинокі групи (сінгенізм). Це просто свідомість спільної приналежності, а не кровної спорідненості.

Це первісне сінгенічне почування рівності всіх членів однієї групи у противазі до членів іншої групи таке сильне по своїй природі, що не втратило своєї сили і до сьогодні. Отже сінгенізм — це почування природної рівності, ідентичності істоти, вродженої симпатії.

Застосування чужородних громадських форм у спільноті стає причиною соціальної боротьби. Громадне життя доводить до дальшого розрізничкування індивідуальностей, як теж до громадського росту самої таки громади, що в дальшому доводить до культурного розвою орди у державній організації. Таким чином держава і політика — це вислід громадської співпраці і співдії. А проте: в дослідях історичного розвою цього чи того народу годі застосувати якусь одну теорію, бо на творення з первісної громади народу, і в дальшому з народу — нації, впливає дуже багато моментів, здебільша ірраціонального характеру, що їх часто годі вбгати у рямці логіки, чи будьякої формули.

У підході до справи історичного розвою і творення нашого народу зустрічаємося з дуже вбогими історично-науковими матеріялами у тій справі. Це питання у нас все ще слабо розроблене і чи не єдиною науковою працею в тому напрямі є праця проф. С. Шелухина п. з. „Теорія кельтського походження України-Руси”, бо теорія нормандського походження української державної організації (Грушевський, Костомаров) не знаходить у наших науковців повного одобрення. До того ж етнографічні, етнологічні, антропологічні та лінгвістичні і правничі досліди вказують на різnorodність формування та впливи сусідів на організацію українського народу в першій добі його історичного буття.

Ясно, що ще заки повсталала Українська Держава як суб'єкт міжнародного права, життя нашого народу мало свою глибоку давнину, зі своєю рідною племінною організацією та такими культурно-державницькими атрибутами як релігія, право, етика, звичаї, традиції, військова організація, торгівля, зв'язки з іншими державами, впливи різних народів, високо розвинена матеріальна культура і т. п.

Арабські джерела з IX ст., отже напередодні княжої доби, подають цікаві вістки про наших предків, що свідчать про повну вже консолідацію племен і про їх мораль, на які мусіли вплинути постійне життя і розвій на одному і тому самому місці — тобто народ вже тоді мусів мати повні ознаки державницького устрою хоч би тільки в рямцях племен, а в X ст. вже був об'єднаний під кермою Київського князя. У IX-ому столітті українські купці заходили вже аж до Багдаду і там мусіли мати свої склади та факторії, коли арабський письменник IX стол. подає факти з родинного життя тих українських купців, м. ін. і про те, що „Коли у купця русичів народився син, то батько народженого клав його на меч, промовляючи: Не лишаю тобі нічого крім меча, а матимеш те, що здобудеш мечем”.

Цей факт може бути доказом тільки високорозвиненого лицарського почування та сильної військової організації. Лицарські засади набрали релігійного культу і на це напевно треба було довговікового культурного розвою. Ці ж джерела подають, що наші предки були такі хоробрі, що у випадку, коли їх окружено і грозив їм полон, то — щоб не піддатися, — вбивав брат брата, бо вірили, що хто вмер вольний — той цілу вічність буде вольний, а якщо невільником, то й цілу вічність буде невільником. І в цьому теж зустрічаємо лицарські засади в суміщі з релігією.

Далі: Візантійський цар Маврикій (582 - 601 р.) пише: „Слов'яни й анти вільні і ніколи не даються намовити під ярмо чужої влади, а вже ніколи на власній землі. В договорах віроломні, уступають перед силою, а не перед дарунками. Ніколи не тримаються спільного рішення, один одному не хоче уступити”. Лев Діакон (990 р.) подає: „Нарід нерозважний, войовничий, сильний, вони

ніколи, хоч і переможені, не піддаються ворогам, а встромлюють у себе меч і так вбивають себе”.

Із сказаного досі виходить, що наші предки вже в VI - VII ст. вели якісь війни, тобто були зорганізовані й мали своєрідні засади лицарськості, отже само собою мусіли вже мати військову організацію та якісь форми державного устрою, коли в договорах були віроломні. До речі, купці тодішніх часів, що вели торгівлю з далекими країнами (Арабія), мусіли мати окрему військову охорону своїх караванних шляхів, отже й давали почин військовій організації, більші ж купці мусіли мати цілі військові відділи під командою одного полководця. Те у свою чергу давало згаданім відділам силу і вони згодом ставали вже державною потугою, збирали слабші племена й землі під свою опіку, а їх командири виростили таким чином на державних мужів. Нерідко полководець ставав князем та навіть силою узалежнював від себе інші племена і землі, споріднені спільною мовою, релігією, звичаями і звичаєвим правом, тощо. А що в ті часи в усіх народів був статут наємного війська і теж наші предки радо наймали норманів на воєнну службу, то й не виключене, що до норманської теорії княжої держави дійшло якраз на тій основі, що котрийсь з полководців-князів був нормандського роду й дійшовши завдяки своїм особистим здібностям до найвищої влади князя, став організатором держави, для якої вже існували всі розвоєві державницькі основи в поодиноких племен. Таким чином військо було головним фактором творення української державности та й мало в головному впливі на державний устрій.

1. Для поняття держави потрібна **територія** просто тому, що держава мусить мати якийсь географічний простір, на якому виконує свою владу й поза яким виконувати влади не може.

2. **Населення:** „Повість временних літ” згадує про українське плем’я полян в околиці Києва та що в ньому були роди. Рід складався з кількох родин і до нього належали свояки до 4 - 5 ступня. Роди господарили спільно під кермою начальника роду. Залишки такого устрою були слідні до найновіших часів у формі спільного вживання толок, пасовиськ, лісів, тощо. Територіяльна з’єднаність і традиція перетворюють рід у громаду — верв,

яка вже сама несе військову оборону. Центрами тієї оборони були городища. Майже кожна верв мала своє городище. На Київщині було їх аж 300. Вищою від верви формою було плем'я. Головним городом його було якесь городище, де жив найстарший рід або яке мало спеціальне стратегічне положення. В городі розвивалася торгівля та промисл і він ставав згодом центром племені. На чолі племені стояв князь, що й був військовим начальником. Все плем'я складало собою у військовому відношенні „тисящу”, що й ділилася на сотки та десятки. У перших початках історії ця військова організація мала ще другорядне значення, бо князь мав постійну **дружину**, а на місцях урядували тисяцькі, як начальники загального ополчення, перебираючи на себе водночас адміністративні функції. Над кожною вервою був „соцький”, а над родом „десяцькі”. Напередодні княжої доби організація племен була суто військова й нероздільно зв'язана з цивільною адміністрацією.

3. Влада: З поняттям держави поєднується теж поняття влади, яка стоїть на чолі держави й об'єднує населення. Влада визначає ціль держави, надає санкції законодавству і своїми виконавчими органами виконує власні закони. В кожному організмі є отак дві влади: закондатна і виконавча, але вони не конче мусять бути розділені. Влада князя є закондатна і водночас виконавча, бо князь і судить і адмініструє, стягає податки і т. п.

Первісні держави мали три головні цілі: 1. Запевнення безпеки від ворога, що й потребувало окремої військової організації, 2. Внутрішня безпека: Кара за проступки, судівництво і внутрішня поліція; 3. Придбання засобів на удержання князя, війська та урядовців, що у свою чергу вимагало фінансової організації.

В Першій добі Київської Держави все населення було вільне, хоч були і невільники, звичайно з полону або закупів. Українське суспільство в Першій добі ділиться на три класи: а) бояри, б) граждани, 3) селяни-смерди.

Кляса боярська розпадається на: 1. земських, 2. дружинників. Земські були землевласниками і господарями з допомогою невільників, дружинники рекрутувалися здебільша з варяг, що вступали на службу князів як провідники окремих відділів. Як довірені особи князя, варяги діставали в мирному часі управу поодиноких во-

лостей і цим перевищували земських бояр своїм значенням у державі. Їх титул був „княж муж”, найвищий щабель княжої дружини. Інституція княжої дружини германського роду складалася з чужинців (варяги) і щойно в XI ст. поповнювалася слов'янським елементом. Старшу її частину творили „мужі княжіє”, молодшу — бояри-дружинники, до якої входили теж невільники, що могли стати навіть княжими мужами. Молодшу дружину звали „гридь”, також „отроки”, „дітські”, „пасинки”. З часом усі бояри стали землевласниками і їх кляса зрівнялася. Зокрема ж західно-українське боярство дійшло було до такого значення, що вмішувалося навіть у родинні справи князя.

Б. Граждани — це було міське населення, здебільша українці і щойно у XII ст. стали напливати між них і німці.

В. Смерди були повноправною і свобідною клясою селян, м. ін. зобов'язаною і до військової служби.

Реасумуючи початковий розвій українського народу, приходимо до висновку, що вся організація тогочасного нашого суспільства базувалася на військовості. Влада має військовий характер, а вся адміністрація базується на військовому поділі.

Роля війська в побудові Української Держави

Історію розвою української державности можна в цілому поділити на такі доби: I. Княжа доба від початків до XIV ст.; II. Литовсько-руська доба від XIV ст. до кінця XVI ст.; III. Козацька доба від XVI ст. до 1781 року, тобто до скасування Другої „Малоросійської Колегії” і влучення України в Московщину, як звичайну складову її територію. IV. Доба визволення 1917 р., відродження української нації, упадок революції національного визволення і боротьба за державність по нинішній день.

I. Княжа доба.

Українською державою в цій першій добі з правного погляду є тільки Київський Державний Союз, поділений на так звані **Землі**, з яких кожна була окремою одиницею. Цей період так і названо в українській історії **Земською Добою**. Принципи приватної і публічної влади у цій добі змішані, — напр. князь збирав публічні і

свої приватні доходи до одної каси. Війни, що бували у княжій добі, мали різний характер: вони були оборонні, оборонно-зачіпні походи, грабіжні, авантюричні чи експанзивно-об'єднуючі. Вже з цього бачимо, що княжа доба в цілому, — як з погляду військової, так і державної побудови, — була слабо зцементована, занархізована, нездібна ні до більшої оборони, ні до експанзії. Децентралізація влади, державної адміністрації і військової організації не сприяла ростові княжої держави в потугу, а причин цього треба шукати в соціологічних, чи пак в соціопсихічних прикметах українських племен та в геополітичному положенні тієї держави. У цій княжій добі не було чітко розмежованих верств, але зате була пливкість кляс і саме це не сприяло виробленню авторитету якоїсь однієї кляси. Дуже часто невироблені люди сягали по владу, якої не вмiли закріпити, та, навпаки, спричинювали внутрішні кризи, які в дальшому проявлялися в анархії чи революції соціальних низів. Правда, були моменти в історії княжої доби (Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах), що на коротку мету вмiли піднести державу на високий рівень, але вся велич з їх смертю кінчилася, а притаманний український індивідуалізм населення, в парі з розвиненим браком почуття підпорядкованості, нівечив усі намагання провідної верстви зберегти авторитет та скріпити міць держави.

В деяких моментах, зокрема коли йшлося про загальну оборону, війська поодиноких князівств час до часу об'єднувалися на час походів чи оборони під авторитет цього чи того з князів. Виглядає, що якби військо в той час не було регіональне, а суцільне, то воно єдине було в силі зцементувати українську державність княжої доби. Цей регіональний поділ, пливкість суспільних меж та брак скристалізованих умов і форм були джерелом постійного ферменту та доводили до внутрішніх криз, що й були причиною упадку держави. Так довго, як київський князь спирав свою силу на наємному війську і як довго було воно ядром тодішньої княжої державної армії, влада князя була сильна і саме той час був основою розквіту княжої доби. Знов же, коли згодом наємників змінило місцеве боярство і перебрало на себе організацію військових частин, виконуючи рівночасно державну

адміністрацію на своїх посіlostях, зменшилася влада князів, а децентралізація військової княжої сили спричинила розчленування і повільний упадок держави.

II. Литовсько-Руська доба: XIV - XVI ст.

Після наїзду татар вся Україна була спустошена і тільки західні області сяк-так зацілилися, признаючи часо-во зверхність татарського хана. Згодом минається і те, бо княжі династії або вимирають, або здесятковані в невинній боротьбі. Українська держава розпадається і переходить під владу Польщі і частинно — Литви. З тим моментом проблема українського війська тісно в'я-жеється вже з новими державними організаціями. Бороть-ба за існування змусила Литовську державу розвинутися в головному у мілітарну державу. Організація військової сили заіснувала на іншій системі, як це було в нас. За часів Київської держави було ополчення, — і то або по-головне, або лише контингенти. Військова служба була зв'язана з особою, а не з маєтком. За те повна проти-лежність була у Великому Литовському Князівстві. По-треба кінної військової сили для боротьби з німецьким Орденем Хрестоносців знеможлилювала користуватися ополченням і змушувала творити кінноту, а кошти її впали на тих, що досі самі виконували службу в загаль-ному ополченні. Покривати зв'язані з тим видатки, чи зобов'язати виставити визначену кількість їздців можна було лише тих, що мали майно. Маєток, а не кількість осіб, стає основою військового обов'язку. Дійшло й до того, що і церковні організації мусіли відповідно до май-на виставляти відповідний контингент (Литовський Ста-тут і привілей з 1492 р.). Ба, навіть вдова, що мала від-повідне майно, була зобов'язана виставляти згідну з тим майном кількість воїнів, а Київська Лавра, наприклад, виставляла 10 панцерних слуг.

Роля війська в Литовсько-Руській добі.

Військо складалося або з громадян „служилих лю-дей”, або з наємників. Перші виконували військову служ-бу в зв'язку з володінням й приналежністю до великого князівства, другі за гроші. До XVI ст. всі шари грома-дян могли ще виконувати військову службу і підставо-вою маєтковою одиницею було посідання „боярської

служби”, з якою був зв’язаний обов’язок виставити одного кінного вояка. Від XVI ст. справа ухвали контингенту переходить до сойму. З документів XVI ст. бачимо, що держава старалася, щоб контингент війська кожного разу був якнайвищий, — пересічно 10 господарств виставляли одного озброєного вояка.

Щоб точно встановити, хто і скільки має давати їздців, час до часу переводили земські переписи (реєстрації). Такий перепис з 1528 року зберігся по нинішній день і він став немов боярською книгою Великого Литовського Князівства, бо в той час уже набирає твердих форм засада, що військову службу повинен виконувати лише шляхтич. Литовський Статут точно визначає кари за занедбування військового обов’язку. Винних карали спершу на горло, пізніше конфіскають майна. Раніше могли теж багаті селяни просити князя про дозвіл виконувати військову службу і, здобуваючи такий дозвіл, легко могли переходити у ряди боярства. Міста теж виконували військовий обов’язок відповідно до своєї економічної сили і тільки деякі, під впливом польського права, заступали військовий обов’язок грошевою оплатою на військові потреби. Крім цього були ще окремі відділи татар, що складалися з полонених або із збігців з орди. Почавши з XV ст., як зрештою в усій Європі, устійнюється звичай зятягати наємні війська, найчастіше з чужинців, фахових вояків. Їх заплату знімецька називали жолд і від того пішли жолнери, чи жолдаки. Бойова вартість їх була першоякісна.

Військова справа українських земель, що попали під Польщу, зв’язується вже з історією польського війська, а його організаційна сторінка не дуже різниться від тієї ж справи в Литовсько-Руському Князівстві. Найвищим начальником війська в обох державах був князь чи король, а на час походів був назначуваний великий коронний гетьман, польський чи литовський.

В XIV ст. почали вживати пальної зброї, перші гармати привезено до Львова 1394 р. Спершу гармати були тільки у фортецях і шойно згодом стали вживати їх як польову артилерію. Відповідно до змін озброєння змінилася й тактика та інфантерно-піонерська служба, тобто будова фортець, тощо.

Як бачимо, в добі Литовсько-Руського Князівства не-

має ні української армії, ні держави. Брак одного потягав за собою брак другого. Хоч впливи українського правоустрою, адміністрації, культури і науки були в Литві дуже великі, аж до того, що в Литві актовою мовою була українська мова, все таки це вже не була своя держава і нічим не причинилася до підсилення українського народу, навпаки — український нарід зазнав кольосальних втрат і без війни, бо в тій добі втратив більшість своєї провідної верстви, яка в чужому правоустрою забезпечувала за собою всі блага панівної верстви тієї чи цієї держави. Замітне в цій добі, що військову службу вважали за вельми почесний обов'язок та привілей шляхти і за посередництвом такої служби можна було перейти до шляхетського стану.

Козацька доба.

Козацтво розвинулося протягом XV - XVI ст. на пограниччі із степом (Київщина, Переяславщина). Початок військової організації козацтва зв'язаний із діяльністю князя Д. Вишневецького, що заснував на острові Хортиці в половині XVI ст. укріплений городок Січ. Ця організація не мала в собі жодних позначок державного війська, як і не відіграла за весь час свого існування державно-творчої ролі. Тимто й не будемо ближче з того погляду розглядати організацію Січового війська, яке мало тільки характер вільного ордену, що хоч вів багато війн, не мав ніяких державницьких претенсій. Всі виступи Запоріжжя мали характер оборони особливих інтересів та оборони вольностей ордену, а дрібні повстання мали характер акту помсти за все більш нестерпні утиски польської шляхти, але не як представників польської держави, а як соціальної кляси. Щойно коли польський уряд у другій половині XVI ст. почав робити спроби взяти козацтво під свою контролю, втягаючи його до оборони південного кордону Польщі та приймаючи частину його на державну службу (м. ін. 1578 р. польський король Стефан Баторий зорганізував відділ із 500 людей на зразок наємної угорської піхоти), цим козакам надано вольності, власне судівництво, власного гетьмана, виключення з-під влади старостів, право відумерщини, шпиталь для поранених і арсенал у Трахтемирові. Це дало початок реєстровому козацтву, що діставало плату, одяг і зброю.

Це козацтво в майбутньому відіграло роль носія державницьких ідей, хоч було під опікою чужої держави. Кільканадцять тисяч nereєстрових козаків жило на Низу, наймаючись у походи на Волощину і в Московщину та вели боротьбу проти татар і морські походи на турків.

Тверді основи організації реєстровому козацтву надав Петро Конашевич-Сагайдачний. За його гетьманування реєстрових козаків було 10,600, але в походи довербовував він удвоє, а то і вчетверо більш нерегулярного війська. В договорах Хмельницького з Польщею устійнено реєстр на 40.000 козаків. Як з цього виходить, козацтво навіть у час повстання гетьмана Богдана Хмельницького у своїх початках не мало наміру творити власну державу. Причиною повстання було соціяльне невдоволення. Щойно під впливом решток української аристократії пішов Богдан Хмельницький по лінії будови власної держави. У висліді того відновлено дальшу боротьбу з Польщею і вже тоді гетьман Богдан Хмельницький видвигнув вимогу визнання власної держави, а не тільки звільнення від утисків шляхти та збільшення реєстру козацтва. З тим моментом і позначається велика сила та значення українського козацтва для відродження української держави.

Слід у тому місці зазначити, що реєстрове козацтво не жило орденом, як січовики, — це були військовики, що займали великі простори України як поселенці, мали у своїх руках землі, торгівлю, ремесло, промисл, школу, церкву й міста та творили вже собою майже самостійну одиницю з адміністраційного і соціяльного погляду, отже були наче державою в державі. Тимто ця частина козацтва дуже скоро зростала, набирала сили і впливала на все тодішнє українське життя. В тому і був увесь зачаток української державности, бо й сам реєстр надавав цьому козацтву характеру державного війська. Коли в час повстання Хмельницького кількість війська дійшла до 360.000 (це майже 10 відсотків всього населення, як підчас нормальної загальної мобілізації ХХ ст.), то в тому війську були вповні заступлені всі шари українського населення. Ось тому й претенсії цієї армії не могли обмежитися тільки до забезпечення привілеїв однієї кля-

си, а були всенародньою волею творити власне життя на власній землі.

Цей спонтанний вияв українського народу був несподіванкою і для самого Хмельницького і він усвідомив це собі щойно після свого величного в'їзду до Києва в січні 1649 року. Цей рік став теж переломовим в історії українського народу, що тоді ж вступив на новий поріг свого державного життя після кількасотлітньої перерви. Та трагічне було в тому вступленні те, що вже в самому зародку цей спонтанний відрух носив, заздальгідь підроблений Москвою, бакциль залежності і пов'язаности державного життя з Московщиною. Але це окрема і обширна тема, що заслуговує на спеціальну працю і виходить уже поза рямці нашої.

Отже ясно, що військо і держава нерозлучно пов'язані зі собою і одне без другого не можуть існувати. Всі дотеперішні відрухи народу у формі дрібних повстань проти польської держави не могли мати державницьких претенсій, — це були відрухи-протести, в яких не брало участі все населення так спонтанно, як у 1648 році, коли українська справа перестала бути внутрішньою справою Польщі, стала проблемою міжнародної політики і багато тогочасних держав поробили з Україною зв'язки та висилали туди своїх представників, як це й можна ствердити в дипломатичних актах і звітах європейських держав.

Та перейдімо до організаційної схеми війська козацької держави. З повстанням держави Богдана Хмельницького козацтво взяло на себе весь тягар військової служби в цій державі. Запоріжжя зберегло своє окреме становище й військову організацію, а козацтво „на волості” (городовики) і його військова система зазнали окремого розвитку.

Козацьке військо ділилося на полки, сотні і курені, що були водночас теж адміністраційними одиницями. Кількість полків постійно мінялася. В 1620 - 30 рр. реєстрових полків було — 6, за Хмельницького — 17. У XVIII ст. на Лівобережжі — 10. Величина полків постійно росла, від 500 до 20.000 козаків. У XVIII ст. полк начисляв пересічно 5.000 козаків. В 1782 р. виборних козаків у полках було від 10.00 до 40.000. Полк ділився на різне число сотень. За Хмельницького сотня зросла до 300

козаків. У XVIII ст. вона мала пересічно 400 реєстрових козаків.

Влада над козацтвом належала гетьманові, якого обирала військова рада. Вона розглядала всі важливі організаційні й політичні справи козацького війська. На таку військову раду прибували всі, а скликували її в міру потреби, на Січі, напр., тричі до року. Загальну раду скликав гетьман, а на Січі — кошовий. Від кінця XVII ст. Генеральну Раду скликали тільки для найважливіших справ (вибір гетьмана, затвердження договірних статей і т. п.). Всі інші справи перебрала рада старшин — у головному полковників. Виборного гетьмана на час походу заступав Наказний Гетьман. Функції військового штабу при Гетьманові виконувала військова Генеральна старшина, — генеральний обозний, два генеральні судді, генеральний підскарбій, генеральний писар, два осавули, хорунжий і бунчужний.

Генеральний обозний уставляв у походах оборонний табір, командував ним, проводив нарадами генеральної старшини у час відсутности Гетьмана, командував військовою артилерією. У XVIII ст. створено при генеральному обозному артилерійську канцелярію, що м. ін. дбала про виробництво гармат, стрільного пороху, добування салітри та будову фортифікацій і фортець. Генеральні осавули проводили в походах окремими частинами армії, переводили інспекції, командували охотничими полками і приймали чужоземних послів. Генеральний хорунжий доглядав військових хоругов і командував надвірними гетьманськими військами. Генеральний бунчужний носив перед гетьманом бунчук і згодом кермував прибічним відділом синів старшини при гетьманові. Як генеральна, так і полкова старшина мала у своїх руках штабові й адміністраційні функції. Деякі гетьмани призначували самі полковників, але в загальному все було виборне.

Запорізька Січ у XVIII ст. ділилася на 36 куренів, а „Вольності Запорізького Війська” на 8 паланок з полковниками на чолі. Вишкіл новиків тривав 3 роки. Народне військо, що йшло в похід, називалося „дейнеками”. Крім того, в міру потреби, творено зтяжне військо за відповідну річну плату. За гетьмана Богдана Хмельницького були зорганізовані на німецький зразок кінні

драгуни, відділи німецької піхоти, волоської, сербської і татарської кінноти. Для втримання публічної безпеки створено за гетьманування Дем'яна Многогрішного в 1668 році охочекомонний полк компанійців. За гетьмана Мазеви було таких найманих 5 кінних і 5 піших полків, по 500 - 600 осіб кожний, але вони не підлягали гетьманові, а були розділені між різні полки. Перед скасуванням козацького війська виборних козаків налічувано 176.886 чоловік, всіх інших — 198.295 чоловік. Січ в той час мала 10 - 15.000 козаків.

Перші гармати дістали козаки 1580 р. Під Берестечком було в бою до 100 гармат, а крім того були ще фортечні гармати при різних замках. Після полтавського бою всю козацьку артилерію забрав цар Петро I в Московщину.

В тій добі гетьман був не тільки начальником війська, але водночас Головою Держави, бо державність і військо були невіддільні і всі їх функції покривалися. Держава була під адміністративним і судовим оглядом поділена, як і військові округи, на полки. Гетьманська старшина заступала нижчу владу й була в цілості виконним державним органом. Військові й державні справи утотожнювалися. Освіта в державі була під опікою церкви, світські бували тільки добродіями-меценатами шкіл, притулків, монастирів, церков і т. п. Всі інші культурно-духові сторінки життя перебрали Братства, що згодом здобули велике значення і впливи.

Актом Переяславської угоди Україна прийняла зверхність царя, а він і його наслідники повели таку підступну та хитру політику у відношенні до України, що до 100 років перебрали все у свої руки і зліквідували Українську Державу, послідовно обмежуючи її права. І щойно після повного розгрому українського війська прилучили Україну під назвою Малоросії до московської держави, яку цар Петро I перейменував на Росію. Втративши військо, український нарід втратив і свою державність.

Питання українського війська й держави в новій, визвольній, добі скомпліковане і пов'язане з багатьма політичними умовами внутрішньої та зовнішньої природи і варт було б ґрунтовно проаналізувати всі моменти, що грали в цьому ролі та довели до нового ярма.

ЛЮДИНА ПОТРЕБУЄ БОГА

Кожна на душі й тілі здорова людина має бажання жити. Кількість самогубств є відносно невелика. Далі відомо, що людина має непоборний гін розмножуватися. Годі й сумніватися в тому, що людський дух від пра-старих часів удосконалився і це вказує на поступовий розвій самосвідомости в кожній людській істоті від її народження аж до порогів старости. З тих трьох спостережень слід вивести три закони природи.

1. ЗАКОН ЗАДЕРЖАННЯ ЖИТТЯ

Життя має непоборну схильність зберегти себе. Якби цього не було, воно сьогодні вже не існувало б. Цей гін самозбереження викликає, наприклад, паніку серед череди, коли горить степ. Тварина, що живе свobodно, реагує автоматично на небезпеки з боку свого оточення, маючи на меті забезпечити собі даліше життя. В людині ця реакція частинно автоматична, частинно ж усвідомлена. Закон самозбереження закоренений в будові нашого тіла. Це виявляється в дуже особливих, неусвідомлених силах наших тканок і можливості їх натуги. Організм формується здебільша у висліді подій. У кожній новій ситуації імпровізує він негайно засоби, щоб їй збройно протиставитись. Завдяки цій можності натуги, атаки з-зовні не ослаблюють наших органів, навпаки — зміцнюють їх. Життя вдержується і сильнішає в боротьбі проти холоду, гарячі, сонця, дощу, бурі, снігу, голоду. Навіть атаки бактерій, смутку і журби, — без нашої свідомості, — вдержують у русі механізм самозбереження нашого тіла й духа. Вони приводять з власного збудження до тугости серце, кровоносні судини, мозок, залози, м'язи, словом — усі органи. Засоби цієї можності натуги різні, але ціль постійно та сама: вдержати життя. Гін самозбереження став у людей частинно не усвідомле-

ний. Ми маємо вроджений жах перед смертю. Для нас, людей заходу, здається, що життя — найвище добро. І тому той, хто хоче заволодіти нашою землею, нашими харчами, нашою водою, нашими грішми, — речами, що конечні для життя, — стає нашим смертельним ворогом. Бити напасника — буде завжди наш перший обов'язок. Як дикі звірі, що шматують себе взаємно, люди теж безустанно боряться за вдержання власного життя. Здобування невідомих земель, ринків збуту, і т. д. цивілізованим світом діється у висліді того самого збудження, з якого тигр вбиває свою жертву, що забезпечує його від голоду. Боротьба за життя вимагає постійної дії тіла й духа.

2. ЗАКОН ПРОДОВЖЕННЯ РОДУ

У всіх живих істот існує друге підставове і не менше імперативне змагання: продовжувати расу. Всі істоти мають непоборний гін розмножуватися. Людина може одинока з живих істот протиставити свою волю рознузданню своїх сексуальних збуджень. У всіх часах були аскети, але їх кількість ніколи не була велика. Природа надає розмноженню життя майже таке ж значення, як і його вдержанню. Потреба розмножувати расу може деколи навіть переважувати гін до самозбереження. Любов буквально сильніша як смерть. Порівнювати любов зі статевим гоним ніяк не можна. Любов уміє перетравити пожадливість так, як пожар — полум'я сірника. Вона — таємний вислід співдії внутрішніх залоз, нервних центрів та духа. Це й спричинює, що одна істота віддає себе другій на завжди. Вона незнищимо сковує жіноче з чоловічим, завершує злуку тіл і через них душ. Вона запевнює тривкість, спокій і радість родини, такі конечні для доброго розвою дітей. Вона творить найконачніший і найвеличавіший процес, що його примінює природа з метою забезпечити розмноження раси й піднесення людини.

Природа ставить дитину вище від матері.

Роля жіночого в житті без сумніву значніша, як чоловічого. У тканках і в душі жінки можна пізнати цілі й закони розмноження раси. В усіх жіночих істотах існує

свята увага до наслідства. Материнська любов багато глибша й сильніша, як сексуальна любов. Сучка і левчиця однаково боронять своїх малят з дикою й неустрашимою відвагою. Жінка, якщо вона не звиродніла, віддає своє життя за своїх дітей. Вона йде несвідомо за наказом, який виписаний в її тілі і крові від початків людства. Природа ставить дитину перед матір. В часах голоду жінки худнуть, але діти родяться з природною вагою. Якщо харчевих засобів немає настільки, щоб забезпечити потреби матері і плоду, ріст останнього відбувається коштом тіла матері. Навіть кількість і якість материнського молока мало що відхилюється від таких же з нормальних часів. Харчів доволі, але мати тратить у час вагітності на вазі. Так самочинно і повністю жертвує себе мати дитині. Іноді, в деяких обставинах, ці жертви мають місце не неусвідомлено, а з повним наміром і з власної волі. Батьки в загальному ставлять на перше місце добро свого наслідства перед власним щастям.

3. ЗАКОН РОЗВОЮ ДУХА

Існує ще третє стремління життя, яке багато легше ствердити, але воно таке ж важливе, як оба раніші: розвій людського духа в ході історії землі. Правда, досліди давнини — це знання, побудоване на здогадах. Воно не має в загальному докладности хемії чи психології й не можна очікувати від нього ніяких прецизних даних про наших предків. Але воно приносить з нашого минулого докази, яких вартість є неоспорима. Оглядаючи в загальних рисах, поступовий розвій людства — стверджений факт. Людський дух був неспосібний об'явитися нам у світі так, як ми його сьогодні знаємо, поки жива матерія не дістала пристосовану до її завдань будову. Здійснення тієї будови вимагало від природи приготувань, які тривали мабуть багато мільйонів літ. Тоді з'явилися побіч гігантних дінозаврів, тупоголових тварин з невизначеним мізком, малі й рухливі звірі, яких кров мала постійну температуру. З першими ссавцями почався тоді, — правдоподібно 40 - 50 мільйонів літ тому, — скорий розвій мізкової субстанції. Початок безмірного значення, бо якийсь ступінь досконалости цієї субстанції був конечний для появи духа в живих істотах.

Перед майже мільйонами років зробила собі людина зброю

В добі міоцену тодішні людомалпи блукали лісами Європи й об'єм їх мізку не був нижчий від об'єму сьогднішньої горилі. Мізок горилі, який важить 300 куб. см. і більш, ніколи не збільшився до 600 куб. см. Під кінець епохи пліоцену мав місце випадок особливого значення, — зріст мізкової субстанції в живих істот, що в деякому відношенні були подібні до людомалп міоценської епохи. Одна з перших істот, об'єм мізку якої піднявся беззакидно понад мізки інших істот, тоді найвищого типу, жила коло 500 тисяч літ тому на Яві. Це був той малполюд, якого об'єм мізку досяг приблизно 900 куб. см. Кілька соток тисяч літ раніше жила в Сасекі ще більш інтелігентна істота, — малполюд з Піетдовн, якого об'єм мозку дійшов до коло 1350 куб. см. Ця істота вміла вже обтісувати згрубша каміння та робити з нього зброю і знаряддя. Це було мабуть у приблизно тому часі, коли жила і пейпінська людина. Багато пізніше, після четвертої ледової доби, яких 40 до 100 тисяч літ до Христа, з'явився неандерталець. Ця мала, груба істота з сильною короткою шиєю мала ще звички малполюда. Рештки його кістяка знайдено коло Дісельдорфу в Зах. Німеччині та у Франції в Дардонській долині. Він виробляв уже справжнє приладдя з камення. Кут його обличчя вагався від 58 до 67 ступнів. Об'єм його мізку, — 1550 куб. см., — рівнявся мізкові сьогднішніх жителів Європи. Яких 20 до 30 тисяч літ пізніше неандерталець здав своє місце людині з Крос-Манон, що її кут обличчя досяг 95 ступнів, а її можливість обсервації, почуття краси й ремісничі здібності не були мабуть гірші від наших.

Геологічні переміни не були перешкодою для розвою духа.

Реасумуючи все, слід сказати, що розвій духа в ході соток мільйонів літ відбувався поволі й рівнобіжно з віком землі. Потім, починаючи з пліоценської доби, яких ледве 200 тисяч літ тому, дуже прискішився. Не зважаючи на геологічні катаклізми, щоразові зміни поверхні землі ледняками, жахливі напади праісторичних тварин, голод і недуги, людина продовжувала свій шлях до світ-

ла. Вона створила зброю, пізнала вогонь, увела колесо, освоїла дикі тварини, засівала збіжжя. І якщо її інтелігенція та винахідливість дозволяли на вільний час, вона почала роздумувати про походження довкілля, про себе, про всесвіт, про Бога. Від 4,000 літ до Христа мали єгиптяни писаний кодекс законів. Згідно з Конфуцієм, китайські астрономи 24-го століття перед Христом значили зміни сонця в літі і в зимі та обчислювали приблизну довготу року. Ще століття згодом, — і цар Шун склав молитви та жертви Єдиному Богові. Вкінці в 4-му ст. після Христа з філософами йонійської школи почався світанок нашої культури.

Що добре і що зле?

В ніякому часі і в ніякій країні не могли учителі моралі погодитися в тому, що добре і що зле. Одні вважали за добре те, що корисне, зисковне і приємне. Інші те, що відповідає природі Бога й волі. За зле вважали терпіння, несправедливість, незнання або чортівські підшепти. „Вдоволення — це одиноке добро й одиноке зло — біль” — казав Арістип з Керени. „Справді добре — ніяке вдоволення — відповідали стоїки, — бо воно ґрунтується на пізнанні черги справ і залежне від розуму. Щоб далі жити — мусимо достосуватися до природи. А природа пройнята Богом”. Плятон і Марк Аврелій мішали поняття добра з братолюбієм, відданістю і підпорядкованістю себе волі Бога. У жидів і християн це поняття було визначене багато докладніше. Дані Богом заповіді списано в Старому і Новому Завіті. І вчитель моралі і правник можуть без труду визначити, що добре і що зле. На основі тих заповідей люди Заходу складали своє життя аж до кінця середньовіччя.

Егоїзм виявився сильніший, як любов.

Тим не менш нестримно йшов крізь століття і дух вдоволення. Поставлений, як центральна точка в Гельветіяна і Бентамо, цей дух розвинувся в мораль користи. Успіх був величезний. Бо людина завжди готова прийняти егоїзм, як найвищу ціль у веденні свого життя. Егоїзм виявився сильніший, як любов. Купецький змісл переміг Христа. Тільки невеличка меншість населення визнає ще поняття добра і зла так, як воно було передане Захо-

дові. Більшість забула Десять Заповідей, багато навіть не знають про їх існування. Вже не має виразних меж між дозволеним і забороненим. Більшість людей не всілі вже розрізнити добра від зла. Вони вже й не всілі поставити за основу своїх починів здоровий егоїзм і вдоволені зі своїх забаганок та безпосередньої з них втіхи. Багаті і бідні, старі і молоді, учені й неуки, селяни, робітники, підприємці не мають ніякої спільної уяви про те, як їм вести життя, Для них немає нічого доброго, ні злого. Зрадити приятеля — ніяка нечесть, якщо зрада приносить поважні користі. Зиск став добром. Відвагу вважають за непотрібну небезпеку. Краще бути боягуз, як убитий. Власне авто вище за дитину. Найменшим вкладом праці слід здобути стільки грошей, скільки можливо. Та попри те проповідують все ще чесність, ретельність, безкорисність, красу, силу, геройство. Перша вимога успішного співжиття наказує членам людської спільноти придержуватись у своїй поведінці однакових засад. Вони мусять узгіднити для себе поняття добра і зла — зовсім так, як поняття холодного і гарячого. Таке однакове означення добра і зла сьогодні можливе. Насвітлення основних законів людського життя визначить з абсолютною певністю дозволене і заборонене. Знання тих законів доведе до розрізнення добра та зла, ясно і однозвучно зрозуміло для кожної розумної людини.

Добре те, що згідне з суттю життя.

Добре є те, що відповідає основній сутті людської природи, отже речі, думки, почування і вчинки, які змагають до того, щоб зберегти життя, продовжити расу або підняти розвій людини та її духа. У протилежності до того злом є все те, що протиставиться життю, його многогранності і його духовому розвоєві. „Найвище добро” — це таким чином повнота життя і все, що служить життю.

Грішити — це виступати проти основного ладу.

Гріх — це спротив підчинити себе основному ладові. Кожний вчинок і кожна думка, що намагається обнизити життя людини, зранити і знищити — це гріх. Гріх теж — ближнього ненавидіти, бо ненависть нищить обое — тіло й духа. Навпаки, суть чесноти не в тому, —

як учить Сократ, — щоб пізнати добро. Ні, — вона акт волі і спосіб життя, який підвищує його зміст. Вона творить, зміцнює й оживляє особовість. Надія, вірність, одушевлення й сила волі діють на тіло, як пара на турбіну. Фізіологічні й духові сили витончуються в любові. В чеснотах особовість більшає, сильнішає, солідніє. У протилежності до цього особовість меншає і ломиться у висліді проступків, як от лінивість, сумніви, самолюбство і смуток, бо ці здержують духовий ріст. Теж зарозумілість, егоїзм і зависть гамують розвій духа, зрештою так, як і сексуальні збочення, ожирство й надмірне споживання алкоголю. Ці проступки — палючі порушення потрібного закону життя. У громадському і в одиничному житті ясно відрізані добре від злого. Є соціальні чесноти й асоціальні проступки. Соціальні чесноти приносять однозгідність і мир. Ввічливість, чистота, любов до землі, в якій спочивають предки, спільна релігія і спільний ідеал створюють громаду з'єднану і сильну. З другого боку асоціальні проступки — неввічливість, очернювання, злі поговірки, взаємна погорда, повставання один проти одного, — доводять до безсилля і знищення родини, громади й цілої нації.

Нерозумно ігнорувати наявність гріха, бо гріх спричинює суттєві шкоди. Як уже знаємо, життя нищить скоріше чи пізніше все, що йому протиставиться. Але його присуди неподібні до присудів людської справедливости. Вони часом сліпі й іншим разом далекопередбачливі. Вони часто дозволяють винувникові вихопитися і карають його наслідників. Ці присуди, бути може, тверді, але завжди невмолимі.

Що діється після смерті?

Кожна людина уважає себе за осередок світу. Ніщо не виглядає нам таке важливе, як наше існування. Відчуваємо просто, що наше життя мусить мати глибоке значення. Чи це відчуження омани? Чи це засіб природи, щоб змусити нас до послуху гонові самозбереження? Яке наше становище у всесвіті? Ясно, що ми — пани землі. Але земля — тільки одна з планет, що крутяться довкола сонця. А сонце — тільки одна з менших між мільйонами зірок, які творять молошну дорогу. Та крім молошної дороги є ще безчисленні інші світи, що як

острови плывуть по нескінченості простору. Крізь да-
лековиди стверджено такі світи у віддалі більш чотири-
ста мільйонів світляних літ.

Наявність людини на нашій малій землі може бути
без будьякого значення з огляду на такі цифри, просто-
ри і об'єми. Але ніяка вартість не залежить від постір-
ної розтягlosti, об'єму чи тягару. Венера з Мілес має
інше значення, як брила мармору менш-більш такої ж ве-
личини, що залишається тільки камінним відламом. Ясно,
що людський мізок мікроскопічно маленький, якщо
порівнювати його з безмежним зоряним світом, чи хоч
би тільки з нашою землею. Але він непорівняльний у
своїй якості й вартості. Це гармонійна злука більш як
12 мільярдів клітин, зв'язаних з собою багатократно
найтоншими волокнами. В усьому світі немає чогось, що
було б подібне до нього. Додаймо ще: З цієї наймен-
шої живої матерії витрискує безконечна сила духа та
внутрішнього життя. І цей дух має поняття не тільки про
весь всесвіт, починаючи з віддалених мряковин його
повстання аж до атомового зерна, але ще й сягає поза
себе. Людська істота має непорівняно більшу вартість,
як велетенська неоформлена маса космосу. Ніде більш
немає такої досконалої конструкції. І хто знає, чи мізок
— не одинока точка в космосі, якій дані необхідні мож-
ливості для вияву духа з матерії.

ПРОБЛЕМИ ДУХОВОСТИ ДИТИНИ

Згідно з твердженням педагогів, кожна людина приходить на світ з деякими точно визначеними питоменностями, темпераментом, розумовими здібностями, різними нахилами й уподобаннями як своїм спадковим добром. Модерна наука парапсихологія (доглибна) йде ще далі і стверджує, що в надрах людської душі, де людське торкається божественного, є щось, що дане від Бога. Це цілий інший світ, — сфера нашої духової творчої наснаги, духової плодючості, світ людського творчого пізнання. Це світ повновартісного „хочу” і „змагаю”, світ ідеалів і глибоких цілей. Цей світ можна назвати внутрішнім життям людини, бо він може існувати сам у собі поки не виявиться назовні. Назовні цей внутрішній світ людини виявляється як наукові досягнення, справжнє мистецтво, як видимі задуми й візії, як звеличчання Божого творива. Природа є тоді тільки матеріалом духового вислову.

Петер Ліпперт у своєму творі „Гезец унд Лебен” (Закон і життя) каже, що в духовості людини є дві праоснови, чи пак прапричини, для збереження живого, які самі собою є вже нерозгаданими тайнами. Перша — це повна загадковості праця підсвідомості, з якої темних глибин виходить творчість та геройства морального й релігійного генія, але й понурі злочини та жахливі діла божевілля великої потвори людства. Ця темна глибина діє в кожній людині, хоч і не в однакових наявних формах. Вона, — підсвідомість, — джерело всього, що виявляє нашу душу, джерело наших зображень, почувань, гонів, інстинктів, туги і мук. Друга прапричина духового життя — це вияви духових ідей, а вони ніщо інше, як усвідомлення об’єктивної божественної дійсності.

Педагоги і психологи впевняють, що попри згадані твердження щодо свідомості, людський характер фор-

мується вже з перших днів після народин, хоч нам здається, що немовля нездібне сприймати вияви зовнішнього світу, бо це приходить послідовно в міру росту, від колиски до 25 - 30 р. життя. Ці всі вроджені прикмети, як дідичне добро по батьках, що згідно із студією Е. Райнінгера „Ербгут” (Спадщина), проявляються в дітей дуже часто в 4 - 5 р. життя, але й прикмети, що впливають з таємного джерела людської підсвідомости, можна невідповідним вихованням, тобто зовнішніми впливами у дітей (чи в людині взагалі), вирощувати або вбити зовсім, дуже часто й безповоротно, і вже ніякі засоби, згідно зі словами Ліпперта, несила їх воскресити. Коли таке вбивство всього доброго у підсвідомості буде доконане в дитині у висліді нераз навіть не дуже маркантних прогріхів виховання, тоді на місце доброго виросте саме зло, в найжорстокіших своїх виявах. Духове життя дитини стає плиткіше і холодніше, місце підсвідомого генія заступає жорстока порожнеча, в яку вливається, по інертності, все, що найгірше з зовнішнього світу і якщо такі діти й не стають злочинцями, все одно їх життя стає безідейне, порожнє, безцільне й нещасливе, без зогляду на матеріальний добробут.

Розглядаючи духовість дитини, як людської істоти, тобто суму спадкової обдарованости та прикмет підсвідомости, побачимо, що неабияку роль у вихованні і формуванні діточої духовости мають теж расові питоменности кожної дитини. Нема сумніву, що деякі людські групи зберегли свої основні прикмети характеру продовж соток поколінь, не зважаючи на різні зовнішні впливи й історичні переживання величі чи упадку.

Ми живемо в переломовій добі, на світанку нового невідомого. Доба квітучого матеріалізму 19 - 20 століть є в основному у стадії розкладу і мусить відійти як світогляд, що не виправдав себе та, маючи фальшиві заложення, дійшов над провалля і потягне за собою людину. Англійський письменник Честертон у своїх есеях „Що несправедливе у світі” каже: „Вперше в історії людина почала справді сумніватися в доцільності своєї мандрівки по землі. Вона постійно губила свою дорогу, але тепер згубила і свою адресу”. В подібному змислі каже Макс Піккард у „Вічному гуманізмі”: „Сучасна доба

позначається втечею людини від Бога, що рівнозначне з втечею людини від себе самої”.

Відкидаючи ідеалістичне розуміння життя, відкидаючи Бога, людина втратила весь змісл життя й загубилася. Живучи в такому часі упадку старого і грядучого невідомого, вся журба людства спрямувалася на потомство. І сьогодні в усій світовій пресі повно голосів, щоб **рятувати молодь**, бо майбутність людства, на основі заобсервованого, безвиглядна. Чому? Бо матеріалізм 19 - 20 століть убив у дитині підсвідоме добро, а налив її жорстокістю людської потвори. Людина в погоні за матеріалістичними благами затратила сенс життя і передала цю трагічність своєму потомству. Вона штучно створила інший світ, — світ скошарованого життя фабричних центрів, зірвала з природою, яка для вирощування потомства конечна, та внесла в діточий світ порожнечу, чим і знещасливила своїх дітей. Дітям відібрано казку життя й ідеалістичний світ, а на місце краси природи і Божого творива дано собачу гризню за кістку. Людину перетворено в атом, у статистичну цифру і натворено багато-багато такого, що відібрало дітям охоту до творчости життя та пхнуло їх на дорогу злочину.

Дуже багато можна про це сказати, але обмежимося до суттєвого. Нас, як українців, цікавить в першу чергу наша дівора. Щоб спрямувати її на шлях, Богом призначений людині, треба перш за все усвідомити собі наші національні питоменності, бо запереченням нашого національного створюємо в дитині духову порожнечу, вбиваємо в її підсвідомості первень добра, питоменний її расі та спрямовуємо її на шлях духової дегенерації.

Духовість українця базується на ідеалізмі, що перетривав сотки поколінь у своєму історичному розвитку. Українець, як типовий ідеаліст, визначає докладну ієрархію вартости. На чолі їх ставить найвищу духову, єдинотворчу істоту Бога, від якого йде і походить усе. Вартість усього базується не у формі, але у змісті. Українець почуває себе людиною, хоче почувати себе частиною в цілому та відчувати свою вартість як творець.

Почуття свободи в духовості українця впливає з глибоких надрів його підсвідомости. Українець почуває неподільність і абсолютну її вартість, а з відчуванням свободи він глибоко релігійний, не зовнішно й формаль-

но, але в висліді своєї ідеалістичної настанови до життя й оточення. Бо, — за словами Павлюса, — „свобода є там, де є дух Божий. І хто нарушує свободу людини, той грішить проти божого в людині”.

Коротко: все, що сказано досі про духовість нашої дитини, впливає з її підсвідомості. Воно не вичерпує проблеми, але вистачальне для орієнтації, в якому напрямі треба впливати, щоб у тій дитині не вбивати, а вирощувати питоменні прикмети її духа, для її ж добра, абсолютного і доземного. Бо крім вроджених расових питоменностей, дитина має ще й успадковані схильності, добрі і злі. Вроджене вичування доброго і злого в українця дає нам змогу перше вирощувати і те друге прищипляти. Признаний аристократизм української культури в усіх аспектах повинен стати основою й підбудовою виховання нового покоління.

Стан нашої дівчорі не задовільний. Не хочу бути песимістом, але на основі заобсервованого можу ствердити, що половина нашої дівчорі, зокрема хлопців, **сходить на манівці**, разуче почуваючи порожнечу. І причин для цього дуже багато, але не шукаймо їх в чужому оточенні, бо наша дівчора живе здебільша у своєму середовищі. Винні в цьому батьки і то не у фізичному розумінні батьки, а всі ті, що впливають на формування вдачі дитини: дім, школа, церква, товариства, а вже найменше вулиця, бо вулиця для української дівчорі — українська.

В дітей, перш за все, вбиваємо те, що вони носять у своїй підсвідомості, а від уродження ще і їх національне почування і ті всі прикмети, які нас відрізняють від інших народів. На це місце не даємо їм іншого, бо це абсолютно неможливе. Вроджені схильності неможливо змінити, як рукавички. І тут суть всієї трагедії нашої дитини.

ЖИТТЄВЕ

(З прочитаного і продуманого)

Під увагу читачеві: Чергові сторінки цієї книжки виповнені рідкісним у писаному й друкованому дорібку нашої культури матеріалом, — це вибірки найголовніших та основних поглядів з творів доброго десятка великих релігійно-філософічних та історичних письменників, які вже давно чи й за нашого часу ввійшли у скарбницю світової літератури. Ці твори здебільша ще незнані в українських перекладах просто тому, що ні людські, ні матеріальні засоби не дозволяли ще на публікацію їх у нашій мові. Сл. п. Автор цієї книжки, у своїх пошуках за джерелами та суттю людського життя, „перегриз” їх у чужих мовах і, відчуваючи, яке значення їх для культурного розвитку кожного народу та кожної культурної людини, вибрав з них головні думки, щоб хоч у такій формі познакомити з ними свою спільноту. Таким чином, заки ще матимемо переклади згаданих творів, маємо завдяки сл. п. І. Бойкевичеві есенцію цілої низки з них — і саме з того погляду вони мають свою велетенську вартість для сучасних культурних читачів та приятелів українського друкованого слова.

ПЕТЕР ЛІППЕРТ
(PETER LIPPERT)

БАТЬКІВЩИНА У СВІТЛІ ФІЛОСОФІЇ

(За твором „Vom Daheim-Sein”)

Нераз доводилось слухати про батьківщину й усі підходили до цього питання з матеріялістичного погляду. Кожний пропагандист, — бо вони найбільш цього слова вживають, — вияснював його на свій лад, підкреслюючи цю сторінку, як найвищу ідею життя, але насправді це була тільки заслона його родових, партійних чи й расових інтересів, позбавлених глибшого змісту і далеких від справжнього поняття батьківщини. Нам довелося жити в добу матеріялізму, не тільки як панівної в наш час матеріялістично-філософічної системи мислення, але в добі заперечення всього людського й Божого, дослівно — заперечення Духа.

Доба ця, хоч і принесла з собою розквіт цивілізації, позбавлена всякої духовости — і хоч-не-хоч приготує людству повний занепад, безідейність і безцільність життя. Людство стало бездушною чередою, що складається виключно з чисел, а не з індивідуальностей, повних вищого духового змагання. Вже в попередньому столітті стверджували філософи упадок людини і прихід нігілізму, зарисовуючи песимістичні вигляди без найменшої іскорки надії для неї (Шпенглер).

Але животворчий дух людини, що має Богом визначену ціль свого розвою, не подається цьому злу. Боже об'явлення в релігійних системах не захитане. Воно вперто й послідовно, під тиском матеріялістично-нігілістичного світогляду, — може й ніколи так сильно, як саме тепер, — актуалізувалося. І саме коли наука дійшла до справжніх висот розвою, сягаючи у глибини таємниць природи та розбиваючи атом, людина побачила, що ма-

терія не є абсолют та що поза нею існує ще щось інше: Нема простору, нема ні минулого, ні budouчого, але є вічність, а вічність — це БОГ.

І цей перелім в думанні про Всесвіт вже видний сьогодні, а перед нами простягається невідомий світ, нерозгаданий ще для нас, як світ нової доби на руїнах матеріалістичного розуміння життя.

Єдина релігія дає розв'язку багатьох проблем, що заторкують людину в її глибоких основах та на яких розв'язку світська наука досі не спромоглася.

Для нас, як поневоленого народу, такі поняття як „батьківщина” і „свобода” — найболючіші питання. Але, напр., що це таке „свобода” — на те світська наука не дала й досі ніякого задовільного вияснення.

Зате релігія (маю на увазі тільки християнську релігію) дає нам вичерпні пояснення, які підносять людину до незбагнених висот, а саме:

Павлюс (Paulus) каже: „Свобода в людині — це те, в чому і через що людина бере участь у божественній суверенності Бога”.

І: „Де є дух Божий, там є свобода”. І: „Хто нарушує свободу людини, той грішить проти БОЖОГО в людині”. І врешті: „Поняття безсмертності — це й точка, де божество сходиться з людиною”.

Відкидаючи ідеалістичне розуміння життя й відкидаючи Бога, людина втратила весь змісл життя й загубилася.

Англійський письменник Честертон у своїх есеях „Що несправедливе у світі” каже: „Вперше в історії почала людина справді сумніватися в доцільності своєї мандрівки на землі. Вона нераз губила свою дорогу, але тепер загубила і свою адресу”.

Щоб надто не відбігати від теми, вернемось до проблеми батьківщини. Це питання достатньо висвітлює Петер Ліпперт (Peter Lippert) у своїй праці „Бути вдома” (Vom Daheim-Sein). Ось що він каже:

У сьогоднішньому людстві збудився особливий гін у далечінь, у мандрівку. Колись мандрували тільки номади, поки не знаходили свого місця осідку і не осідали на ньому. Сьогодні гін у далечінь існує не тільки в культурних народів, але й у кожній людині зосібна. Теперішня людина, людина-професіоналіст, ледве дістане від-

пустку з праці, вже намагається втекти як найдалі, щоб відпочати серед природи та щоб не бути вдома.

Але і в тій втечі людина не знаходить дому, — вона свідомо, що мусить вернутись до свого діла й своєї в'язниці. А якби навіть не вернулася, то знає, що для неї немає дому, ніде немає.

Бо як стверджує Макс Піккард у „Вічному гуманізмі”, — сучасна доба позначена втечею людини перед Богом, що можна теж визначити, як втечу людини перед самою собою, перед божественним у людині. І тому заблукана людина, згубивши доцільність життя, шукає того, що має сама в собі та що дане їй Богом, а заперечуючи Духа, не може знайти нічого на матеріялістичній базі свого світогляду і відчувається гонена трагізмом життя, втративши ґрунт духової батьківщини, що вміщається в понятті Бога. А це похибка, — бо і для нинішньої людини знайдеться батьківщина.

Тільки це — не дарунок, покладений у нашу колицку, як це бувало колись, та у простенькій формі. Тоді людина родилася в домі-батьківщині, де й перебувала все життя, серед тих самих людей і природи.

Тепер же, в часах добровільного чи примусового переселення, не залишається людині нічого з дитячих споминів. Теперішня людина мусить перш за все виборювати свою батьківщину так, як бореться за все інше, — за щоденний хліб, за знання, за любов. Вона мусить ту батьківщину у собі усвідомити й утвердити.

Але ця конечність шукати і змагатись може стати для людини благословенною основою і нагодою здобути батьківщину у глибшому і змістовнішому понятті, — кращу й багатішу, — як у колишньої людини з нижчим ступнем свідомости й розвитку.

Бо все, що може бути дане людині з уродження, — це матеріял і підстава до побудови батьківщини і це дане є з нею постійно, без огляду на те, чи вона скористає з нього, чи ні.

При глибшій застанові над змістом поняття батьківщини-дому-вогнища, та при ближчому розгляді здійснювання тієї ідеї і туги за чимсь вищим виявляється, що є три різні круги, в які може вміщуватися батьківщина людини, — три елементи, які повинні, ба, мусять бути стосовані в побудові батьківщини.

Всі ці три круги, чи пак елементи, мусять водночас і рівнорядно з собою злучитися й зімкнутися, заки людина зможе говорити в повному розумінні про поняття батьківщини. І ці три елементи-круги — це природа, духове життя та спільнота.

Природа — перший круг, у якому людина родиться. Не мусить це бути природа в широкому розумінні, доволі частинка її, якою може бути й найближче довкілля. Навіть найбідніша людина, навіть в'язень завжди знайде куток, промінчик сонця, тінь хмаринки, квітку і таке інше, що стане людині мініятурною батьківщиною. Але й цю маленьку частину батьківщини мусить людина досягти духово й душевно розробити й усвідомити, бо посідання може бути закріплене в різному ступні, від примітивного і поверховного до справді глибинного, аж до надрів істотности.

Автім саме перебування на лоні природи ще не значить — увійти в неї, в її суть і в її тайну. Наприклад технічне і господарське зацікавлення природою може бути тільки з огляду на інтереси — як джерело харчів, поле праці і т. п. Навіть для мистця існує природа як щось, що може тільки використати, дарма, що це використання відбувається у вищому й духовому розумінні та переходить вже у другий круг поняття батьківщини.

Щоб у цій природі знайти батьківщину, треба душею ввійти у неї, дати себе полонити її красою у глибокій пошані й відданості, в обожуванні нерозгаданого і невисказаного, в божественній таємничості чару, непрослідженого в її дійсності.

Таке усвідомлення можливе у співзвучності двох кругів, утвердивши його в понятті батьківщини й усвідомлюється воно найчастіше, коли людина втратить батьківщину, на скільки таке втрачення взагалі можливе.

Тільки такій людині вдається знайти шлях до святощів природи, яка живе повнотою розвиненої людяности в аспекті всіх трьох кругів: у повній свободі, життєрадості та без задніх думок, — така людина знайде у природі ущасливлену батьківщину.

Та, не зважаючи на все, природа у своїй суті є безмилосердна до людини й може спричинити велику трагедію, коли людина насильно вдирається в її таємниці, закриті непрохідними кордонами, що не допускають у її

глибину, бо проломити ці кордони — це відкрити для себе пропасть, гріб для душі й тіла.

Але людина може захоронитись від такого упадку, якщо буде сильно закорінена в іншому життєвому крузі. Бо якщо людина у повній своїй зрілості і внутрішній цілкості досягне життя у спільності, тоді на склоні свого життя, в золотій осені своїх літ, стане природа для неї батьківщиною, повною величі й насолоди. Це буде тоді, коли людина стане на найвищому ступні свого внутрішнього буття і з тугою ввійде у свій внутрішній світ, свою благородність і мудрість та свій відхід і спокій з'єднає з величчю і безпростірністю природи. Це справжній зв'язок і єдина течія, що виходить з душі людини і йде крізь усю природу. Погляд на природу стане тоді нічим іншим, як інтуїцією, що продирається крізь заслону зовнішньої з'яви, як вияв буття, чи пак справжнього чуда буття.

Погляд такий не має нічого спільного з теоріями природничих наук, ні з поетичними фантазіями, — це тільки духове з'єднання з самою суттю речі та впливає з дочасного буття великою, хоч тихою й невимовною, любов'ю.

Другий життєвий круг-елемент, що в ньому людина може знайти свій дім-батьківщину, — це духове життя, створене людством у довгій, спільній праці.

Це сфера нашої духової творчої наснаги, духової плодючості, світ людського пізнання чи, точніше, особистого творчого пізнання, а не зовнішнього безплідного завчання. Це світ повновартісного „хочу” і „змагаю”, світ ідеалів та глибоких цілей. Це, — сказавши коротко, — світ нашої науки і мистецтва, нашого думання і творчості, теоретичного світопогляду та нашого практичного діяння в ньому і для нього.

Цей світ можна назвати внутрішнім життям людини, бо він може існувати сам у собі, поки не проявить себе на зовні. І як доповнення його на відповідній висоті, належатиме до нього теж і зовнішній світ, — світ наукових досягнень і справжнього мистецтва, створеного людством як видимі його задуми й візії, як його звеличування Божого творива.

Боже об'явлення у природі й особове у християнстві входять теж у дух людства та наповняють його сві-

домість, освітлюючи її, оформлюючи та запліднюючи. Природа тут — це тільки матеріал для духового вислову.

Об'явлений у християнстві божий задум стався потугою, що оформлює свідомість вірних, збуджує і порушує її, є принципом чину і творчого духового життя. Рідко кому може вдатися знайти таке глибоке поняття батьківщини у другому крузі духовости у своїй душі. Більшість, — на скільки взагалі живе духовим життям, — мусить вдоволитися тільки рефлексом справжнього життя людини, зокрема науки й мистецтва, які для неї несприємливі, щось чуже й вимушене.

Поверховна людина не всилі нічого такого досягнути. Навіть ті, що справді беруть участь у внутрішньому духовому житті, безсилі збагнути все у повній ширині і глибині. Звичайно людина має тільки частину духового й повністю опановує якусь обмежену ділянку, скажім у площині наукових відкриттів чи в мистецькому надхненні, або якийсь ідеал у політичному, соціальному чи етичному аспекті, для здійснення якого вона працює і готова вмерти.

Посідати хоч би й таку обмежену частину духової батьківщини — вже велике щастя. Життя тоді є безсмертне й ніколи не всилі згаснути.

Уже скупенький відблиск такого духового світла на масу буде великим осягом, посіданням й післанництвом батьківщини для тих людей. І таке розуміння батьківщини повинно бути примінене у виховуванні мас з метою піднести їх культуру. Хоч таких людей небагато, то це таки наймогутніша і найвпливовіша частина людства. В її рядах є саме великі творці, піонери, сильновільні, особливі, самостійні й ділові провідники цього ж людства.

Це ж вони дають напрям і поштовх до всього, вони зрушують духа в земному житті, спричинюють зміну і поступ, але й боротьбу та роз'єднання. Заради них, точніше заради їх ідеологій та ідеалів, їх мрій і візій, розпадається людство не тільки на класи й раси, хоч це тільки зовнішня зрізничкованість, але й на віри та мови, а поодинокі люди мають різні погляди на життя і світ, різняться в любові та молитві і є людьми різних душ.

Словом, ці сильні і творчі люди підвищують самі своє внутрішнє життя і, посідаючи таким чином свій ку-

ток-батьківщину у великій духовій насназі та свідомості, виявляють силу, що їй дає їм владу над людьми.

Чому? Бо такі одиниці свідомі того, хто вони і знають з духовою виразністю, що самі вибороли свою духову суцільність, — чого не мають інші, несвідомі й пересічні та у своїй масі їй не можуть мати. Це теж дає їм самопочування великої свободи й піднімає їх на висоту необмеженого вгляду в буття та почування духової вищости.

Третій круг — це круг спільноти; людина як соціальне явище в релігійному наświetленні.

Спільнота в релігійному світлі — це не будьяке зовнішнє співіснування з людьми для визначеної мети або таке, що відповідає якійсь меті. Спільнота у своїй найглибшій суті незалежна від цілі, це щось зовсім особове і остаточно визначене виключно своєрідним „Ти” когось іншого, не ради якоїсь прикмети або реванжу того „Ти”. У справжньому розумінні спільнота — це зв’язок двох або більше особистостей і основана вона тільки на тому, а не на чомусь, що є між ними. „Бо „Ти” є „Ти”, тому належу я тобі”, — так кажуть одне одному.

Отже спільнота, у своєму вужчому змислі і суті, — це перша й остаточно батьківщина, яка людині підходить.

Батьківщина першого ступня — це родинне життя й родинне вогнище, бо те почування залишається на все життя у плиткішій чи глибшій формі. З цієї вузької батьківщини-родини людина мусить вирости й досягнути такої спільноти, яка стала б для неї остаточною й вічною батьківщиною у спільноті з Богом і людьми, в цілій глибині та ширині, і вона могла б у повній свідомості та довір’ї вимовити обожене „Ти”.

Це і є незглиблена тайна людської істоти — вміння виростити в собі таку велич, глибинність, чистоту і працю, щоб відчути це особове „Ти”, яке має бути вище над любов, над повагу, над скромність. Це буде щось з освяченої поваги до свободи й тайни того іншого. Це не те саме, що розплистися в укоханій істоті, але це також самовідданість, відхід, усміх і поклін здалека. Це не користь і посідання, але й терпіння та брак. Це теж не зречення чи відмова, але безмежна внутрішня суть взаємного добра. У своєму остаточному здійснюванні перебу-

вання в родинному крузі-батьківщині слід добре зберегти вічне і блаженне вживання дочасного життя для досягнення божого в любові ближнього ради Бога й у Бозі.

Коли люди обдаровані такою ласкою, що можуть дати любов і можуть прийняти любов від інших, то це передсмак вічної батьківщини, або це небо на землі.

Ця тривимірна простірність даної людині батьківщини зможливіє кожному знайти свій куток, особливо в теперішню неспокійну добу. В цю добу соціального роздріблення, особистої неволі й розгублености залишається нам всетаки природа і її життя, її добра та її божественна велич, до яких доступ завжди отвертий.

Навіть сьогодні не розцінюють людину тільки як бездушну силову одиницю у просторі, як господарський фактор чи числовий соціальний елемент, але як незміримо і необчислене багатство особового життя, почування, бачення, шукання і прямування, що в ній заховане. Людина — це не тільки число у статистиці. В надрах людства зберігаються сили, що постійно виявляють гін до збірности і хочуть жити у спільноті.

Душа, що знаходить Бога, знаходить його в батьківщинному понятті спільноти, але це спільнота не для якоїсь цілі або як засіб до чогось — це самосповнення саме в собі. Ціль лежить поза нею у вічному бутті.

Тільки людина, що справді любить Бога, — в будь-якому з Його багатьох видів, виявів та об'явлень, — заради Нього самого, спроможна охопити подібною любов'ю ще й іншу людину, чи це вона знає, чи ні. Її любов єдина і нероздільна, вона говоритиме це одинокі „Ти” і коли тільки скаже це, думатиме про Бога й істоту, яку знаходить водночасно у Бозі. І це діється вільно, без будь-якого трагічного примусу чи внутрішнього конфлікту.

Це саме діється з людьми — й у спільноті шляхом доступу до цього другого круга нашого духового домовогнища. І це не тільки щось уявне. Часто факт такого чистого і повного співіснування з людьми стає справжньою батьківщиною-домом, нескінчено багатою в ідеї і твори, у завдання і їх виконання. Повноту такого успішнотнення можна визначити вислідом його плодючости.

Але як воно легко, у висліді самолюбства і самозамкнености, втратити це почування батьківщини-дому

у спільноті, не тільки в нашому довкіллі, але і в духовому розумінні.

Бо хто живе в такому глибинному почутті спільноти, де людське стикається з божим, той знайде батьківщину-дім всюди — він має її в собі, у своєму серці, в необмеженій своїй істотності, у своїй незвершеній тузі й самовідданості.

Таким чином спільнота — це найістотніша і найбільше безпосередно доступна у глибокому розумінні батьківщина людини, бо такий мабуть задум милосердя Творця та Спасителя. У своїй природній істоті тією спільнотою є батьківський дім, у надприродній — Церква. Вибір залишається власній волі людини. Творець відкрив людині шлях до таємниць природи і святощів людської душі.

Досягнення спільноти зумовлене своєрідною залежністю від того „Ти”, яке мусить у тій самій мірі й від себе казати „Ти”. Для створення спільнотної батьківщини потрібна взаємна готовість і спроможність. З цього ясно, що саме така батьківщина, такої надзвичайної краси і багатства, може приготувати людині на землі стільки ніжності, гармонії й повноти, як ніщо інше.

Передумови згаданого осягнення і розуміння настільки складні, що людині було б важко добитись їх і знайти стежку до цього земного раю, якби Творець не вклав був тих чудодійних сил у серця батьків і рідні та тих багатих животворних прикмет у Церкву, яка своєю величчю і організаційним гартом вирощує, охороняє та зберігає незлічимі форми справжнього співжиття людини.

Коли люди відчужуються одні від одних, стають згодом ворожі собі та впарі з тим ворогами й руйнниками довкільної природи. Їх духове життя стає все плиткіше і холодніше. З погасенням культури спільноти ввірветься в першу чергу все те, що однозначне з красою, гармонією та культурою серця, далі ввірветься наше духове життя і сама наука та знання, не згадуючи вже вічності, тактовності та сприйнятливості натхнення. Навіть технічні науки наберуть тоді прикмет безсердечного інтелектуалізму, а такі абстрактні науки, як математика і філософія, стануть — без зв'язку з природою — пустими поняттями та вкінці пустою грою слів.

Коли людина зірве всякі зв'язки зі спільнотою й тим самим з Богом, вона залишиться без батьківщини не тільки у рямцях спільноти, але й у всіх напрямках та на всьому просторі. Місце вигаслої любови заповнить тоді у неї ворожість та ненависть і людина стане ворогом не тільки іншої людини, але й природи, яку буде пустошити.

Безглузда візія старого матеріалізму здійснюється потворним ладом. Світ заповнюється атакуючими й заатакованими атомами. „Я — атом”. І це — пекло світу. Світ замешкують „Я - атоми”. Творчість духа розпадається й уся природа починає топитися у вічну темряву.

Коли люди забудуть говорити „Ти” — померкне все у природі й навіть квіти більш на землі не цвістимуть.

ПЕТЕР ЛІППЕРТ
(PETER LIPPERT)

ДУХОВИЙ БІЛЬ МОДЕРНОГО ЧАСУ

(Суттєве з книжки „Priesterleid in moderner Zeit”)

Сьогоднішній світ знаменують великі міста, фабрики, потужні банки, кіна, фільми, спортові палати та бокс. Дух тієї дійсности є в суті тільки однобічний. Думка про потойбічне життя не має місця, — є щонайвище думка про смерть як остаточний ступінь до збагачення й використання теперішнього життя. І це збагачення і використання життя подумане тільки технічно. Все, що не може бути створене серійно машинами, не належить до життя і це все слід відкинути. І тому за життєве вважається тільки те, що виходить на вулицю, що впадає в очі, що розрекламоване.

З другого боку, у своїй глибшій основі, має модерне життя також щось духове. І сьогоднішні люди мають душі, можливо й більші душі, глибші й багатіші, як душі деяких людей минулого часу.

Але те, що глибше і багатіше в модерній душі, це водночас проблематичне. Нинішня людина має душу, обтяжену терпінням і боротьбою. І це мабуть знаменна суть модерного духового життя.

Боротьба за буття, з потребами буття і до найвищих меж піднята сторожкість, свідомість та вразливість на загальні питання і факти світового терпіння чи світового сумерку, трагізму життя й душі — це найсильніше і найяскравіше джерело, з якого випливає наше обтяження життєвим терпінням.

Черговий тягар, що лежить на модерній душі, — це вина. Це не значить, що душі давних родів не були обтяжені гріхом, ні. Можливо, що деякі часи й люди від-

чували те обтяження куди жорстокіше. Але сьогодні ця провина стала обтяженням особливого значення. Душа людини втратила красу свого вигляду, знамена сили й молодости, свободи й величі. Вона показує нині свою істотність виразніше, як будьколи і ця істотність — це упадок, розлад, застій, руїна.

Глобальні провини, зокрема економічні, соціальні і сексуальні, дійшли до катастрофічного стану і затемнюють людську душу та совість до того, що сьогодні людина ледве чи й визнає це за провину.

Людина терпить не з почування провини, а боліше нещастям, яке її зустріло у висліді недоцільности буття, як вона це називає, й незадовільного оформлення Божого діла. І таким чином не бачить людина провини ні своєї, ні людського роду.

ПЕТЕР ЛІППЕРТ
(PETER LIPPERT)

ЗАКОН І ЖИТТЯ

(З книжки „Der Gezetz und das Leben”, 1931)

Є саме дві праоснови, або радше прапричини, для збереження живучого, які самі собою уявляють остаточ-но нерозв'язану таємницю.

Першою і найстаршою прапричиною є повна загадковости праця підсвідомости, з якої темних глибин виходять: творчість мистецтва, геройства морального і релігійного генія, але також і жахливі злочини та неочеркнені діла божевілля великої потвори людства. Ця темна глибина діє в кожній людині, хоч не в однаково видних об'явленнях.

Вона є джерелом всього, що сповняє нашу душу, джерелом наших зображень, почувань, гонів, інстинктів, туги і мук.

Другою прапричиною духового життя є вияв духових ідей, які є нічим іншим як усвідоленням об'єктивної божественної дійсности.

КАРЛЬ ЯСПЕРС
(KARL JASPERS)

РОЗУМ І НЕРОЗУМ НАШОГО ЧАСУ

(З твору „Vernunft und Wiedervernunft in unserer Zeit”)

Маркс як науковець і як філософськи віруючий — невіддільний від політики. Радше політична воля має в нього першість. Його політичний вплив — це вплив віри, а сама віра є політична. Маркс і марксисти є борцями за віру (Стор. 15).

В Марксі зродився муж, що в безбожному світі став пророком... не в імені Бога, а в імені пізнавальної історії. (Стор. 17).

„...коли я аж до крайности доведу знищення капіталістичного світу й усіх його ідеологій, етик і т. зв. людських прав, які належать виключно до міщанської доби, тоді я сподіюся звороту й народження нової, справді тотальної людини”, — писав він.

Твердження марксистів, що вони мають найвище знання, відповідає магії. Діалектика має найбільш впливову форму софістики. Немає вічної правди, немає вічного розуму. Вся дійсність є історією.

Історія — це рух. Рух діалектичною зміною. (Стор. 16).

З ходу досліджуваного абсурдального експерименту може вирости тільки руїна і беззмістовна сила. (Стор. 17).

Психоаналіза, як віра, можлива у висліді основних наукових помилок.

Розуміння думки замінено причиновим вияснюванням. (Стор. 24).

Без науки неможливе правдиве розумування. (Стор. 24).

Воля правди, що є достоїнством людини, — це праджерело модерної науки у своїй істоті і суверен свободи могли щось знати. (Стор. 25).

Поезія і мистецтво стають засобом філософії (Шеллінг). Але мова міту не може бути замінена змістом науки. (Стор. 26).

...Суб'єкт і об'єкт належать до себе нероздільно. Одне без одного не існує.

...Марксизм і психоаналіза змагають до однієї мети — звільнити себе від свободи. (Стор. 27).

Розум (Vernunft)

Розум змагає до критики кожної осягненої позиції, він протилежність до самоволі. (Стор. 33).

Розум — це воля до одности ... Воля хоче єдиного, що є всім. Вона сама собою необмежена щирість. Розум — це праджерело ладу. (Стор. 34).

...Вайнінгер каже мабуть правду, що етика Канта — „єдина, яка твердий і суворий внутрішній голос одиниці захоронює від знищення його галасом багатьох”. (Стор. 35).

Розум тотожний з необмеженою волею комунікації.

Не я приношу правду, але шукаю її із зустрічним, питаючи, слухаючи, пробуючи. Правда не може бути довершена в часі, бо комунікація не довершена. (Стор. 36).

У праоснові було одне, — правда, яка для нас недоступна. (Стор. 37).

Вічність є теперішністю тільки в історичному розумінні. Історичність є екзистенціальною одністю часовости й вічності, отже того, що як вічне є закріпленим явищем у часі. (Стор. 38).

Розум зв'язує, саме буття ділить. Коли думання у службі розуму критичне, правда діє, осмислене буття самостверджується в софістиці і самопевність у забобі метафізичного „гнозис”-у. (Стор. 40).

Тоталітарні держави доказують, що цілі народи можна перетворити у глупих здержанням відомостей, забороною вільної публічної дискусії, звиклістю до постійно повторюваної неправди. (Стор. 41).

...щойно усвідомленням вини стаю вільний, бо

зрештою залишаюся рабом природи і буду вільний тільки в рішенні переродитись у революції мого способу думання. Так бачив це Платон, так бачила біблійна релігія, так бачив Кант. (Стор. 43).

Кант: „Людина, що є свідомо свого характеру і способу думати, дістає це не від природи, а мусить те кожночно часно вибороти...”, бо „...основою якогось характеру є абсолютна одність внутрішнього принципу і способу життя...” (Стор. 44).

... етика — гравітаційна сила, що вдержує кожну цивілізацію. (Стор. 45).

Розум й існування нероздільні. Любов є заглиблена в бутті. (Стор. 47).

Коли якась людина з огляду на свою майбутність змусить себе відректись своєї політичної батьківщини, її не прийме ніяка інша батьківщина, бо це неможливе, хіба тільки батьківщина історії людства. (Стор. 48).

Розум у боротьбі (Die Vernunft im Kampf)

Противником розуму є дух нерозуму, що нічого не знає про Правду і знати не хоче. Під назвою правди несе він у світ все протилежне правді... (Стор. 54).

... бути собою — це однозначне зі змогою бути вільним, що рівнозначне з прямунням до правди. (Стор. 57).

Створення реального міту — це справжнє об'явлення. Цей міт приносить зі собою розум і є під його контролю... В міті, образі й символі дістаємо наш найглибший вгляд в остаточність. (Стор. 58).

Розумуючий знає, що робить, коли думає і діє, чарівник не знає, що робить і як. (Стор. 59).

Ціною свободи розуму нерозум підготовляє політичну неволю. В мітичному розумінні загибає саме поняття свободи. Воно топиться в бездискусійній нерозумній вірі. І далі — коли не живете із свободи, то й не знаєте, що вона. І тому той, що тоді відчув у собі пустку, попаде у страх, затративши правду і не зазримітивши, що хто зрікається розуму — зрікається свободи. Тоді буде готовий до всякого тоталітаризму й піде з ордою за провідником у нещастя, злочин і в повну сорому смерть. (Стор. 61).

Ми повинні кожному теперішньому виповнити. Вона дана нам не на те, щоб її змарнувати. В кожній справжній теперішності є змісл будучности. Будучина, поза нашим пляном, зможливує те, що ми робимо і що можемо зробити.

Розум — це об'явлена таємниця. (Стор. 71).

Підсумки і сподівання (Rechenschaft und Ausblick)

Що це соціологія? Це таке ж мало зрозуміле, як — що це філософія? За філософію вважаємо завжди самопізнання людської душі, — „пізнай себе самого”, — від греків до Гегеля. Самопізнання — це й у великій мірі соціологія. (Стор. 11).

Філософія зроджується з поодинокого життя і пізнання етично-політичного світу, з математичного природознавства, логіки, історії і т. п. Соціологія не пішла ще так далеко. Вона ще в початковій стадії, в якій вся наука збігається з філософією. (Стор. 12).

Філософ здійснює у своїй глибокій душі призначення доби. (Стор. 13).

Політика це технічне розважування про річево відповідні засоби, не світоглядного-принципійальні, але про річеві, відповідальні й компомісові засоби. (Стор. 18-19).

Наш час здається багатьом руїнницький, релятивний, безвірний, інтелектуально збіднений.

Наше майбутнє і Гете (Unsere Zukunft und Goethe)

Старий Гете передбачував катастрофу західного світу та людства. Це ж бачили ще ясніше Нібуур (Niebuhr), Стендаль (Stendhal), Токвіль (Tocqueville) та Буркгард (Burckhard) — і це вповні зрозумів ще Кіркегард (Kierkegaard) та Нітше (Nietsche), очікуючи остаточного спасення від Маркса.

Кожночасно уявляємо собі загальну картину, в якій майбутність — це виповнений простір, що в нього входить усе те, що вже було.

Праісторія, що виявляє себе доволі скупю, розтягається на сотки тисяч літ. Буття людини повне противоріч і взагалі незрозуміле на основі теперішніх можливостей

пізнання. В тій давній праісторії покладено основи наших вроджених характерів. (Стор. 26).

Планета занята; людина не може вже, як колись, ви-мандрувати; вентиль замкнений; напруження росте.

Напевно всі уявлення про майбутнє фальшиві. Все приходить інше, як хто заздалегідь плянував. Бо людина може виконати внутрішні революції й переродження в таких скоках, яких розум досі не міг передбачувати. (Стор. 27).

Людина хоче теперішності. Вона хоче своїм діянням у часі жити всупереч часу. І саме в теперішньому здійснюванні людського буття служить вона теж і майбутньому. (Стор. 28).

Ідеал людини не можливий. Її дочасність є рівночасно її незвершенням. (Стор. 44).

Людяність Гете (Goethes Menschlichkeit)

Гете бачить, що вкоротці прийде час, коли Бог не матиме вже радості зі світу і знищить його для нового створення.

Людина мусить себе провірювати, бо один голий інстинкт не належить людині. (Стор. 51).

Спасення можливе з висот почерез вічну любов.

Солон (Solon)

Все, що правильне, залежне від ведення, що впливає з глибин розуму.

Кіркегард (Kierkegaard)

Світ не є доладний і як такий, не може бути доведений до ладу, а мусить у постійній переміні та в постійному нівеченні і щоразовому експериментуванні плисти в часі. У висліді цього маємо неспокій у нашій душі, яка на тому світі не знаходить остаточного місця. Ми здібні до питання про вічне спасення і впарі з тим до безумовної поваги, але ми залишені без об'єктивної відповіді.

Що ще можливе, є відкрите. Хто втратив усяке до-

вір'я, може бачити кінець у Кіркегарда й у Нітше. (Стор. 132).

Віднова університету (Erneuerung der Universität)

Гуманність: Вона означає глибоку пошану буття людини. Кожна поодинокі людина — одна нескінченість. Ніяке наукове розумування не може схопити цього повністю. Людина щось більше, як про неї знаємо.

Свобода людини — це її остаточна дійсність.

Немає правдивого обрису людини без Бога. Обрис людини мусимо знову здобути.

Науковість і гуманність нерозлучно зв'язані з собою. Ненауковість — підстава негуманності. (Стор. 144).

Теологові, що відвідує медичні виклади, грозить небезпека втратити свою віру.

Але без Бога і душі доходимо до вбивства душі. (Стор. 145).

За живий дух університету (Vom lebendigen Geist der Universität)

Перед пропастью може людина прийти до притомності. В ясноворих очах бачимо зародок духового розвитку. (Стор. 176).

Свобода не є природжена, її треба вибороти критично-контрольною річезістю. (Стор. 184).

Правда — це те, що нас взаємно пов'язує. (Стор. 185).

Філософія й наука (Philosophie und Wissenschaft)

Філософія — це дорога внутрішнього самоутвердження людини думанням. (Стор. 217).

Європейський дух (Vom europäischen Geist)

Християнство це Європа. В Європі була постійно боротьба й війни. Але вона почувалася духовою одністю в обличчі варварів, невірних, поган і нецивілізованих. Європа ніколи не була спокійна. Вона стояла проти персів, проти ісламу, проти монголів і норман, угрів і турків, постійно на грані упадку.

Європа, як Захід, сягає туди, куди сягає біблійна релігія, в Америку і Росію. (Стор. 235).

Роки 800 - 200 до Христа є віссю світової історії в емпіричному аспекті. Це часи від Гомера до Архімеда, часи старозавітніх пророків і Заратустри, часи Упанішадів і Будди, часи пісень Шікінга про Лао-Тсе і Конфуція аж до Чунг-Тсе.

Паралеля цього тисячоліття з теперішністю — це найбільш зворушливий досвід світової історії, що його можемо зробити. (Стор. 236).

Вибираємо три слова, щоб збудувати притаманності Європи: свобода, історія, наука.

Свобода — це перемога над самоволею. Свобода здійснюється тільки у спільноті. Я можу бути свободний тільки в масі, коли й інші свободні. (Стор. 239).

В корені Європи і далі лежить протилежність активного і християнського. (Стор. 240).

Європа сполучує світ і трансценденцію, науку й віру, світопостання й релігію.

Наша свобода базується на чомусь іншому, не на „causa sui”. Бо якби була така, людина була б Бог. В тому місці Європа ще стоїть на своїй зовнішній грані.

Свобода спирається на виконувани того, що правдиве, а правда різна і в кожній своїй формі є в русі. (Стор. 241).

Зі свободи виростає воля до історії. (Стор. 242).

Жиди пізнали втрату людини і подали це до свідомості в міті первородного гріха. (Стор. 243).

Наука

(Wissenschaft)

Світ, як добре діло, мусить бути у своїй суті добрий. (Стор. 245).

Знання робить нас вольними. (Стор. 246).

Достоевський пише: „Зворот до Азії може зробити з нами те, що зробилося з Європою після відкриття Америки. З впливом до Азії наш дух знову піднесеться і наші сили будуть поновно кріпшати”.

Простором Росія для нас близько та духом далека, але саме в чужості і глибині руської душі росте притягальна її сила для нашої душі. (Стор. 247).

Що станеться — ніхто не всилі знати, Ніхто не ба-

чить цілоти. Ми постійно тільки тут, але не поза чи понад. (Стор. 250).

Кожний нарід мусить дійти до згоди з технікою і її наслідками, або вимерти.

Насильство і терор, які сьогодні є страшною дійсністю та які переможні у своїй особливій формі — це пострах людства і він остаточно веде в ніщо. (Стор. 251).

Кожна людина є можливістю для себе самої.

Ми шукаємо в наших історичних праджерелах й у заміні біблійної релігії можливостей нашого існування. (Стор. 252).

До ладу у світі (Zur Weltordnung)

Біблія бачить єдине праджерело всіх людей. Кожний, хто людина, мусить бути визнаний за людину. (Стор. 252).

Дух цілоти виростає з того, що робить кожний по-одинокі. (Стор. 255).

Біблія й активність у такій формі, в якій вони були для нас досі, неvistарчальні. Обое мусять бути змінені в новому пристосуванні. Переміна біблійної релігії — життєве питання грядучої доби. (Стор. 260).

Вічні Правди — це людина і Бог, екзистенція і трансценденція.

Насправді біблійна релігія була в постійній змінливості своєї появи, теж і зовнішно, але в основі залишилося завжди те саме: Один Бог, Трансценденція Бога-Творця.

Кожна нова доба вимагає зміни біблійної одежі, щоб рятувати субстанцію віри. (Стор. 261).

Ми будемо європейці, тобто людьми з глибин праджерела і людьми цілі, а ці обое заякорені в Бозі. (Стор. 264).

Про умовини й можливості нового гуманізму (Über Bedingungen u. Möglichkeiten eines neues Humanismus)

Гуманізм — це відродження нинішньої людини з праджерел, гуманність — це визнання буття людини в кожній людині. (Стор. 265).

Виглядає, що людина йде в нічогість. Вона хапаєть-

ся за ніщо в розпуці або тріумфі руйнності. Від Нітше говорять все голосніше: Бог — мертвий.

Людське буття стало буттям маси. У своєму загубленні воно втискає в себе самопочування „Ми” участю в насильній владі.

Сьогодні в людині бачать хаос, видять вияв вибухливих інстинктів.

Модерна психологія розуміє пекло цієї основи, коли її відкриває. (Стор. 266).

Людина щось більше, як вона може знати про себе.

Трансцендентне не каже нічого, воно просто незрозуміле. Бог промовляє через нашу власну свободу. (Стор. 268).

Людина не повна і не буде виповнена, але вона відкрита в майбутньому.

Немає тотальної людини і її не буде. (Стор. 271).

Знати цілість буття — для нас недосяжність. (Стор. 272).

Техніка — сьогодні головний елемент політичного стану. У світі, в якому Бога вважають за мертвого та де нігілізм тріумфує, а бездушні люди можуть добитись влади, вони у своєму фактичному нігілізмі стануть неандертальцями з технікою. (Стор. 274).

Права людини — це передумова людської, а не тваринної політики. Бо політика — чин, наставлений на володіння і на можливість насилля. (Стор. 275).

Техніка і політика майже вгасили устійнений у тисячеліттях духовий стан. (Стор. 277).

Людина мусить усвідомити собі, чим була, щоб знайти себе в теперішньому. (Стор. 278).

Здійснення високої цілі буде завжди справою одиниці і вона сама виростить себе на еліту. (Стор. 279).

Кожна людина — це душа, а не атом; вона сама і тільки як людина є вона людяно активним членом спільноти.

Уважають за можливе, що людина йде до упадку або стане, як жива істота, багато інша, отже й не буде ніякого помосту до того, чого ми хочемо, що ми любимо або що ми створили. (Стр. 280).

Людина знаходить себе як одиниця тільки в безпосередньому зв'язку з Богом. (Стор. 284).

Гегель вказує на самовідчуженість людини.

Кіркегард підкреслює основний зворот людини до демонічної самозапереченості.

Нітше добачає непередбачену повноту самообдуреності.

Сартро екзистенціональна психоаналіза повторює вгляд в основну оману людського буття. (Стор. 286).

Небезпеки незалежності такі великі, що існує сумнів щодо її можливості.

Свобода доводить нідочого, з неї взагалі нічого не виходить.

Насправді виглядає, що багато людей не можуть, або й не хочуть бути вільні. (Стор. 287).

Завдання буття людини — це витягнути себе з радикальної неправди. (Стор. 288).

Безвірство багатьох мільйонів — факт. (Стор. 290).

А що цілість знати несила, наше життя може бути тільки проба. (Стор. 291).

Майбутнє лежить у теперішності кожної одиниці. (Стор. 292).

Небезпеки і вигляди волі

(Gefahren und Chancen der Freiheit)

Війна має своє праджерело в бутті людини, саме у глибині, яку можна зрозуміти як через прикмети характеру так і через нерозв'язані конфлікти між людьми і спільнотами. А все таки вічний мир залишається ідеєю людства. (Стор. 300).

Боротьба з потворою вимагає самому стати потворою. (Стор. 302).

Свобода є продовженням з кінечностей. Політична дія базується на пізнанні й свободі. (Стор. 304).

Обожування людини і нездержлива, одверта дискусія не терплять себе взаємно. (Стор. 305).

Заперечення свободи — це ознака втрати довір'я до людини. Сліпий послух і тиранія належать до себе.

Хто недовіряє людині, той мусить людину знищити, що він і робить.

Ми зв'язані зі спільнотою не тільки з огляду на цілі життя, але й ради самої нашої істоти.

Божество є суттєвою дійсністю, але це не спинає, що ця дійсність доступна для нас тільки у світовому бутті. (Стор. 346).

Про свою філософію
(Über mein Philosophie)

Зло пізнаємо настільки, наскільки воно є в нас самих. Чим не можемо бути, того й не зможемо зрозуміти. (Стор. 357).

Тези моєї філософії:

Одинока людина не може бути людиною для себе самої. Бути собою — дійсне тільки у зв'язку з іншими, **що є собою**. Власна свобода може бути тільки тоді, коли й інші свободні. (Стор. 352).

Людина завжди щось більше, як вона знає і може знати про себе. (Стор. 357).

Релігія, — щоб бути правдива, — потребує сумління філософії. Філософія, щоб бути повновартісна, потребує субстанції релігії. (Стор. 358).

Якби релігія не була життям людства, не було б теж ніякої філософії. (Стор. 359).

ШАЛОМ АШ
(SZALOM ASZ)

ПОТОП

ПЕРШИЙ ТОМ

(Трилогія, Варшава 1931, переклад М. Тарновського)

...на нашу думку Росія — це не імперія, не держава, ані народ, Росія — щось більше. Росія, — за філософічним поняттям, — це своєрідна форма життя. Можна бути росіянином, не мешкаючи в ній, навіть якщо її ніколи не бачилось. (Стор. 38).

Бо ж бути росіянином — це носити в собі вічно чуйне сумління, яке постійно вимагає від нас рахунку з наших чинів. Того чуйного сумління не має ніякий інший нарід, тільки ми. Бути росіянином — однозначне з готовістю кожної хвилини жертвувати наше щастя для добра наших братів. (Стор. 38).

...хто хоче відірватися від Росії, той dokonує найбільшої зради у відношенні до великого ідеалу духової, промінної Росії, Росії прийдешнього.

Найкращі росіяни в Росії — це жиди. (Стор. 40).

...ніяка достойна людина в Росії, зокрема жид, не є противником революції.

...який наш інтерес підтримувати рух проти уряду, що віддав багатства краю в наші руки?(жидів). (Стор. 46).

В Росії з тверезими людьми несила нічого зробити; треба їх спершу споїти, щоб чогось добитися, бо інакше кидатимуть вам під ноги каміння. (Стор. 165).

Форма — це щось змінне, матерія — щось стійке. Любов — це щось стихійне, справа статі. Інстинкт в людині шукає того, що стійке, а не змінне. Не можна включитися у щось зовнішнє, але можна у кров, у расу, в матерію. (Стор. 173).

Кожна родина має свою власну родинну атмосферу, я назвав би її сексуальним запахом. (Стор. 174).

...В росіян панівний зовсім інший рід моралі, як в інших частинах світу, можу сказати — вищий рід моралі, мораль не егоїстична, що береже власність як поліцист, але мораль збірна. Це мораль родини, а не окремої одиниці. Це мораль в розумінні „ми всі”. (Стор. 177).

Вся Росія робить враження, якби вона була одним великим купелевим басейном. В Європі один перед одним соромляться своєї наготи; ми відчуваємо особливу розкіш, коли можемо показувати свою наготу. (Стор. 178).

...росіянин не може жити сам зі своїм „я”, у своєму власному світі. Він потребує, як ніхто інший, колективного середовища як своєї „природної” форми життя. Не тільки в соціальному розумінні, але і в особистому житті хоче мати ближнього, бо боїться самоти. Ціла Росія є збратана і споріднена. Росія — це колективна маса. (Стор. 178).

...з того погляду наявна велика подібність російського з жидівським народом. Це виявляється в потребі збірного життя й в почуванні громадського зв'язку.

Кожний нарід, що має мученицьку історію, має гін до загального братерства.

Різниця між жидом і росіянином в тому, що росіянин любить ділитися з ближнім злочиним, а жид добрим ділом. Росіянин любить мати тягар на совісті, і як не має — видумує його, щоб ходити з Каїновим клеймом на чолі. Жид любить чисту совість, щоб завжди бути безпечним.

Жид може доконати найганебнішого злочину, але завжди знаходить шлях очистити себе, щоб з того вийшов добрий вчинок; якщо зробити інакше це годі — він робить спілку з Богом, як це зробив патріярх Яків. (Стор. 179).

Жид уміє свої брутальні, щоденні й егоїстичні інтереси вивищувати до рівня святости. На тому й основана жидівська хитрість. (Стор. 180).

...Мораль не для поодиноких людей, але для цілого племені. Те саме є з правом у Росії. „Право не для одиниць, а для всієї родини, для племені”. (Стор. 188).

... Якщо в нас буде колись інша соціальна справедливість, — вона не буде імпортована до нас з-за кордону, але виросте з найглибших надрів російської душі, достосована до російського характеру, до власних понять і власної скалі справеливості, буде питомим продуктом Росії. (Стор. 189).

Росія є щойно у стадії постання.

„В кожній хвилині відновлюється вічність, у кожному почуванні вся істота, в кожному дрижанні нерв світу. Вічність — це життя”. (Стор. 249).

Егоїзм — це погінна сила для наших цілей, страх — це інстинкт самозбереження, потрібний нам до життя.

Саме немічні і втомлені життям характери виявляють відвагу і жертвенність. Сильні і здорові характери беруть життя, як ока. (Стор. 270).

... всі, що обтяжені провинами, готові перші судити інших.

Справедливі не завжди чисті. (Стор. 278).

Людина очищується з усіх гріхів, коли глядить на з'орані поля. (Стор. 279).

... вирватись з темряви власного, малого життя — і побачимо велике світло, відчуємо пульс, величний пульс серця світу. (Стор. 296).

... Людина своїми думками в'яже з собою увесь світ, всі істоти, навіть Бога.

... наше серце, наша думка — це основа, на якій базується все. (Стор. 297).

... не пробувати, але йти певною дорогою, бо існує тільки дорога тих, що своїми думками підносять світ, або тих, що його вирікаються. (Стор. 298).

... без сумніву немає віри, як без темряви немає світла. (Стор. 299).

... хто хоче жити, мусить уміти вмерти, мусить бути готовий кожної хвилини заплатити життям. (Стор. 303).

Нужда розвинула в нас потребу жити у громадах, у спільноті. (Стор. 309).

Спільнотний інстинкт побуджує нас до вищих, ідейних чинів, учить нас посвячуватися для спільноти. А рідинний інстинкт обмежує наші серця й посилює самолюбство. Тому й треба його в собі поборювати, як поборюємо інші злі прикмети. (Стор. 310).

ДРУГИЙ ТОМ

(Варшава, Видавництво „Руй”, 1931,
переклад В. Роговіча)

Людина не може добитися нічого вищого над знання, воно веде її до висот, до її власної досконалости.

Почерез знання вона проникає не тільки до праджерел створеного, але й бере участь у ділі творення. (Стор. 95).

Тому й дух — єдина, найсвятіша власність людини, її майбутній світ. Почерез нього людина в'яжеться із всебуттям, з природою; звідти найперший і найважніший обов'язок людини віддати свого духа на службу знанню і розвоєві. (Стор. 96).

Коли людський дух стане досконалий, тоді теж зникне всяке зло. Месією людства є наука, а тому й кожний повинен віддатися їй. Нема ні „Зла”, ні „Добра” самих для себе, є тільки знання й темнота. (Стор. 98).

Брак радості — доказ, що люди не мають віри. (Стор. 108).

Вічна мета — це пізнання і знання, почерез які беремо участь у творенні. „Ти сам мусиш брати участь у шости днях творення” (Спіноза). (Стор. 136).

Проти одиниці можна протестувати або робити революцію, проти загалу це неможливе, хоч би який несправедливий був цей загал. (Стор. 138).

Тіло може перенести багато більше зла й добра, як душа. (Стор. 156).

Люди не роблять нічого для того, що зле чи добре, вони діють так чи сяк, коли їх змушують до того потреба або умовини. (Стор. 177).

В дійсному житті немає ідеалізму. Ним кермують жорстокі закони, що їх тваринам накинула природа в лісі. (Стор. 249).

Жиди мають одіичену від предків спрагу мучеництва, глибоко закорінену природну потребу самопосвяти для віри.

Юрба не має діичности, юрба живе для кривавого сьгодні. (Стор. 250).

Ми, жиди, — вибраний, створений до чогось кращого нарід. Ми — королівські сини і за те мусимо платити данину. (Стор. 279).

Якби ми навіть мали загинути, світ пропаде разом з нами, — бо... Кожна енергія шукає виходу для свого діяння і якщо вона не буде зужита як творча сила, вона переміниться в гін нищення. (Стор. 283).

Я завжди був тієї думки, що жид уроджений до чогось вищого, як до обслуги машин, бо, згідно з моєю думкою, жид сам у собі досить скомплікована машина. (Стор. 290).

...душа всіх поколінь є перевтілена в життя, що не належить ні до цього, ні до іншого світу і подібна до світла, яке не походить ані з того, ні з тамтого світу, але є рефлексом вічного буття. (Стор. 299).

Дія кожної людини творить разом велике життя всього світу.

Кожна краплина морської води має в собі притаманності цілого моря, бо море складається з краплин.

Найважливіша справа — це вірити в усе, що робите. Богам все одно, в який спосіб вірите в Нього, якщо тільки вірите, що є якась добротлива могутність, яка кермує світом, віддано виконуєте її волю і прикладаєте рук до її зростання. Через те людина стає часткою сили творення і в'яжеться з вічністю і з завтра після смерті, стає часткою природи, Бог і природа — це одне, віра і природа теж одне, — кажуть наші мудрці. (Стор. 304).

...Всі справи виходять з одного джерела, мають одну ціль: боже діло на землі. Це й наше життя, Бог у Бозі, вічне і єдине життя всіх світів від правіку. Поза тим життям немає ніякого, є тільки смерть і знищення...

Учені наші кажуть: „Не вільно тобі доводити до кінця”. Ми можемо тільки попихати віз до переду. Тому й не слід зневірюватися. (Стор. 305).

ТРЕТІЙ ТОМ

(Варшава, 1932, переклад М. Тарновського)

...найважливіший чинник у побудові нашого людського життя — це віра в етичні сили. Вони живуть, існують, навіть коли несила їх спостерегти. Коли дозріє хвилина, ці сили мусять збудитися. (Стор. 113).

„...Ми, жида, можемо бути спасенні тільки через остаточну перемогу. Бо ми є останні”. (Стор. 119).

Тільки в росіянинові, видресованому віками неволі,

може розвинути такий льокайський інстинкт, таке немиле почуття прагнень і потреб пана. (Стор. 1963).

Тільки російське невірництво було здібне розвинути в людині попри повне зречення власної індивідуальності таку хитрість, яку бачимо серед поневолених клас Росії. (Стор. 164).

Людина має таємні запаси сил і прикмет характеру, які виходять на яв щойно в момент потреби. (Стор. 168).

Єдиний справжній інстинкт — це егоїзм і він — побудлива сила нашого світу. Все інше — омана. (Стор. 254).

Кожна догма, кожна церква творить власну мораль — і це найбільша небезпека. Є одна мораль для всіх людей і всіх світів — мораль правди й любови людей. Інша мораль не існує. (Стор. 295).

(про большевиків) ... Догму поставлено вище, як живий інтерес людей і все населення Росії, як за найтяжчих і найтемніших часів, замінено на масу невірників Ідола, якому на ім'я „Жовтень”. (Стор. 311).

„Тепер є інша основа поділу: расова кров пливе тільки в одній клясі. Кляса є всім: народом, вірою, небом і земським добром”. (Стор. 312).

... Людина, це шкірка з ковбаси, яку можна начинити всім. Важне, кому людина служить і якій ідеї. В большевиків: „Жовтень обміє з усіх злочинів, доктрина підносить людину”. (Стор. 320).

Від непам'ятних часів складали жерці на вівтарях своїх божків жертви з людей, цілі століття і тисячоліття. І тепер складають не якимсь благородним цілям, але скам'янілій догмі, Молохові, релігії, цареві, батьківщині, а тепер „жовтневі”. Ідемо шляхами ідолопоклонства. (Стор. 321).

На цей раз божок, за якого мають воювати, називається вже не цар, ні батьківщина, навіть не революція; великий Молох називається „Жовтень”! (Стор. 323).

В боязні є щось добре. Може якраз це зробило з нас людей і вбило в нас тваринність. (Стор. 324).

Зло, яке робимо, мусить мати межі, щоб ми могли робити добро. Зло не повинно переважати добра. (Стор. 326).

Навіть найсправедливіша війна робить з людини звірюку. Для нас „жовтень” був різнею, так — різнею старого

буржуазного світу і створенням нового пролетарського світу. (Стор. 327).

Первісна людина відчувала страх — інакше не була б створила богів. Доки в нашій крові панував елемент „страху”, кожний з нас був справді людська істота, релігійна, здібна викресати з себе добро, обдарована по корою й любов’ю.

Щоб привернути рівновагу світу, щоби поновити панування любови і добра, треба в людській душі збудити божу іскру — почування страху.

Не ідеї є добрі або злі, тільки люди. (Стор. 335).

Не ідеали формують життя, а щоденна дія. Ідеали, як й душі, відлітають назад до неба, але в житті залишається реалізм чину і діяння. Моя похибка в тому, що замість вірити в людину, я повірив у систему. Система робить завжди обрахунок без того, хто її застосовує, — без людини.

Людина — це найвище добро, єдина істота, в якій пульсує творче життя. Тільки людина здібна вичути в собі божеське.

...Нездарні віконні луки малих веж Кремля — це наче символ безсердечної азійської руської душі, з містичним неспокоєм вічно на пошуках російського духа. (Стор. 336).

Інтелігенція ошукала Росію, зрадила її, підкопала. Але спасення прийде від російського селянина, від простої людини з народу. (Стор. 359).

Жиди: Росія — наша батьківщина. Тут ми терпіли погроми і переслідування, помагали країні скинути царське ярмо і хочемо їй допомогти звільнитися від большевицької неволі.

Ми, жиди, мусимо свою свободу відкуплювати дорожче, багато дорожче, як інші. (Стор. 360).

Існує невичерпане багатство, — батьківська любов, — дане кожній людині, навіть найбіднішій і того ніхто нам відібрати не всилі. (Стор. 369).

Існує в природі **щось**, що стоїть понад закони селекції; те „щось” — божеське материнство, якого поштовхом є любов. (Стор. 373).

ШАЛОМ АШ
(SCHALOM ASCH)

ПОДОРОЖ КРІЗЬ НІЧ

(З англійської на німецьку мову переклав А. Гофман,
Штутгарт, 1956)

... Коли людина прогрішиться перед Богом, Бог простить це. Але найгірше, коли людина прогрішиться перед ближнім, бо Бог не має сили того простити. І коли не осягнеш, не матимеш спокою, поки віритель тобі не простить. (Стор. 43).

Коли є Бог взагалі, то це Бог для нас усіх, — і для християн і для жидів. (Стор. 104).

Америка — це країна вільних можливостей. Влада цю свободу гарантує, але кожний громадянин відповідає сам за себе. (Стор. 112).

Криза 1929 року була не тільки господарською, але й духовою кризою. Майже за одну ніч погас панівний вплив німецько-жидівської аристократії в жидівській спільноті Америки. (Стор. 114).

Тільки у спілці з іншими може людина щось досягнути; само для себе існування не має зміслу. (Стор. 119).

Зло не приходить тільки з одного-єдиного джерела. Воно приходить з багатьох джерел і часів, це накопичення безправства багатьох поколінь, як злочин супроти Бога і людей, а нас зробили винними. Ми вели матеріялістичне, самолюбне і грішне життя, яке й зробило нас тваринами. Нас переслідують не тому, що ми кращі, а тому, що слабші. Наша слабкість збуджує жадою крові в наших ловців. (Стор. 131).

Я бачив це не тільки в концентраційних таборах, але і тут, в Америці, не тільки як особливий випадок, але у щоденному житті.

Бо у конкуренційній боротьбі, у брутальному від-

ношенні до ближнього і використуванні слабшого ми так звикли до зла, що про ніщо інше не думаємо, як тільки про те, щоб як найбільше здерти з нашого ближнього.

Ви навіть не запримічуєте свого поневолення матеріялізмом — модерним молохом.

Я не вірю в людину, що досі нас вела. Ці провідники загнали нас у господарський і духовий концентраційний табір, а я хочу Бога, в якого я міг би вірити. (Стор. 132).

Дано дітям зброю і кинено їх в джунглі життя з ключем: „Убивай, або тебе вб'ють”. (Стор. 181).

(Відносно демобілізованих після першої світової війни в Америці): „...Чого не знищив ворог, доконуємо ми. Ми врятували їх від масових гробів на полі битви, щоби вдома погребати їх живими у масових гробах”.

Любий приятелю, немає меж людській нужді, як немає й меж тому, що може знести людина, як довго вона держиться життя. І чи варте воно того труду? (Стор. 182).

Важко є вірити в Бога, але не вірити в Нього — неможливо. Бо ж, знаєте, краще й несправедливий Бог, як те, що Його взагалі немає.

На кожний випадок, Він мусить бути справедливий. Бо, якби ми були справедливі, а Бог ні, то що тоді було б з нами? (Стор. 183).

Наші мудрці кажуть, що кожному створінню, яке Бог створив, Він надав Янгола смерті; але Він дав також створінню можливість оборони, щоб воно могло вдержати себе при житті. (Стор. 185).

В людині можна знайти прикмети інших створінь. У ній вони всі з'єднані. В неї є відвага льва, жорстокість тигра, хитрість лиса, лестивість kota, страх миші, вона плаває як риба й літає як птиця, а все на те, щоб вдержати себе і продовжувати свій рід.

Найбільший прогріх людини супроти Бога — це потонути в розпуці світовідчужання.

Мудрці вчать нас, що це великий гріх — бабратися у гріху та що треба покаятися і більше не грішити. (Стор. 188).

Хто своє почування спрямовує виключно на гріш, той грішить тяжко проти Бога. Наша життєрадість — це благословення і молитва подяки, що Його діло і Його

оцінює. Людина не сміє обиджати сама себе, бо ж вона Боже створіння. Людина не належить собі, бо не вона створила себе. Вона належить Богові, бо є частиною Його створення. Вона може, як і себе, обвинувачувати інших. (Стор. 188).

Ми демократичний народ, наша демократія найстарша в історії світу.

Кожний один жид має свою частину в будучому світі. Ніхто не може відібрати йому цього.

Всі жиди — брати і кожний один відповідальний за свого ближнього. (Стор. 191).

В житті кожної людини є піднесення й упадки, моральні висоти і пропасті. (Стор. 201).

Америка, жидівська і нежидівська, потребує особливої релігії, яка зовсім не така проста собі релігія предків. (Стор. 243).

... Ми — жидівська родина і в нас, жидів, відповідальність батьків за дітей і дітей за батьків грає велику роль. (Стор. 298).

Як вичуття життя, так і вичуття смерти — людині природжене. Життя і смерть — це одність. Без усвідомлення смерти немає пізнання життя. (Стор. 322).

Поняття Бога не статичне. Він не заморожений у клясі якоїсь означеної генерації. Це вічне джерело постійно оновлюваного духового життя і кожна людина мусить ще раз відкрити Його для себе. Кожна людина мусить бути для себе своїм власним Авраамом.

Традиція — форма життя, це музика і пісня хвали Бога. Віра — це молитва до Бога, німа молитва, що її людина носить у серці, її божеська таємниця, що в потребі покладається на Бога. (Стор. 343).

Як людина живе, так і вмирає. Почуття нагороди й кари лежить у нас самих, як небо й пекло. (Стор. 346).

Кожна людина мусить на власну руку шукати і знайти Бога, як і все інше. (Стор. 354).

Ми віримо у постійну ласку Бога, яка нас ніколи не покидає.

Бо ж усі душі, навіть грішників, є часткою божества в нас. (Стор. 359).

ШАЛОМ АШ
(SCHALOM ASCH)

ПРО ПРЕДКІВ

(3 книжки „Von den Vätern”, Берлін, 1931)

ПЕРЕДМОВА

Завжди раз-у-раз пробивається віра в божеську частину людини та людства.

Цей релігійний оптимізм зароджується у східньо-європейських містечках, населених жидами в оточенні ворогів. І щоб у них жити, потрібна вітальність, віруючий оптимізм. З такого оточення вийшов Шалом Аш, звідсіль виніс він з кров'ю одичену віру, яку поніс у своє майбутнє. (Стор. 10).

Герої його повістей, — це тисячі бідних і багатих, що у своїй душі носять божеську іскру віри в доброту людини. (Стор. 11).

Багатий Саломон (Der reiche Herr Salomon)

...він уважав своє майно за Богом довіреним даром з метою через нього робити добро. (Стор. 24).

Усім серцем бажав жид приходу Месії, щоб спасти світ і щоб християни прийняли жидівське буття. (Ст. 32).

...дякуючи Творцеві за все, що йому дав, гордість сповняла його. Гордість за свою жидівську істоту, за Бога і Тору, що її Бог дав жидам. Почувався королем у своєму домі. (Стор. 33).

Божа творчість, — сповнена Його величчю земля. (Стор. 53).

...Людина має обов'язок держатися здалека від злого. (Стор. 61).

Людина є грішна і ми всі такі. Але існує Бог, що про-

щає наші провини. Бо як могла б жити людина, якби Бог не був Богом ласки і милосердя? Бо ж на кожному кроці ми спотикаємося — то в думках, то в ділах. (Стор. 64).

...що певніша людина, то сильніший є злий гін. Не можна здаватися на себе самого. (Стор. 65).

Не має жида без гріха. Жид мусить мати провину на душі, щоб бути справжнім жидом — людиною з розбитим серцем. Побожний, що не має тягару на душі, може легко згордіти і через те втратити своє духове спасення.

Жид — наче те дерево — мусить всього зазнати у своїй душі — і смаку гріха і смаку добродійства! (Стор. 66).

Що більше даш ти Богові, то й більше Він віддасть тобі. Він є добрим довжником, Йому можна довірити. (Стор. 136).

...Ти мусиш жити у своїй крові — так стоїть у письмі. Хіба ж не радість у тому, що твоя дитина — жид? (Стор. 140).

Світ творить одність: живе й мертво, небо і земля, кожна травичка, кожне стебло є життям, є світом, є Богом. (Стор. 224).

Весь світ відчуває тугу і невідомо, за чим і чому.

На краю світу ніч і день зливаються в поцілунку в одне і не саме. (Стор. 226).

...Жидівство — це почування людського і Божого страху у побожності, а не лицарський помах мечем.

Істоту жидівства годі уявити собі без рабів Гершона, Раші і Єгуди Гахассід, що збагатили жидівство європейськими поняттями. (Стор. 228).

...Я глибоко насичений вірою в людяність і в тій вірі в людяність я бачу рятунок людства, що й намагаюся підчеркувати у своїй творчості. (Стор. 334).

ШАЛОМ АШ
(SCHALOM ASCH)

НАЗАРЕНЕЦЬ

(З книжки „Der Nazarener“, Zürich, 1957)

Хоч як глибоко ми можемо ненавидіти чужу владу, але ще глибше ми ненавидимо і принижуюмо своїх можновладців. (Стор. 76).

...святиня стала центром релігійного життя жидів. Релігія і на далі залишилася головним нервом та органом їх духового й фізичного буття. Жиди живуть у релігії і для релігії. (Стор. 77).

Важкі соціальні умовини зіпхнули вбогих людей до утечі в релігійні екстази. Вони втікали в пустелі і створили релігійну секту, піднявши убожество до чесноти, до якої повинна прямувати кожна людина. Туземне життя вважали за підготову до справжнього життя душі по смерті. Вірили теж, що за добро чи зло будуть осуджені по смерті.

Бідні з народу уважали цю легенду за поважну, дійсну, реальну. Вони не вживали ні вина, ні м'яса й живилися тим, що находили в дикій природі. Згодом організувалися у братства зі спільними обідами, що стали релігійними обрядами. Умовою вступу до братства-секти було: зректися всього особистого майна в користь спільноти, — всі уважали себе за одну велику родину.

Кожну владу уважали за божу волю і не супротивлялися їй. А проте ці їх засади були і для римської влади і для місцевого духовенства — небезпечні.

Свого спасення шукала та секта у знищенні чужої влади з допомогою Єгови. Тому вірили у прихід Месії. (Стор. 82-83).

Месія здобуде світ не мечем, але з допомогою божого Духа.

Для римської влади цей рух був небезпечний, бо сягав по владу Месії над цілим світом та базувався на фанатизмі й добровільному невільництві, на беззастережній любові. Ради свого Бога вони були готові перенести все і стерпіти все. В цьому крилася велика небезпека. Могутність, яку жиди приписують своєму Богові і віра, яку у відношенні до Нього визнають, є своєрідна і не має собі рівних. (Стор. 84).

Їх рабіни більш заважають на їх серці, як їх власні родини. Часто залишають дім і поле, жінку і дітей, свою працю й поживу, щоби злучитися зі своїм вчителем. (Стор. 165).

Гін до пізнання не може бути обмежений нашою свідомістю, як і світ, місяць, зорі, мерехтіння неба.

Наше життя не кінчиться на межі гробу. Так як за хмарами є інші світи, так і по смерті є друге життя. Життя вічне, вічно свідомо-несвідоме, вічне шукання, вічне знаходження. І тут початок усіх правд, початок віри. (Стор. 185).

Перемога є тільки тоді перемогою, коли творить вічні вартості, яких ніщо не всилі знищити. (Стор. 187).

Серед східних рас немає таких легкозапальних, як фанатичні й обдаровані фантазією жиди.

„Єдиною владою є Бог”, — цей їх клич поширюється як пожежа, забирає все з собою і коли тільки Божя власть управнена, їх обов’язок — протиставитися кожній чужій владі. (Стор. 188).

„Ніхто не може служити двом панам”. І коли Бог єдина влада, вона не терпить іншої. (Стор. 190).

Жиди держаться разом, зокрема в найнижчих шарах; що серед них діється, це їх власна справа, яка чужого не обходить.

А що кожний жид є сам для себе Мойсей та інтерпретатор законів, не можна жидів зачислити до дисциплінованих народів, які тримаються приписаних норм і безоглядно їм послужні.

... кожний має право розуміти закони згідно зі знанням і совістю, придержуватись рам і духа даної науки. (Стор. 193).

„Все, що ви хочете, щоб люди робили вам, робіть це і їм”. І це є найвище. Що відбувається між Богом і людиною, повинно відбуватися в покорі і таємно, щоб

ніхто й не завважив цього: бо хоч ви зробите це потаємно, Бог нагородить вас явно.

Безконечна радість, яку людина має від свого Батька, Творця всесвіту — це радість неба, якої ніхто тобі не забере, бо вона не поза тобою, а в тобі. (Стор. 214).

Радість — це любов, а щастя живе тільки в радості, але страх божий — це печатка всякої мудрости. (Стор. 266).

Мойсей сказав: „Цей Закон, що я тобі даю, не в небі, ані під морем, тільки у твоєму серці. Я хочу збудувати святиню у твоєму серці”. (Стор. 244).

Міра для світу не є міра для вічності. „Людина мусить здобути віру власним трудом”. (Стор. 318).

Терпіння Месії подано за традицією з Вавилону, яку рабіни принесли до Єрусалиму. (Стор. 357).

Віра не має меж. З нею йдете до краю гробу і навіть далі. Король Давид сказав: „Якби я мандрував у долину смерті, не боюся нещастя, бо віра є зо мною”. (Стор. 378).

„Царство боже не є ні тут, ні там, воно у твоєму серці. Я прийшов, щоб принести спасення, що не знає меж, ні морей, але покриває всю землю як Божий Дух і ніхто зі смертних не може тобі Його вирвати, бо Він внутрі в тобі” (Христос).

„...Горе тому, хто Боже мірить міркою людини.” (Стор. 379).

Божу ласку несила нічим міряти. (Стор. 380).

Маса йде за кожним, що обіцяє хоч крихту щастя на тому світі, чи в будучому. Але масу легко можна здобути і легко втратити. (Стор. 408).

„Приятеля можна купити, але учителя мусиш собі створити”.

Мудрець і учитель мусять бути вільні від усяких зв'язків, щоб усю свою силу посвятити Торі. (Стор. 413).

Мусимо йти за волею Бога в любові і духовній свободі. Ми вільні сини Бога. Тора дана нам, а не ми Торі. (Стор. 433).

Бог дав людям свобідну волю, щоб могли вибирати між добром і злом. Бо Бог хоче, щоб людина прийшла до Нього з власної волі, — не як невільник, що служить за заплату, а тільки як син до свого батька в любові, (Стор. 434).

Життя жидівського народу не обмежене ні місцем, ні часом. Воно може здійснюватися в кожному місці, в кожному часі і при всяких умовах. З цього виходить, що вони не зв'язані з матеріальним посіданням, — воно чисто духове життя. (Стор. 444).

„Жидівська батьківщина не знає жодних меж, бо вона не земна, а небесного походження”. (Стор. 4454).

Збирати знання — це зближатися до Бога. І що більше ми зближуємося до Бога, то більш любимо Його і поважаємо. (Стор. 458).

„Кожна поодинокі душа, це частина божества і кожна може побудувати власне відношення до Небесного Отця. (Стор. 459).

„Згідно з грецькою філософією немає насправді ніякого доказу на те, що нас щось відрізняє від тварини. Розум? Але ж кожна тварина та кожний хробачок дістали від природи засоби, щоб забезпечити своє буття і продовжувати свій рід. Замість нігтів і пазурів ми використовуємо своєрідну хитрість, яку звемо розумом і завдяки тій хитрості ми змогли перемогти найсильнішу звірюку. Насправді ми ніщо більше від хробачка, скинені в печеру змії, де сильніший з'їдає слабшого та де обое загибають.

„Де, отже, доказ, що ми є щось інше, коли й нами володіє закон сильнішого?”. (Стор. 460).

Але в нас є туга-спрага за Богом і в тому є Бог. Коли дано тугу за Ним, то тому навіть у божках почитуємо живого Творця. І де є ця спрага, там є і засоби її пригасити. І в тому теж уся ласка Бога, яку дав Бог людству через Ізраеля і тим вивищив людину понад інші створіння.

Без Бога нема ніякої правди. Правда є одна — Бог. (Стор. 461).

„Ми пізнаємо Його ради Його прикмет. Ми любимо Його прикмети, хоч не знаємо, хто це і хоч не можемо уявити собі Його в ніякій постаті, що Його обмежує.

Наша любов є беззастережна і абсолютна. Це єдина, справжня любов, безсмертна як вічність”. (Стор. 462).

„Нашого Бога ми визначаємо не людськими прикметами, але небесними, як от нескінченість, неподільність, безчасовість, незнищивість”.

„Ми шукаємо в собі того, що в нас божеське й не- смертельне та спрямовуємо це у вічність”.

Наше поняття Бога божеське, бо ж воно саме є част- кою божеського.

„Душа — це мірило, пробний камінь гармонії. Ду- ша, це здоров'я нашого буття”. (Стор. 463).

Межі світла й тіні можна пройти не розумом, а ві- рою; як написано: „Правдиве житиме у твоїй вірі”.

„Туга за Богом це й пізнання Бога. Він об'являється всім, хто Його шукає”. (Стор. 464).

Володар Всесвіту дав людині дар — словом її уст- творити світи і їх нищити, а тому й уважай, що кажеш!

Царство небесне не приходить зі слів. Воно в тобі! (Стор. 471).

„Кожний жид має право говорити в імені св. Ізра- еля, якщо він спрямований з післанництвом до нас”. (стор. 488).

„Хто раз побачив світло, той назавжди матиме світ- ло в собі і ніяка сила не може його згасити”.

„Кожний темний може увидіти, але горе тому, хто бачитиме фальшиво, бо стане на завжди сліпцем”. (Стор. 491).

„Що приходить з зовні в людину, не може її за- брудити. Тільки те, що виходить з її нутра, робить дов- кілля — нечистим. (Стор. 495).

Соломон сказав: „Плекай мудрість і вона полюбить тебе”. (Стор. 499).

Христос: „Я є світлом світу. Хто піде за мною, ні- коли не блукатиме в темряві, але матиме світло життя”. (Стор. 502).

„Терпіння, мій сину, є джерелом любови”.

„Терпіння є ласкою, великою ласкою, що від Батька на небі на нас спливає”.

„Хто не знає терпіння, не знає нікого, крім себе. Він і не вірить у ніщо, тільки в себе”.

„Терпіння робить людину малою на землі і через те великою в небі”. (Стор. 525).

„Молитва — це єдина нитка, що в'яже нас з Бать- ком неба”. (Стор. 530).

... „Найвища радість пов'язана з найглибшим тер- пінням. Терпіння є матір'ю радості”.

Про Месію: Щоб він міг принести для нас спасіння, мусить сам перейти крізь долину пекла. (Стор. 569).

„Без божої ласки ми будемо сліпі. Молитва очищує і зближує нас до Бога. Бог не є Богом померших, а живих”. (Стор 573 і 596).

„Хто не буде попереджений, не бачитиме царства божого”. (Стор. 604).

„Спасіння — це полум'я. Хто його носить, може дім просвітити, або спалити”. (Стор. 607).

„Жид мусить постійно бути готовий нести хрест для іншого жида”. (Стор. 689).

„І ми віримо, що ми зрозуміли, чому Він дозволив довести себе до вершин Голготи: бо найвище спасіння слідує після найглибшого пекла людської злоби, з найнижчих глибин до остаточної Слави”. (Стор. 691).

„Терпіння є джерелом, з якого випливають виправдання віри. Бог дає пити своєму вибраному”.

„Хто молиться до Бога заради іншого, мусить вповні поставити себе в таке положення, яке відповідає його ставленникові”. (Стор. 693).

„Тому, хто ходить прямою стежкою, буде допоможено, а хто йде крутими стежками, той мусить упасти”. (Стор. 701).

„Ми сподіваємося кожноденно приходу Месії. Кожного дня ми очікуємо його”.

Секта месіян твердить, що Бог кожний момент може вибрати для прислання Месії і наш обов'язок бути готовими його прийняти. І це очікування і туга є праджерелом нашої віри. Ріжниця тільки в тому, що вони вірять, що Месія з'явиться тільки раз і повернеться, тоді, як ми віримо, що це неможливе, що Месія не може тут бути, бо людство не позбавлене зла і вповні безбожне. Ми віримо, що Месія мусить вперше появитися, вони вірять, що він повернеться. (Стор. 703).

Люби Бога і ближнього — оце два основні стовпи віри. (Стор. 708).

ШАЛОМ АШ
(SZALOM ASZ)

МОЙСЕЙ

(3 книги „Moses”, переклад з англ. мови М. Гаррса,
Варшава 1962 р.)

Невільництво сильніше від смерті. (Стор. 16, рр. 10-11).

Раби, що йдуть за своєю родиною, не раби. (Стор. 21, р. 15-16).

В Єгипті тільки вільні люди достойні служити й молитися богам. Але це недозволене рабам, бо ж вони не мають богів. (Стор. 27, р. 25-27).

Є тільки один Бог, живий і правдивий, Бог Авраама, Ізаака і Якова. (Стор. 29, р. 13).

Наші традиції і звичаї та правди нашої віри переходять з роду в рід, а наш провід дбає, щоб нащадки не падали у вірі. (Стор. 29, р. 27).

В Єгипті існував закон, який забороняв шляхетній людині безпосередно бити невільника. Раби можуть бути биті іншими рабами, а володар обмежується до видачі наказу. (Стор. 43, р. 34).

Лише діти свободи у своїх серцях можуть бути насправді вільні. (Стор. 67, р. 26).

Ті, що бажають бути вільні, ніколи не раби. (стор. 103, р. 11).

Нема ніякого мірила, що справедливе і що ні. (Стор. 123, р. 3).

Бо він (Бог) — життя. Ніщо не існує без нього, бо в його імені „Єгова” вміщене минуле, теперішнє й будуче. (Стор. 155, р. 14).

Наставники над невільниками не можуть бути наставниками над вільними людьми. Вільні мають боронитися самі, не під тиском наставників, але з власної вільної спонуки, з любови свободи. Вождь мусить мати відвагу вільної людини. (Стор. 270, р. 9).

Ф. М. ДОСТОЄВСЬКИЙ

ЗЛОЧИН І КАРА

(Державне видавництво, Київ, 1958)

...для себе, для свого комфорту, навіть для врятування себе від смерти, (русскій) не продасть себе, але для іншого он і продає! Для любої, для обожуваної людини — продасть! От у чому й уся наша причина: за брата, за матір продасть! Усе продасть! О, тут ми при нагоді і почуття свої моральні приборкаємо; волю, спокій, навіть совість, все, все на товкучий ринок понесемо. Пропадай життя! Тільки б ті, улюблені істоти, були щасливі. (Стор. 48).

...брехня річ мила, бо до правди веде. Ні, досадне те, що брешуть та ще перед власною брехнею схиляються. (Стор. 135).

Страждання й біль завжди обов'язкові для широкої свідомости і глибокого серця. Справді великі люди, здається, повинні відчувати на світі велику журбу... (Стор. 264).

...влада дається тільки тому, хто зважиться нахилитись і взяти її. (Стор. 416).

...у стражданні є ідея. (Стор. 458).

Немає нічого у світі важчого від ширости й немає нічого легшого від лестоців. (Стор. 472).

Русські люди взагалі широкі люди, широкі, як їхня земля, і надзвичайно схильні до фантастичного, до безладного, але біда бути широким без особливої геніяльності. (Стор. 488).

Ф. М. ДОСТОЄВСЬКИЙ

ІДІОТ

(Повість у 4-ох частинах, переклав Єжи Єнджеєвич,
Варшава 1961)

Діти впливають оздоровно на душу. (Стор. 77).

Важко дискутувати про красу. Краса — це загадка.
(Стор. 88).

Глупий із серцем та без розуму такий же нещасливий, як глупий з розумом і без серця. (Стор. 92).

Той взагалі не вірить у Бога, а той вірить аж так, що навіть мордує людей з молитвою на устах. Тільки один Бог знає, що знаходиться в тих запитих і слабких серцях. (Стор. 248).

Як мати тішитися, коли побачить перший усміх своєї дитини, так і Бог відчуває радість, коли завважить з неба, що грішник паде перед Ним на коліна і молиться всім серцем, всією душею.

Суть релігійних почувань не має нічого спільного з ніяким розумуванням, з ніякими провинами чи злочинами, з ніякими атеїзмами. Тут щось інше й вічно буде щось інше, тут щось таке, попри що вічно будуть пересуватися атеїзм й вічно будуть говорити не доречі. Але найважливіше, що найскоріше й найвиразніше це можете завважити в руському серці. (Стор. 249).

Краса й молитва це найвища синтеза життя. (Стор. 225).

Співчування — найважливіше і може навіть єдине право існування всього людства. (Стор. 259).

...русська література, на мій погляд, повністю не руська крім Ломоносова, Пушкіна і Гоголя.

Кожний руський, який скаже, напише або зробить щось своє, щось оригінальне, незапозичене, стає виключно народний, хочби й слабо говорив по-русски. (Стор. 377).

... в Росії нема ні одного русского соціяліста...

... русский лібералізм не є проти існуючого ладу, а є виступом самої суті наших суспільних умовин, проти самої Росії. (Стор. 378).

Деякі наші ліберали вважали ненависть Росії за справжню любов батьківщини. (Стор. 379).

Є злочинці, що замордували навіть десять людей і не виказують найменшого почування вини. Але й вони свідомі того, що вчинили зле. Та є й такі, що не хочуть визнати за собою злочинів і переконані, що мали на це право і що зробили добре. (Стор. 382).

... весь напрям останніх наших часів, їх характер у загальному, науковий і практичний, — мабуть справді проклятий. (Стор. 421).

... Інстинкт самозбереження — це моральне право людства. Право самознищення і право самозбереження однаково сильні в людині. (Стор. 422).

Людське життя стає надто гамірливе і промислове, замало в ньому спокою для духа. (Стор. 423).

... Світ буде спасений красою! (Стор. 430).

Хто заперечує значення милостині, що її дає одиниця, той робить замах на природу людини й погорджує її особистою гідністю. Але організація збірної милостині й питання особистої свободи, — два різні поняття. (Стор. 454).

Скоро дано мені свідомість того, що я є, — то й що мене обходить, що світ хибно влаштовано і що інакше не може існувати? Хто і за що судитиме мене за те?

А тимчасом, всупереч найкращій волі, я ніколи не міг собі уявити, що немає будучого життя і Провидіння. Найправдоподібніше це все є, тільки ми не розуміємо, яке це будуче життя і яке його право. А коли це так важко зрозуміти, то хіба ж я можу відповідати за те, що переходить межі розуму? (Стор. 466).

... в постійному усвідомлюванні в собі ганьби вона знаходила якусь страшну, неприродну розкіш, розкіш dokonуваної на комусь пімсти. (Стор. 488).

Хто впевняє, що любить взагалі все людство — любить завжди тільки самого себе. (Стор. 511).

Католицизм — це те саме, що нехристиянська віра. (Стор. 608).

Римський католицизм гірший навіть від самого ате-

їзму. Атеїзм проголошує нічогість, а католицизм йде далі: проповідує зфальшованого, забріханого і збезчещеного Христа — полярно протилежного Христа.

Католицизм базується на погляді, що без усесвітньої державної влади — Церква не збережеться на землі. На мій погляд — католицизм навіть не віра, а пряме продовження західно-римської імперії. В ньому все підпорядковане тій ідеї, починаючи з віри. Папа посів Землю, земський престіл і взяв меч у руку; і з того часу йде так усе, тільки ж до меча додав брехню, крутість, ошукство, фанатизм, забобони, розбишацтво, загравання на найсвятіших, найщиріших, найбільш довірливих і пламенних почуваннях народу; все, все продано за гроші, за підлу світську владу. Чи це не наука Антихриста?

Якже міг не вийти від них атеїзм? Атеїзм почався передусім від них самих; бо хіба ж могли вони вірити самі собі?

В нас до атеїстів належать ті, що втратили свій корінь, а там, в Європі, починають не вірити вже маси народу, спершу з темноти й забріханости, а тепер з фанатизму, з ненависти до Церкви і християнства. (Стор. 609).

Бо ж і соціалізм виріс з католицизму й у своїй суті він католицький. Він, як і його брат атеїзм, вийшов з розпуки, як противага католицизмові в моральному значенні, щоб собою заступити затрачений моральний авторитет релігії, щоб заспокоїти духову спрагу людства і спасти його не через Христа, але через насильство. Це й свобода, оперта на насильстві, це й об'єднання мечем та кров'ю: Не смій вірити в Бога, не смій мати власні погляди, не смій мати особовість, братерство або смерть! Сказано бо: з діл пізнаєте їх!

Мусимо протидіяти! На відбій Заходу треба, щоб з'яснів наш Христос так, як ми Його зберегли та якого вони ніколи не знали. (Стор. 610).

Не тільки нас, але й усю Європу дивує наша, в тому випадкові, русска скрайність.

Русській, якщо перейде на католицизм, мусить зараз стати езуїтом і то найбільш запеклим, а коли стане атеїстом, зараз вимагає насильно знищити віру в Бога мечем.

І робить це русській з туги за великою справою, з ту-

ги за батьківщиною, в яку перестав вірити, бо її ніколи не знав.

Тому й так легко стає він атеїстом, бо це для нього найлегше, він мусить конечно повірити в атеїзм, створюючи таким чином нову віру й несвідомий того, що повірив у нічогість. Така наша пристрасть.

Хто не має під собою ґрунту — той і Бога не має. Хто вирікся батьківської землі, той вирікся і свого Бога. (Стор. 611).

...вказіть руському руский світ, дайте йому віднайти те золото, той скарб, скритий перед ним у землі!

Покажіть йому майбутнє відродження людства і його воскресення, яке може зробити тільки руська думка, руський Бог і Христос, а побачите, який велет могучий і щирий, мудрий і лагідний стане перед счудованим світом, счудованим і стривоженим, бо ж світ сподівається від нас тільки меча й насильства, бо ж він, судячи по собі, має нас за варвар. (Стор. 612).

СТАНІСЛАВ МАЦКЕВІЧ
(STANISŁAW MACKEWICZ)

ДОСТОЄВСЬКИЙ

(Варшава, 1947)

Достоевський був великий письменник, кляси Сервантеса, Шекспіра, Вольтера, був християнський мудрець, оборонець моралі Христа. (Стор. 7).

...це не тільки найбільший мистець XIX віку, але й наймаркантніше явище в історії культури світу... (Стор. 8).

Достоевський переконаний, що істотою людського характеру є безмежні моральні суперечності, які боряться всередині людини... (Стор. 10).

(Коли Достоевський жив, карався на заслання і писав) ...ціна здорової, рослої дівчини була не більша як 50 рублів. Їх продавали, схоплюючи на вулиці, без відома родини. (Стор. 13).

...одному поміщикові-естетові забракло грошей на прикрасу парку статуями, отож він поуставляв на підвищення нагих хлопців і дівчат, які мусіли стояти на них нерухомо весь день, навіть у час дощу, в позах старинних богів і богинь... — пише у своїх споминах барон Врангель. (Стор. 14).

...Люди, биті і безборонні, виживали себе, б'ючи ще більш безборонних від себе істот. Кріпак бив жінку, жінка била дітей. Родинне життя в Росії було страшенно болюче.

Зрештою в часах дитинства Достоевського в державі всіх, згори до низу, бито. Бито селян, вояків, дітей, учнів, кадетів. Бито сказано з гніву, під впливом пиянства, титулом судової кари, навіть мордовано биттям по 3.000 ударів, бито дисциплінарно, педагогічно, бито для жартів. (Стор. 15).

Достоевський, відданий до богобоязливого, зразко-

вого пансіону, згадує, що всіх малолітніх хлопців змушували до педерастії. (Стор. 19).

Дід Достоевського був православний піп у Браสลаві, мати була дочка московського купця. (Стор. 20).

Росія була країною анальфабетів, політична сила царя спиралася не на політичних поглядах його підданих, а на дивізіях, жандармах і поліції. І Достоевський пише: „Росія бачить своє спасення не в містицизмі, не в аскезі, не в пієтизмі, а в досягненнях цивілізації. Їй потрібні не проповіді, не молитви, але пробудження в народі почуття власної достоїнності”. (Стор. 61).

Достоевський впевняє, що все, що було зроблене справді добре, починаючи від Петра Великого, було з ініціативи престолу. (Стор. 63).

...на світі не може бути більшого ідіотизму, як думка ввести в Росії республіканську систему. (Стор. 64).

Проблематика його повістей — проблематика Євангелії. (Стор. 151).

...Заповідь „не вбивай” перемогла, іспит боротьби людської волі з відвічним моральним наказом дав перемогу моральному імперативові. (Стор. 152).

...Але Бог, — Бог противний засаді „ціль освячує засоби” і Бог карає непослух заповіді „не вбивай”. ...Містичний чинник мусить боронити моральний лад. (Стор. 153).

Достоевський — це перший російський великоміський письменник. (Стор. 155).

(Він казав): Якби ми сказали, що ми європейці, то тим самим зрікалися б своєї російськості. ...Ми забули, що в глибинах російської народної душі заложена здібність сказати нове слово усьому світові, при умові зберегти відрубність нашого розвитку... Росія відродить світ, якщо залишиться окремим тілом, — каже Достоевський і це типовий месіанізм. — ...Росіянин не може стати поважно європейцем, залишаючись хоч частинно росіянином, бо в Росії є щось питоменне, зовсім не подібне до Європи. (Стор. 224 - 225).

...дегенератом ідеї Достоевського був останній цар Микола II. Це був чистої крові ідейний достоївець. Але розпалена в ньому релігійна містика Достоевського і любов російського простолюддя виявили себе в гидкій формі: в обожуванні Распутіна. (Стор. 227).

ОСВАЛЬД ШПЕНГЛЕР

OSWALD SPENGLER

ЗАГИБІЛЬ ЗАХОДУ

(Der Untergang des Abendlandes)

Божество діє в живому, а не мертвому, воно в будучому і змінному, не в минулому і закостенілому. (Стор. 69).

Вічно духове буде для нас завжди закрите. (Стор. 252).

Про душу ніхто сам не може нічого знати. Все, що знаємо — це тільки те, що з того погляду ніхто нічого знати не буде. (Стор. 406).

Слово „душа” дає вищій людині почування своєї внутрішньої суті. (Стор. 407).

В етичному розумінні західного світу все — напрям, зов до могутності, бажання здійснювати в далекому. В тій точці згідні з собою Лютер і Нітше, папи й дарвіністи, соціялісти та єзуїти. Їх мораль висуває вимогу загальної тривалої вартости. Хто інакше думає, відчуває, хоче, — той злий, інший, ворог. Таких поборюють немилосердно. Людина мусить, держава мусить, спільнота мусить. Це — мораль. (Стор. 465).

Найважливіше з усякої етики лежить у підсвідомості. (Стор. 470).

Етика не має законів. Вона живе, вона формує життя. (Стор. 483).

Кожна душа має релігію. Це тільки інше слово для її існування. Всі живі форми: мистецтво, догми, культури, метафізичні й математичні форми світу, кожний орнамент, статуя, вірш, кожна ідея є в основі релігійна й мусить така бути.

Релігія — основа культур, безрелігійність — основа цивілізації. (Стор. 499).

Всяке знання про природу в найточнішому розумінні лежить в основі релігійної віри. Атеїстична наука має теж релігію; модерна механіка — це в кожній частині відбитка християнських догм. (Стор. 531).

Всеісторичні перспективи (II том)

Християнізм Толстого — це одне непорозуміння. Він говорив про Христа, а думав про Маркса.

Християнству Достоевського підпаде грядуче тисячоліття. (Стор. 236).

Перші провісники нової душі — це пророчі релігії з високоякісною духовістю, які постали біля 700 року до Хр. Але й вони — загальне арамейське явище.

... дика староізраїльська релігія — це насправді ціла сполука релігій, з вірою у святе каміння й дерева, з багатьома провінційними богами в Дан, Бетель, Геброн, Сіхем, Берсеба, Гілголь, одним Ягве або Єлогім, якого іменем означувано велику кількість різnorodних назв (Numina), з культом предків і людськими жертвами, танцями дервішів і святою проституцією, змішана з незначними переданнями Мойсея і Авраама та багатьома звичаями і переказами вавилонського світу. (Стор. 247).

Заратустра виступає в 600 р. до Хр. в часах пророка Єремії.

Халдейська релігія — це астральна релігія. (Стор. 248).

Корінь пророчих наук має магічну настанову.

Моралізування історії світу спільне для персів, халдейців та жидів. (Стор. 249).

Так постало поняття магічної нації, без туземної батьківщини, а з цього зродилося поняття вибраного народу.

Обрізання і халдейське святкування суботи стали сакраментальними, як перші здобутки екзилу. (Стор. 350).

Великі осяги політики Дарія і його королівська гордість базувалися на всепереможного бога персів. Тому євреї намагалися зберегти свого бога і в екзилі, через своїх пророків орієнтувалися на Заратустру (пророки: Амос, Гозея, Іссяя, Єремія, Гезікел, Захарія), створили Апокаліпсу з візіями диявола, ангелів, сімох небес остан-

нього суду, — все на базі перського світовідчуження. Тоді теж постала віра у месію.

40 тисяч євреїв вийшло тоді з неволі до батьківщини, а була це менш-більш 20-та частина загальної кількості євреїв. (Стор. 251).

Малий єврейський світ вів однодушне й особливе життя, яке шанувала вся нація і тому й не була поділена.

На сході процвітала без решти апокаліптична література, як спадок пророків.

Все, що в Талмуді написано з астрономії, медицини і правного знання, має виключно мезопотамське походження. (Стор. 252).

Ідеальною формою нації стала „синагога”. (Стор. 254).

Християнство — єдина релігія історії усього світу, в якій призначення людини в безпосередній теперішності стало символом і осередком усього створеного. (Стор. 257).

Релігія — це метафізика, ніщо інше. (Стор. 263).

У старовинному невідомому світі жили молоді народи, що у 700 рр. до Хр. збудилися у пророчих релігіях — перси, євреї й халдеї.

У 300 р. до Хр. постають апокаліптичні напрямки, що у логічному світовідчуженні зроджують метафізику. (Стор. 305).

На півночі приступає пізніше до юдейства держава хазарів із столицею Астрахан. Звідси монголи єврейської віри продерлися в нутро Німеччини і 955 р. разом з уграми були розбиті на полі Леха (Лехфелд).

У 1000 р. єврейські учені еспансько-маврьської високої школи просили цесаря Візантії про охорону посольства, яке мало спитати хазарів, чи вони нащадки затрачених племен Ізраеля. (Стор. 320).

„Що маю робити, щоб бути спасений?” Це „що” — ключ зрозуміння всякої справжньої моралі.

Є тільки причинова мораль, тобто моральна техніка у глибині віруючої метафізики. (Стор. 332).

Справжня мораль — абсолютна, вічно готова і постійно та сама.

Релігійна мораль вміщає в собі заборони, не вимоги, — якусь суму зречень. (Стор. 333).

Примітивна релігійність просочує все; пізніші поодинокі релігії — це замкнений світ форм для себе.

Староєгипетське „КА” — дух і „ВАІ” — душа є персоніфіковані у тваринах. В 1100 рр. постає у Ірреції аполінська релігія.

Магічні правіки видвинули тип пророчих релігій, що дійшли до Апокаліпси. (Стор. 338).

Віра селян назовні є „вічна” і постійно та сама. (Стор. 343).

В 3000 р. до Хр. появилися в Єгипті і Вавилоні дві великі релігії.

1500 р. до Хр. постають три нові релігії, спершу веддійська в Пенджабі, друга, старокитайська, над Гоангго, і третя, антицька, на північ від Егейського моря. (Стор. 344).

В Китаї устійнено два принципи І. „иянг” (yang) і „іин” (yin), подумані і періодично і полярно.

Відповідно до цього в людині є дві душі: „квей” (kwei) відповідає „іин” (yin)-„земне”, темне і холодне; вона зникає wraz з тілом. Друга, „сен” (sen), вища, світла й остаточна. (Стор. 352).

Реформація має в усіх культурах однакове значення. Це зворот релігії до чистоти її первісної ідеї, що появляється з початком великих століть. (Стор. 362).

В 17 ст. спалено понад мільйон чарівниць, не тільки на протестантській півночі чи католицькому півдні, але і в Америці та в Індії. (Стор. 372).

Знання це чеснота, — вірили Конфуцій, Будда й Сократ. Але в розумінні європейсько-американської цивілізації знання — це сила. (Стор. 380).

Герой погорджує смертю, святий погорджує життям. (Стор. 419).

Папство, як ідея, має історію для себе, але незалежно від того папи були в 6-7 ст. візантійськими самодержцями сирійського і грецького походження та могутими землевласниками, з численними закріпощеними селянами. (Стор. 438).

Роди римських баронів мали привілеї надавати престіл Петра так, що кожний новий папа мусів підтверджувати свій пост, як королі права своїх васалів.

Графи Тускулум наіменували в 1032 р. 12-літнього хлопця папою. (Стор. 439).

В рр. 800 - 1050 постала нова цивілізація і події довели каліфат до султанату. Так сталося в Багдаді й Візантії, як вислід магічного типу безформних сил, що тільки виключно там могли бути.

Візантійське монашество ліберальне аж до бунту, не тільки проти двору і шляхти, але й проти вищої духовної влади. (Стор. 532).

Релігія і філософія є поза господаркою і політикою та поза всіми іншими фактами цього світу. (Стор. 592).

Російський світ у своїх надрах плекає третій рід християнства, сьогодні ще без духовників, але оснований на Євангелії Йоана, що багато ближче стоїть до магічного, як до фавстівського, та тому й спочиває на новій символіці хрещення і — вельми віддалене від Риму та Вітенбергу, — в передчуванні майбутніх хрестоносних походів зазирає почерез Візантію на Єрусалим. (Стор. 622).

АЛЬБЕРТ КАМЮЗ
(ALBERT CAMUS)

ЗБУНТОВАНА ЛЮДИНА

(L'homme revolte)

Краще вмерти стоячи, як жити навколішки. (Стор. 27).

Чоловік бунтується так самісько проти брехні, як проти гноблення. (Стор. 28).

Дух бунту може зродитися тільки в таких суспільних групах, де теоретична рівність закриває фактичну нерівність. (Стор. 31).

Бунт — це проблема людини, свідомої своїх прав. (Стор. 32).

В кожній етиці самоти існує думка про силу. (Стор. 49).

Сад (Sade) уявляє собі Бога, як злочинне божество, що гнобить і заперечує людину. Він впевняє, що атрибутом Бога є вбивство, — чому тоді людина мала б бути чесна? (Стор. 50).

Не можна всього знищити, завжди залишиться якась решта. (Стор. 57).

Дандизм — це здеформований вид аскези. (Стор. 64).

Одиниця, як твір, може протиставитися тільки Творцеві. Достоевський у творі „Браття Карамазови” не заперечує існування Бога. Поборює Його в ім'я моральної вартости... Іван Карамазов каже: „Коли терпіння дітей має доповнити суму терпінь, конечних, щоб здобути правду, заявляю тепер, що та правда не варт такої ціни... Вся наука світа не варт сліз дитини”. Іван каже далі: „Все є дозволене”, — і це є початок нігілізму. (Стор. 67 - 68).

Нігілізм — це не тільки розпука й негація, але передовсім воля розпуки й негації. (Стор. 70).

Достоевський — пророк нової релігії. Соціалізм — це не тільки робітнича проблема; це передовсім проблема атеїзму в сучасному втіленні, проблема вавилонської вежі, яку будують без Бога не на те, щоб досягнути небо на землі, але на те, щоб небо знизити до землі. (Стор. 72).

Від Павла до Сталіна попи, які вибрали Цезара, приготували дорогу для Цезарів, що вибирають тільки самі себе. Відтоді єдність світу, якої не досягнуто з Богом, будуватимуть проти Бога.

В релігії нема доказів, є тільки віра і таємниця. (Стор. 73).

Заперечують Бога в ім'я справедливости, але чи ідея справедливости може існувати без Бога?

Штірнер у своєму творі „Одинокий і його власність” (*Der Einzige und sein Eigentum*) проголошує задоволенням з нігілізму заперечення Бога. Для нього філянтропія — це містифікація.

Атеїстичні філософи, які уважають за найвищий культ — культ держави й людини, це тільки теологічні бунтівники. Для Штірнера братерство це тільки недільний погляд комуністів, у будні брати стають невольниками. (Стор. 74).

Його візія майбутнього — це гордий злочин, без сорому й совісти. Ніщо вже не може здержати цю гірку, наказну логіку. Нема вже злочину, ні похибок, нема гріху. Всі — досконалі. Штірнер і з ним усі нігілісти насичені знищенням, спішають до меж починання, де пустеля.

В тому місці Нітше починає шукати виходу.

З появою Нітше нігілізм стає пророчий, у нього нігілізм уперше стає свідомий. Нітше постійно мав на оці все ближчу апокаліпсу і мав на меті оминути її та змінити у відродження. (Стор. 76 - 77).

Нітше казав: „Щоб збудувати нову святиню, треба знищити святиню, такий є закон... Найвище добро є частиною найвищого зла, але найвище добро є творче”. (Стор. 78).

Соціалізм — це тільки звироднілий християнізм. Соціалізм є нігілістичний в ясно окресленому змислі, як означає Нітше це слово.

Нігіліст не той, хто в ніщо не вірить, а той, хто не вірить у те, що існує. (Стор. 81).

Там, де вже ніхто не може сказати, що чорне і що біле, гасне світло і свобода стає добровільною в'язницею...

Коли не знайдемо великоти в Бозі, не знайдемо її ніде, її треба або заперечувати, або її створити.

Земля — це єдина правда, якій треба бути вірним; на ній треба жити і знайти спасення.

Свобода межує з героїзмом. Це аскеза великої людини... Кожна одиниця співдіє з усім космічним буттям, чи ми знаємо про те, чи ні, чи цього хочемо, чи ні.

Світ є божеський, бо він безінтересовний, тому тільки мистецтво, завдяки своїй безінтересовності, може його схопити.

Збунтований, що заперечує Бога, намагається опісля його заступити. (Стор. 83, 84, 85).

Хіба не смішно вірити у святе, незламне право — не будеш брехати й не будеш вбивати в житті, яке є постійна брехня і вбивство? (Стор. 88).

Народний соціалізм — тільки переходовий спадкоємець божевільного і показового висліду нігілізму. (Стор. 90).

Сучасний соціалізм намагається дати форму світському езуїтизму і зробити з людей знаряддя; бажаючи добробуту, йде до невільництва духа, ніколи й ніде небаченого. (Стор. 91).

Сюрреалізм — це сальоновий нігілізм, це бунт, саботаж, культ абсурду. (Стор. 102).

Руссо: „Ніщо на тій землі не заслуговує ціни людської крові”. (Стор. 125).

Сен Жіс каже: „Мистецтво володіння дало тільки потвор, бо ці не володіли згідно з природою”. (Стор. 132).

Перед Наполеоном люди відкрили простір і вселенну, після нього час світу і майбутність. (Стор. 144).

Бути вільним або вмерти, вбити чи поневолити — ця абсурдальна проблема визначає історію. (Стор. 150).

За Фаєрбахом: „Тайна Бога — це тільки тайна любови людини до себе самої”. Його нове пророцтво: „Індивідуальність зайняла місце віри, розум заступив біблію, політика релігію і церкву, людина — Христа”. Його філософія — це нігілізм. (Стор. 155).

Німці програли, бо воювали за імперію, маючи провінційну політичну думку. (Стор. 188).

Один вождь, один нарід, — це стільки ж, що один пан і мільйони рабів. (Стор. 189).

Принцип вождівства у світі нігілізму воскрешує ідолопоклонство і спотворену сакральність.

Коли навіть невинний тратить почування невинності, вартість сили панує остаточно над розпучливим світом, у якому невинне тільки каміння. Замордований у ньому навіть чистий голос материнства. Це картина спустошення, що випливає з ірраціонального розумування... Подібне до цього роблять англійці 1857 р. в Індії і 1945 р. французи в Альжирі, — все це у висліді ірраціонального забобону расової вищости. (Стор. 190 - 191).

Повна негачія — це неволя. Справжня свобода — це підчинення себе внутрішній вартості, що ставить чоло історії і її здобуткам.

Російський комунізм сягнув по метафізичну амбіцію, тобто по смерті Бога створити державу опоетизованої людини.

Прямування людини до божественности з'являється знову під постаттю раціонально створеної держави в Росії. (Стор. 193 - 94).

Маркс є рівночасно міщанським і революційним пророком. Його месіянзм християнської породи мав вплив на революційний месіянзм, який виріс з німецької ідеології та французького бунту.

У противагу античному світові одність християнського і марксистського світу — маркантна. Обі доктрини мають спільну візію світу. Ясперс окреслює це дуже влучно: „Розгляд історії людей як одности — це погляд християнства”. (Стор. 196).

Грецьке розуміння ставання несумісне з нашою ідеєю історичної еволюції. Різниця між ними — це різниця між лінією і колом. Своєю ідеєю медитації християнізм — грецький. В розумінні історичности — він юдеїстичний і відзеркалюється в німецькій ідеології.

Антична любов космосу незнана першим християнам, які очікували кінця світу і краси та дає перевагу історії над природою. Красу рівноваги того, що людське і природне та згоду людини на світ, які просвітлюють ан-

тичну думку, знищено і заступлено історією та зокрема християнізмом.

Вступ північних народів в історію людства приспівив цей рух.

Зневажено всяку красу, як джерело порожньої розкоші, принаду ув'язнено. (Стор. 197).

Марксистський атеїзм абсолютний. „Критика релігії веде до доктрини, що людина для людини — найвища істота” (Стор. 199).

Слушно сказано, що грецька думка — це думка одности і не знала історичного духа тотальности, яку вивдумав християнізм, що — відтятий від своїх релігійних джерел, — загрожує Європі смертю.

Науковий месіянізм Маркса — міщанського роду. (Стор. 200).

Тільки Маркс зрозумів, що релігія без трансценденції зветься політикою. (Стор. 203).

Святий Ігнатій („Духовні вправи”) каже: „Щоб ніколи не зблудити, ми повинні бути готові кожної хвилини говорити, що чорне є те, яке я бачу як біле, коли ієрархія Церкви так каже”. (Стор. 246).

Коли людина хоче стати Богом, присвоює собі право до життя і смерті інших.

Російський комунізм — це похвала катові, яку виголошують жертви.

Фашизм — це похвала катові, яку проголошує сам кат. (Стор. 250).

Фашизм і комунізм коріняться в моральному нігілізмі. Сьогодні нігілісти є на престолах. (Стор. 251).

Ті, що відкидають терпіння буття і смерті, хочуть панувати.

Хоч історична діалектика фальшива і злочинна, проте світ, послухний фальшивій ідеї, може здійснитися у злочині. (Стор. 252).

На вершині сучасної трагедії входимо у дружбу зі злочинцем. (Стор. 285).

Каїн вбиває і втікає в пустиню. Коли вбивником є юрба, юрба живе самотно на іншій пустині, що зветься Хаосом. (Стор. 287).

...неволя приносить владу найстрашнішої мовчанки. (Стор. 289).

РОБЕРТ ЗАЙЧИК
ROBERT SAITSCHIK

ЛЮДИНА І ЇЇ МЕТА

(*Der Mensch und sein Ziel*, Мюнхен, 1922, Друге видання)

Немає знання душі без самопізнання. (Стор. 141).

Коли людина не має ніякого відношення до божественного, — її існування немає змислу.

Трагізм людини є в тому, що вона сягає по божественне і бачить, як далеко їй до нього. (Стор. 142).

Духове творить трагедію життя і водночас має спасенну силу. (Стор. 146).

Віра в Бога суцільно зв'язана з вірою в наше буття. (Стор. 156).

Послух і вірність заповідям Всевишнього — це єдине, що всилі зберегти людей від постійної загрози упадку.

Нужда вказує на різницю між Богом і божками, між існуванням і сповидністю. Тільки нужда розбуджує дрімучі сили і прямування до вищих цілей. (Стор. 176).

Пророки — це не проповідники, які відмічують помилки поодиноких людей, але підтягають все життя й найосновніші вияви дійсності їх горизонту; вони хочуть вказати стежки, що ведуть до світла і життя.

Завдання пророків — це розбудити розуміння й любов, викресати творчі сили з людських сердець, як іскру з каменя. (Стор. 178).

Без незламної віри у свою місію не могли б пророки виявити ні самозабуття, ні безстрашності. (Стор. 179).

Звичайні слова й поняття за слабкі, щоб окреслити появу пророчого духа. (Стор. 181).

Жар їхнього почування розбиває межі слова. (Стор. 182).

Геній пророка стоїть у глибокій суперечності до сві-

ту. Бути пророком — це, поруч малої горстки визна-
вців, стягнути на себе ненависть юрби та її провідників.
(Стор. 188).

Моральна сила повинна стати в нас другою силою.
(Стор. 193).

Справжнє служіння Богові базується на пізнанні
своєї дороги, бо ж що допоможе нам зовнішня побож-
ність, коли глядітимемо на насильство як на щось, що є
частиною життя. (Стор. 198).

Сила віри — найгеніальніша з'ява людського життя.
(Стор. 211).

Якби життя було щось обмежене і скінчене, ми не
мали б релігії. (Стор. 223).

Що менше понять входить у розуміння-означення ре-
лігії, то живіша й діяльніша вона. (Стор. 224).

Віра є безпосередньо творча. (Стор. 225).

Що сильніша і глибша віра, то простіший і ядер-
ніший її вияв. (Стор. 231).

Що вільніша релігія від розбіжних думок, то ближ-
ча вона до свого праджерела, бо не потребує кривих і по-
бічних доріжок. (Стор. 233).

Віра — найвищий вияв внутрішньої ціпкості та са-
мостійний досвід сили, що виявляється в нас. Нашу ціп-
кість мусимо самі собі здобути. (Стор. 235).

Хто підпорядковує букві внутрішнє життя й оду-
ховлення, той любить все інше, тільки не Бога. (Стор.
240).

Що вище явище, то й більш воно особове. Так є з
релігією, мистецтвом і глибокою мудрістю. (Стор. 246).

Віра є для людей, а не для зовнішнього світу. (Стор.
253).

ВЕЙТ ВЕЛЕНТИН
(VEIT VELENTIN)

РЕЛІГІЇ

СВІТОВА ІСТОРІЯ: НАРОДИ - МУЖИ - ІДЕЇ
(Weltgeschichte: Völker - Männer - Ideen,
New York - Toronto 1939)

Ідея безсмертності лежить у первочині історії.

Смерть взагалі слід уважати за праджерело релігійного почування. Перший обряд постав при похоронах. Жертва для покійного стала, мабуть, початком віри в батька-бога. (Стор. 23).

Найздібніші провідники дістають німб святости. (Стор. 25).

**Гаутама Будда — (Buddha — пробудник, 550 - 477 до Хр.)
основник релігії в Індії.**

Провідна ідея його релігії це всеохопна любов. Проповідники були монахи. Їх проповіді: Не вбивай, не кради, не живи дико, не бреш, не пий одурманних напитків.

Засада: Приборкувати в собі егоїзм і посвята ближньому. (Стор. 44-46).

Браманізм

Водночас з навчанням Будди поширюється браманізм наукою Джаймас. Ця секта мала великий вплив на літературу й мистецтво Індії, згодом вона виперла науку Будди і закріпила поділ на касты. Визнавці її вірили в бога-творця „Вішну” і бога хаосу та знищення „Шіва”.

Їхня віра у трагізм життя і залежність від змислів зродила „Нірвану”.

Китай

Кунг-Тсе (Конфуцій, 551 - 479 до Чр.) проповідував

нову релігію. Основа його науки була: „Не роби другому, що тобі немиле”. Він поглибив стару китайську етику, що практично каже: Шануй батьків, слухай влади, будь вірний дружині і приятелям, веди праведне життя.

Кунг-Тсе був практичний етик, а не реформатор релігійних уявлень. Походив з вищих клас північного Китаю.

Лао-Тсе виводив свій рід з півдня і був сином хлібороба. Він не проповідував, але діяв своїми книгами „Тао” і „Те”. Тао — шлях-напряма; Те — порядкуюча сила. Був містик і аскет, вершок його етики це: „За зло плати добром”. (Стор. 51).

Єгипет

Весь устрій Єгипту був повністю зв'язаний з релігією, яка до речі не була й устійнена.

У 13-му столітті до Хр., за фараона Єхнатона (з 18-ої династії, в новоегипетській державі 1555 - 712 до Хр.) стала оформлюватися монотейстична релігія, яка з його смертю втратила значення. (Стор. 57 і 67).

Сумерійці залишили епос „Гіль Гамеш” про створення світу і потоп. Їхня релігія була релігією в нововавилонській державі (205 до Хр.) (Стор. 73).

У 11-му ст. до Христа на арену історії піднялися семіти, що вірили в бога Ваала, з яким людина зв'язалася своєрідним купецьким договором, закріплюваним відданою працею. Ваал це зразок орієнтального деспота, — він був твердий, жорстокий, кровожадний, гнівний і зависний за владу. Йому жертвовано первородних. Був теж творцем вірних, давав і забирав життя, визначаючи його кінець, а тому плодженню й убиванню належало до культу.

Богинею землі і плодючости була многогруда Астарте, якій служили жрекині.

Протилежністю Астарте був Молох — бог знищення, якому приносили в жертву молодих хлопців.

Всі релігійні оргії семітів були криваві і жорстокі. (Стор. 77).

Ізраель

У 1200 р. до Христа, в час великої мандрівки народів, прийшли із східної пустелі грабіжницькі орди бедуїнів-гебреїв, у склад яких входили ізраель, едоміти,

моабіти й аммоніти. Вони зайняли Канаан, як благословенну, обітовану їм землю, й увійшли в живий зв'язок з тубильцями, що були підвладні Єгиптові. Єгипет уважав їх за ворогів і пересунув частину їх в устя Нілю, але згодом Мойсей вивів їх назад до Канаану, використавши послаблення єгипетського королівства. (Стор. 78).

Родовим богом ізраїля був бог пустині „Ягве”, означений Мойсеєм як бог гори Синай. Мойсей завів лад, піддав ідею моральної і фізичної чистоти. Але жиди змішалися з місцевим населенням і прийняли їх релігію.

В VI-му ст. до Христа частина жидів від проводом своїх пророків вернулася з вавилонської неволі й вернула до своїх старих релігійних джерел: списала дідівські заповіді і створила біблію Старого Завіту, піднісши бога Ягве до висот єдиного бога всесвіту.

В цьому відродилася жидівська нація в релігії із світовим післанництвом. (Стор. 79).

Фенікійці

Це семітське плем'я, купецьке й жорстоке, залишилося при старосемітській релігії і згодом підпало під вплив грецької науки. (Стор. 81).

Перси

Це індоевропейське плем'я; їх релігію створив Заратустра в 6 ст. до Христа вірою в одного бога-творця Агурамазду, що володів Правдою і Добром. Заратустра поборював божків, магію, приношення жертв та все криваве і жорстоке.

Все протилежне богові Агурамазді персоніфікується в чортові Агріманові, вічному, як і бог Добра.

Заратустра проповідував, що вся історія світу відбувається між цими двома богами. Між добром і злом, між правдою і неправдою, між святістю і гріхом; чистота і бруд є в постійній боротьбі. Згідно з тією ж наукою праведники, як нагороду, дістають безсмертність. Після смерти добрі і злі діла будуть розважені в судний день при воскресенні, — праведні підуть до раю, злі до пекла. Пекло — ще не остаточність. Кінець світу буде початком нового творення і з ним повна перемога бога над чортом.

Все згадане досі перейшло до жидівської і християнської релігій та з увагою до практичного життя, як

відданість королеві, самозречення особовости, пильна праця і т. п.

Ця релігія зможливила побудову великої і сильної держави, бо з войовничих номад зробила працюючих і послужних хліборобів. (Стор. 82).

На цьому розвинувся раціоналізм, мораль та соціальний устрій з повагою й лояльністю до авторитету. (Стор. 83).

В душі Заратустри виховувано теж корпус старшин, сильних морально й фізично. Основою того виховання були: правдомовність, статочність, лицарська радість. (Стор. 84).

Грецький світ

Греки індо-європейської раси прибули до Греції біля 3000 року до Христа і змішалися з місцевим населенням. На Креті зустріли вони високу культуру, споріднену з Єгиптом. Крети шанували спеціально богиню плодючости і від них Греки прийняли міт про народження, смерть і воскресення божого дитяти, що увійшов у містерійний культ греків.

Грецькі королі, князі і шляхта були споріднені з богами. (Стор. 88).

Римська імперія

Впарі з кожною великою народною нуждою введено в Римі нові культу. Випадовим місцем для релігій було велике портове місто Олександрія, в якому зустрічалися греки, жиди, перси й індійські буддисти. Звідси запозичено віру в божу трійцю: Озіріса, Ізіс і Торуса. Ізіс змальовувано з малим Горусом на руках або з мертвим Горусом на колінах; Горуса — в боротьбі зі змієм.

Хто хотів належати до громади богині Ізіс, мусів перейти тайну купіль. Ізіс була носієм поширеного культу матері, була матір'ю віруючих.

Озіріс, розриваний на шматки, відживав знову, — так кожний віруючий мав воскреснути.

Культ Ізіс затримався довго поруч християнства, її почитано як богоматір.

Культ Озіріса розвинувся мабуть з культу вавилонського бога й батька світів Серапіса, в якому оформився староегипетський гін до монотеїзму.

Справжнім богом сонця був перський бог Мітра, носій етичних понять іранців, що народився у скельній печері, до якого молилися пастухи та який згодом був убитий, погребаний і воскрес та зійшов на небо. Його народження припадало на 25 грудня, коли сонце повертало на зимовий хід і той день святковано.

Мітра був також спасителем світу, посередником між людьми і добрим богом Агурамаздою, помічником проти зла. (Стор. 159).

Зображення Мітри було зв'язане з перським Месією, що народився від дівиці, прийшов зі сходу і спас світ від смерти та гріха. Він, як бог, учоловічився, переміг духа зла і мав запанувати над оновленим, чудовим світом.

Культ Мітри поновив етичну науку Заратустри з тайнами (сакраментами) життя, святими обідами й миропомазанням чола.

Посвячені називали себе братами і свого провідника звали Отцем.

Першим днем тижня була неділя. Визнавцями культу Мітри були королівські старшини, вояки й урядовці, які роз'їздилися по всій імперії й почували себе всюди вдома.

Наскрізь чоловічий культ Мітри став підпорою королівства, доводив до обожування короля і своїм етичним акцентом достосовувався до стоїтичного світогляду вищих шарів. В порівнанні до жидівського ритуалу визначався цей культ увагою до здоров'я й чистоти та мав найбільше виглядів стати релігією світової імперії. Але цей культ уступив перед християнством, бо християнство було релігією не володіючих, а релігією убогих, невільників, жінок і взагалі поневолених. Воно взяло в себе дуже багато з культу Мітри, але побідило завдяки шляхетній поставі Христа. Його життя, наука, терпіння та смерть мали великий вплив на тодішніх людей і тому ця релігія стала великою рушійною силою світової імперії. (Стор. 160).

В той же час (1 ст. до Хр.) жидівство було державою святинь, з владою духовенства та світовою політичною амбіцією. Але жиди не були вже расово чисті, — була це тільки релігійно-соціальна спільнота.

Ісус став найбільшим та останнім ізраїльським про-

роком. Його заповідь про наднаціонального бога світу і спільноти, базована на моральній дії для добра душі, зворушувала і дала подивугідні висліди. Ісус звернувся до убогих і нужденних. Предсказував близький суд над гордими, невіруючими і зарозумілими, говорив в ім'я правди, братолюбія і відданости, засвідчуючи власною смертю жертву за гріхи й вину. Проповідуючи близький кінець світу, Ісус не був ні аскетом, ні спиритуалістом, ні політичним реформатором, ні революціонером. Але признавав себе за Месію. (Стор. 161).

Ідея Месії є частиною різних орієнтальних релігій. Жиди сподівалися через Месію стати панамі світу. Але Христос своєю наукою розчарував жидівський націоналізм і через це мусів згинуті на хресті. Факт розп'яття ще більш поділав на його визнаців у тому апокаліптичному часі.

Коли надія на кінець світу і впарі з тим на поворот Христа завела, ідея життя та долі душі після смерти стала передовим завданням.

Громади визнаців Ісуса постали в різних народів близької Азії і вони стали носіями орієнтального та грецького містерійного культу, що зливався з жидівським річищем. І хоч письма Нового Завіту не є історичним джерелом, певним і вирішальним було те, що християнство є об'явленням, носієм ідеї спасення, спільнотою в тайні сакраментів та спільній вірі і волі: воно сповнене релігійним мітом та вимагає тільки слідування за своєю етикою і догмою. (Стор. 162).

В римській імперії початковий характер християнства, яке опиралося на бідності, був соціально-революційний і його вважали за загрозу для імперії. Любов ближнього і ворога, — це була найсильніша і оригінальна сила цього нового руху, незгідна з існуючими гуманітарними ідеями.

Ця нова релігія не могла пристосуватися до віри в божественність цезарів і тому підпала під переслідування. (Стор. 163).

Розгром жидівської держави став черговим поштовхом, що скріпив християнство, посиливши віру у правдивість Христа-Месії в чисто духово-релігійному розумінні: Жиди переслідували і розп'яли Христа і за те впадала на них страшенна кара. Їх державу розбито і її роз-

сяно по світі. Але у висліді цього Християнська Церква, скріплена в самопочуванні, стала вважати себе за спадкоємницю Ізраїля та його святих писань. Таке почування зродилося зокрема в жидів-християн, які доповнили своїм святим письмом — Новим Завітом — Старий Завіт і так постав новий релігійно-соціяльний лад, як спасена установа, як народня громада, як містичне об'єднання в римській імперії.

Ця церква мала вже своїх дияконів-пресвітерів та єпископів, отже службовців громад, але не мала ще ні організаційних форм, ні власної верхівки.

В зустрічі з тогочасною наукою і грецькою філософією християнські громади мусіли обороняти свою віру і з того зродилася наука християнської теології. (Стор. 164).

Германи

Їх богами були: бог сонця, світла, неба і погоди, бог смерти і богиня мати-земля. Германи почувалися рівні з богами. Якщо молитва не помагала — проклинали богів. Устрій у них був патріярхальний. (Стор. 169).

У висліді загальної нужди в римській імперії християнство вельми поширилося і вже в II - IV ст. по Христі охопило й вищі кляси, включно з цісарським двором. За цісаря Константина (306 - 337) церква мала вже сильну організацію і сам цісар використав це, бажаючи створити сильну державу під кличем — одна держава, один цісар, одна церква, один бог. Так постав зародок цезаропапізму, з метою створити світову духову автократію.

Столицею держави цісар Константин зробив місто Константинополь, назвавши його своїм іменем. Рим став тільки резиденцією, схід перемиг політично, економічно й духово-релігійно на всіх відтинках. (Стор. 177-178).

Константин збудував славетний Храм Св. Софії, але потурав поганству.

Християнство й ідея світової імперії з'єдналися. Рим зійшов на друге місце, — на сході постає абсолютистична Візантійська Монархія з християнською державною церквою. (Стор. 180).

Вестготи були християни, а їх місіонар Вулфіла переклав на готську мову Святе Письмо. Ця релігія була

аріянською своїм напрямком і довший час була теж германською національною релігією. (Стор. 185).

Візантія

В догматичному спорі за природу Христа патріарх Олександрії став протиставитись Константинополю, — і цезаропапізм Константинополя довів до двоподілу у церкві.

Цар Юстиніян піддав науку під контроль церкви. Історія й література мали служити ідеї християнського світового володіння. (Стор. 181).

Індія

Релігія буддизму стала відумирати, але ширився браманізм, що виявив себе в літературі санскриту та у філософічних спекуляціях. (Стор. 195).

Китай

Буддизм поширився в Китаї за часів династії „Ган”.

За володіння династії „Танг” (7-ме ст.) відновлено науку Конфуція і здогматизовано державну мораль. (Стор. 199).

В VII-му ст. іслам поширився через Африку до Еспанії, через Сирію до Іраку і Персії та через середню Азію до Індії і Китаю.

Принизливе становище жінки і гареми, староперські своїм походженням, розвинулися у Візантії і звідси поширилися на ввесь ісламський світ. (Стор. 203).

Каліфат, як верховна світська й релігійна влада, відповідав цезаропапізмові Візантії. (Стор. 205).

Мошеї були водночас божим домом, школою, бібліотекою, музеєм, шпиталем і домом для убогих.

Іслам охопив цілість життя. Багатство перських ідей вміщалося в ньому. Старо-іранські, ново-платонські, християнські та буддійські ідеї збагачували чернече життя факірів, розвинувши містику й критику.

Перська культура, мистецтво й мова панували на Близькому Сході аж до новіших часів.

Еспанія задержала свій питомий мавританський стиль, що базувався на старо-еспанському світі, — світі ідей і моралі, що були під сильним впливом жидівства.

Магометанізм у порівнанні до інших творців релігій, — Будди, Конфуція, Мао-Тсе, Заратустри, жидівських пророків, старих містичних культів і Христа, — був поцейбічний. Його наука практична, виховує молодь у дисципліні, до чину, служби та легковаження смерті. Наука Магомета — це сполука матеріяльного з ідеальним. (Стор. 206).

Змішані раси передньої Азії дали з іслямом неповторний зразок духово-релігійної і політично-економічної динаміки, яку інші релігії могли тільки пробувати. (Стор. 207).

Рим

За часів Карла Великого (VIII ст.) Рим стає релігійно-політичним центром. Церква стає власницею великих земельних просторів і в висліді того впливає на широкі маси підвладних.

Все, що діялося, діялося в імені Короля і Церкви.

Папа, як правитель світової столиці Риму, повів мудру управу фінансами і став власником великого майна, з впливами на довкільні міста і простори.

Хто володів Римом, той мав володіти і світом.

Римська Церква означала водночас універсальну й імперіяльну Церкву. Вона стала найвищою законною силою, не визнаючи над собою ніякого суду. (Стор. 211-213).

Візантію вважали за відступників і оба центри розійшлися як догматично, так і політично.

Григорій Великий визнав інших патріархів за рівних і квестіонуючи екуменічний характер Константинополя, усамостійнював західню Церкву та став батьком нової імперії (863 р.).

Вся економіка й культурний розвій перейшли під контроль Риму.

Розвивалася література тільки духовна. (Стор. 214).

Німеччина

В X - XI ст. сформувалася німецька держава. Більшість майна-посіlostей була в руках духовенства. Народ був позбавлений усяких прав. Будовано тільки церкви й монастирі. Законодавство було в руках духовенства. (Стор. 232-248).

Візантія

Візантійське царство визначалося світовим духовим скупченням і безперервною імперіяльною традицією.

Владу характеризувала перемога авторитету над теологією. Абсолютистична, вона правила підданими твердо й безмилосердно. Цісар був богопомазанник, бог на землі і власник усього, що творило державу. Тут уперше розвинули дипломатію та рафінували ступні титулів і достоїнств.

Західно-європейські хрестоносні походи поставили Візантію перед нові завдання (XI - XIV ст.) (Стор. 251).

Еспанія

Вже папа Григор VII (1073) видвигнув ідею воюючої Церкви. Христос мав бути володарем божої держави на землі, як її духовий цар. (Стор. 253).

Винищення поган почалося вже в перших хрестоносних походах. Війни Карла Великого (VIII ст.) були вже насичені цією ідеєю. Це були криваві, жорстокі війни.

Справжні хрестоносні походи були спрямовані проти ісламу.

В Еспанії поодинокі малі християнські королівства під назвою „реконкісти” відвойовували від послаблених ісламців еспанські провінції. Маври звали ці війни святими, бо були вони вперті і жорстокі. При допомозі французьких лицарів виперто маврів і в Еспанії введено християнство, характерне до нинішніх часів своїм фанатизмом. (Стор. 254).

Англія

За часів короля Гадріяна IV англійське духовенство усамотійнилося від Риму (1531 р.). (Стор. 259).

Хрестоносні походи

Головна мета хрестоносних походів була — послабити Візантію і здобути торговельні шляхи.

На той час вся торгівля була в руках Візантії, яка пізніш, з допомогою норман, опанувала торговельні шляхи та центри, як в Європі, так і на Близькому і Дальшому Сході та на півночі.

Перший Хрестоносний похід 1095 р. ставив собі за мету звільнити Святу Землю від турків. Загалом більших хрестоносних походів було сім. Четвертий Хрестоносний похід 1202 р. знищив Візантію. Шляхта й ченці шукали в походах пригод, скріплення своєї влади, наживи та містичного буття. Самі ж походи дали причину поліпшити зброю, постачання та розбудову фльоти і портів.

На Сході створено ще й нові патріярхати: Єрусалим і Антіохію. (Стор. 260).

Римське християнство було духовою одністю. Папство змагало до тоталітарної влади, але досягнуло того у висліді чварів і зародження майбутніх націй. Папа уважався за найвищого ленного владаря і вимагав абсолютної вірности й послуху.

Догма визріла, а духовенство з допомогою сповіді та сімох тайн мало домінуючий вплив на світських людей. (Стор. 289).

Папа перш усього був диктатором Риму. Він диспонував духовним урядничим апаратом і легатами контролював їх по всіх країнах. А що з усього християнського світу плили доходи до Риму, розвинулася в ньому сильна фінансова апаратура.

Це був початок модерного капіталізму. Всі мусіли платити десятину з майна. Розвій канонічного права довів до великих впливів на практичне життя й господарку.

Духовенство вимагало безоглядного послуху й усякий спротив придушувало. Манастирі стали осередками культури, мистецтва та господарки. В них теж фальшували святощі та документи з найбільшою докладністю. (Стор. 290).

В 1200 р. у південній Франції в місті Альбі постав рух, відомий під назвою альбігензів. Він поширився теж на Німеччину, але його в імені Христа тотально знищено й усіх вимордовано як еретиків. Боротьбу з ересю вів чин Домініканів з уповноваження Риму, — у практиці інквізицією. (Стор. 291).

Першим інквізитором у Німеччині був Конрад фон Марбург. Цей терор викликав зненависть і залякував усіх. Допити відбувалися при тортурах, обвинувачені не мали права на оборону, їх майно конфісковано. (Стор. 292).

Німецькі хрестоносні лицарські ордени (часи коро-

ля Фридриха II) мали завдання наvertати поган на землях Сходу. (Стор. 293).

Антична еспансько-жидівська філософія мала творчий вплив на розвій філософії домініканів (Альберт Великий і Тома з Аквіну).

З часом богоподібна церква і богоподібне цісарство розділилися. Світське і церковне праводавство станули проти себе. (Стор. 301).

Дух Ренесансу був нехристиянський, інколи навіть протихристиянський, але християнського культу він не знищив, хоч і змінив його. (Стор. 319).

Церковне мистецтво набрало живучости, італійський дух вливався у християнізм. Папство мусіло йти з течією, не всілі опанувати цього руху.

В часах Авінйону позначився вплив Франції на папство, зокрема в зустрічі з провансальською культурою.

Християнська наука в Римі мала антично-поганський, справді римський характер. Церква мала освячену законність, імперіяльну функцію, політично-соціяльні органи. (Стор. 320).

Папство втримало універсалізм і намагалось бути італійською владою, аж до того, що папа Євген IV (1431 - 1440) власноручно відрубав голову одному префектові.

Зі справжньою християнською вірою папство мало небагато до діла, бо поборювало справжні релігійні сили і переслідувало їх.

Фінансова політика папи перетворювала все у гроші, уряди, кардинальські капелюхи. При такій торгівлі Рим ставав пишній, відновлювано і прикрашувано церкви, розбудовано Базилику св. Петра, будовано вулиці й обведено місто муром.

Від Данте до Макіявелі всі визначніші італійці з погордою і протестом, з гнівом і глуфом відверталися від морально звироднілого клеру.

На основі такої суті Італія стала антиклерикальна та анти-ієрархічна, зберігаючи християнський культ, що розвинувся у південно-поганську форму, бо в кожному випадку Італія хотіла бути римська.

Папство це знало, розуміло і, скільки змоги, було носієм римських традицій та шукало зв'язку з гуманізмом, хоч той був ворожий до Церкви.

Старовинність в Італії насправді ніколи не зникала.

Латинська мова була панівна в церкві, в житті й у літературі. (Стор. 321).

Інквізиція в Іспанії, скріпила авторитет короля. (Стор. 339).

В римській Церкві постало в XIV столітті глибоке роздвоєння. Курія стала найбільшим у світі центром капіталу. Папи удержували пишні палати навіть в Авіньйоні. Релігійний рух Реформації вимагав від Церкви убожества й чистоти життя. Але папа вимагав далі найвищої влади над світом. (Стор. 359)

Ордени й секти вимагали відродження Церкви. Церква ввела страшну інституцію інквізиції, бажаючи відродити релігійну містику. (Стор. 360).

Виступ Івана Гуса дав початок націоналізмові чехів і спричинив довгі війни гуситів. (Стор. 361).

Схизма в Церкві (1378) створила двох папів. Один спирався на французько-іспанську Габсбурзьку династію, другий на англійсько-німецьку і північно-слов'янську групи держав. Собор у Пізі 1409 року, хоч і скинув обох папів і вибрав нового, не розв'язав проблеми, бо з'явилося аж трьох папів. І щойно собор у Константинополі (1418 р.) зліквідував усіх трьох та вибрав папу Мартина V, який став єдиним головою Церкви. (Стор. 362).

Папство ще раз намагалося вести сильно егоїстичну й матеріалістичну політику, але вже було пізно. (Стор. 363).

З розвитком міст, науки і техніки (14 - 15 ст.) Церква посилила навіть переслідування всього нового, як чарів і побожна інквізиція шаліла, садистично винищуючи сотні й тисячі людей. (Стор. 374).

Русь

Київ був релігійним центром Русі і впарі з тим тут був теж політичний провід. Печерський монастир вів боротьбу проти візантійської церковної надвлади і був зародком руської національної церкви. (Стор. 384).

Серед князівств, що підпали під владу татар, вибилося Москва, яка стала прибіжищем для втікачів з півдня, осідком митрополії і впарі з тим головою православної Церкви.

У 15 ст. Москва була настільки самостійна, що не допустила до з'єднання римської і візантійської Церков

та навіть вибрала власного патріярха з претенсіями оді-
дичити від Константинополя ореол східнього Риму.
(Стор. 385).

Життя Московії було і назовні і внутрі зв'язане
з церквою, чернечий дух не визнавав ніякої світської
освіти. (Стор. 386).

Індія

В XVI ст. в індійському цісарстві Могулів за ці-
саря Акбара Великого іслам пережив другий період по-
ширення. Цісар Акбар підбив майже всю Індію і на-
магався знівелювати різницю рас релігійними погляда-
ми. Акбар не був мослемський фанатик і скоріше був
схильний до містичного пантеїзму — перського культу
сонця.

За його потомків оргіастично-вегетативне індійське
світовідчуття охоплено своєрідною дисципліною і во-
но набрало ясности та вичування форми етичної дисци-
пліни ісламу. (Стор. 387).

Первісна релігійна секта Шікші намагалася проти-
лежності ісламу і браманізму злагодити в одуховленому
монотеїзмі. Прихильники секти скріпилися в таємному
братстві, яке поширилося і вкінці оснували власну дер-
жаву.

Другою і водночас політично-релігійною сектою
були Маграти; ця секта поширилася спершу в Бомбаю,
опісля в усій південній Індії і врешті заснувала своє окре-
ме цісарство з осідком у Дельгі. (Стор. 388).

Китай

За часів династії Сунг панівне значення дістав ново-
конфуціанізм з філософічною підбудовою морального
кодексу і здогматизування його наукою Конфуція.

За часів монгольської влади римська Церква осну-
вала в Китаю перше єпископство. (Стор. 388).

Японія

Релігійно-історичним мітом Японії стало божеське
походження цісарів від праволодаря, сина богині сонця.
Культ і держава з'єдналися.

Шінто, — примітивно-анімістичний культ предків, —
став основою соціального ладу. (Стор. 391).

621 р. по Хр. Японія перебрала від Китаю попри цивілізацію теж державну релігію буддизму з його святинями і мистецтвом і це все дало Японії цивілізовану форму. (Стор. 392).

Цісарство стало національно-релігійним принципом. (Стор. 393).

Для скріплення влади допущено християнських місіонарів та впарі з тим впливи і поміч європейців. (Стор. 394).

В 1614 р. переслідувано християн і 750.000 їх вигублено без решти. Проти буддизму і конфуціанізму постав в році 1500 національний рух, що намагався відродити старі традиції Шінто і це привело до відродження японської культури та науки. В половині 19 ст. прийшла реформа всього життя. (Стор. 395).

Азійське державобудівництво боронилося перед європейською колонізацією, висловленою у християнізмі.

Буддизм прийнято за свій, бо не стягав на Японію чужого панування.

Європейська культура Риму була для Азії несприймилива, доказом чого є й трагічні її наслідки в Америці. (Стор. 396).

Америка

В час відкриття місцеве населення Америки рахували на 45 мільйонів. Сьогодні на всьому континенті нараховують його біля 15 мільйонів. (Стор. 396).

Європейці йшли в Америку з метою грабежі і поширення своєї влади.

Королі азтеків вірили, що походять від білого бога і жили в ожиданні його повороту. Залізо і бронза були їм ще незнані. Влада короля спиралася на жреців і шляхті. Головним богом азтеків був бог війни, якому приносили жертви з полонених, вириваючи їм зажива серце. Одна третина всього майна належала жрецям. (Стор. 397).

Відкриття європейцями Америки стало для народів Америки стихійною катастрофою. (Стор. 399).

ЗИГМУНД ФРОЙД
SIGMUND FREUD

МУЖ МОЙСЕЙ І МОНОТЕЇСТИЧНА РЕЛІГІЯ

(Der Mann Moses und die Monotheistische Religion,
Drei Abhandlungen, — Holland 1939)

Ніякий інший нарід (мова тут про єгиптян) у старовині не дбав стільки про смерть і потойбічне життя, як вони, а їх бог смерти Озіріс був найпопулярніший з усіх богів. (Стор. 34).

Мойсей був єгиптянин.

Ягве зовсім певно був богом вулканів і місцем його побуту була гора Хорєб на Сінаї. (Стор. 58 - 60).

У другій половині 8-го ст. до Хр. пророк Ісаїа подає, що жидівський народ підчас повстання вбив Мойсея і відкинув його релігію. (Стор. 64).

Як подає Селін (Sellin) місцем убивства була оселя Шіттім у східній Йорданії. (Стор. 65).

Між виходом з Єгипту і зложенням тексту біблії минуло 800 літ. Мойсей — це єгипетське ім'я і походить від слова „мозе” — дитина. (Стор. 83).

Апостол Павло не знав Христа. (Стор. 160).

Ненависть жидів є в основі ненавистю до християнізму. (Стор. 165).

Точно так, як сьогодні, кожна нація колись уважала себе за кращу від іншої. Але самопочування жидів пов'язалося через Мойсея з релігією і стало частиною їх віри. (Стор. 189).

Св. Павла був жидом Савлом з Тарзу і римським громадянином. На місце благословенної вибраности прийшло звільняюче спасення. Первородний гріх і спасення через жертву — це основні стовпи нової, основаної Павлом, релігії. (Стор. 239 - 239).

Л. КАЛЬТЕНБЕРГ

ЯК РОДИЛИСЯ Й УМИРАЛИ СТАРОВИННІ БОГИ?

(За часописом „Гвізда Полярна” з 23 і 25 січня 1965)

Вавилонсько-іранське божество Мітра побачило світ у стайні в ночі 25 грудня, бо тоді саме з'явилося чудесне світло. Його культ поширився в Римі в добі царства й у другому столітті нашої доби дійшов до найвищого розвитку.

Єлевзинський Діонізій родився в яслах в печері, а його жерці кожний рік відправляли на спогад цього богослужбу при яслах.

Коли народився індійський бог Крішна, то над самотною печерою, в якій це сталося, спалахнула справжня зірка. Тому божеству поклонилися пастухи і мудрий маг Нароод. Жорстокий володар Канса наказав вимордувати всіх новороджених у своїй країні.

Єгипетська богиня Гатор мусіла із своїм божим дітям Гором втікати від гніву Сата з Нубії на ослі до Єгипту.

Статуетки матері з божим дітям були розповсюджені дуже давно, скоріше як культ Мітри чи Будди.

Вавилонська Іштар з дітям Таммузом була знана не тільки в Мезопотамії, але в усій Малій Азії.

В Єгипті в багатьох святинях над Нілем зустрінемо малого бога на руках кормлячої матері.

У 4-му ст. до Хр. в Індії повторяється на пласкорізьбах мотив „Великої Матері” Гала Мад'я з дітям Будди — Сакіямуні на колінах.

Від 7-го ст. лямайська секта буддизму визнає культ „живого дитяти Будди”.

В Перу боги Манко і Мама Оелло були дітьми сонця й місяця. Їх потомок стався інком, людським втіленням

сонця. Цікаво, що для визнаців тієї релігії була обов'язкова сповідь та що у свята Сітуа-Раймі давали вірним пити святе вино і їсти круглі палянички, символ сонця.

У старинному Мексику в чудесний спосіб вродилися богині Читлалікуе і Коатлікуе. Перша у сполуці з вогнем породила Кремінь і з його відламків постали інші божества. Друга, нагромадивши у своєму лоні пер колібра, породила кривавого бога війни Гуїціпотцлі.

Згідно з вірою африканського племені масаїв, прародичкою африканського народу була жінка, яку створив бог Нгаї та яка привела потомство як діва. Бо чоловіків створено в небі.

Дівою була теж матір іранського релігійного реформатора Заратустри.

Такі вірування зустрічаємо в релігіях багатьох народів.

Старий Завіт (Генезіс 6, 1) подає, що божі сини (янголи) брали собі гарних людських дочок за жінок.

Нові релігії скидали старих богів у пекло або деградували їх на демонів.

Ліонський Собор 1274 р. ствердив догмою існування пекла, скинув усі старі божища в пекло з відповідною ієрархією й опісля скидувано туди душі всіх спалених інквізицією еретиків і відьом.

Святі отці знали 12.000 імен чортів. Про їх звичай добре знав монах-бенедиктинець Плакид, ігумен з Реканаті, що помер 1398 р.

Всі боги були безсмертні й вічно молоді. Були випадки, що й боги вмирили, зокрема в найстарших релігіях 4-го століття до Хр., напр. в переданнях Сумерії, однак вони й воскресали.

В єгипетській релігії є такий переказ: Володар темряви Сет убив свого брата Озірису і порубав його на шматки. Бог Озірис був чоловіком Ізиди, богині місяця, плоду і подружжя. Ізида склала назад в одне порубане на шматки тіло чоловіка і з того тіла з черги вродився новий, могутній бог Гор, що силою свого універсального божества воскресив Озірису. Цей день відзначували в Єгипті дуже врочисто. Як символ вічно відроджувального життя їли яйце, на якого шкаралупі було виписане гієрогліфом „єнх” — життя.

З Малої Азії через Грецію прийшов до Римської імперії культ Кібелі, під назвою „Магна Матер”, містичної дружини божеського Аттиса. Потім з глибин Азії прийшов ще відгомін культу всемогучої стихії.

В Ірані шановано від віків сонце й вогонь як головні елементи життя. Там теж звернули увагу на постійну боротьбу елементів світла й темряви, добра і зла.

Аттис згинув у боротьбі зі стихією темряви-зла. Він боровся за постійне щастя і справедливість у природі, за те, щоб в означеній порі року рослини не вмирили, за щастя людського роду. Але Кібеля була матір'ю богів і в час, коли стихія темряви уступала перед стихією світла-добра, отже в пору перемоги весни над зимою та світла над темрявою, в день зрівнання ночі і дня. Цей день, 25 березня, святковано з великою радістю.

На місце старих культів Кібелі і Аттиса зі сходу приходив згодом до Римської імперії новий культ з Ірану, — культ Мітри, що був символом переможного сонця — „Соль інвіктус”.

Мітра був у постійній боротьбі зі злом, якого символом був чорний бик, та обіцяв у будучому велику перемогу й вічне щастя людському родові.

Згідно з низкою передань, спасителем людства мав би бути сам Мітра, згідно з іншими — велике божество, в імені якого змагався Мітра, тобто Агурамазда; той же Агурамазда, вірили, зішле спасителя і на його прихід треба готуватися. Тоді й померші праведники відродяться до вічного, щасливого життя.

Германські традиції та перекази й міти старшої Едди змальовують картину кінця світу і смерть богів.

МАКС ПІРШБЕРГ
(MAX HIRSCHBERG)

МУДРІСТЬ РОСІЇ

(Die Weisheit Russlands, Стокгольм 1947).

Цар Александер I (1801 - 1825) видав указ, яким заборонив навчання в усіх школах, бо наука про Коперника і Ньютона не відповідала науці Церкви. (Стор. 322).

Белінський у листах до Гоголя (15. 7. 1847 р.) каже: „Русский нарід глибоко атеїстичний у всій своїй природі ... і навіть у його духовенстві не вкорінена релігійність...” (Стор. 325).

Св. Синод був противником грамотности й народньої освіти в будьякій формі. Церква підтримувала невільництво й царизм.

Забобони ці вдержалися в Росії до 19-го ст. (Стор. 25).

Достоевський і Толстой мали в собі одне спільне: вони оба шукали Бога і водночас заперечували його. (Стор. 108).

В 1861 р. Церква й монастирі в Росії мали один мільйон невільників. (Стор. 238).

Ц. В. ЦЕРАМ
(C. W. CERAM)

БОГИ, ГРОБНИЦІ Й УЧЕНІ

(З книжки „Götter, Gräber und Gelehrte im Bild”,
Hamburg, 1957)

Персеполіс був столицею великої імперії клясичної старовинності перед Олександром Великим, зокрема за часів перських королів Кира (559 — 529), Камбіза (529 — 522) і Дарія I. (522 — 486 до Хр.), що складалася з володінь Медії, Лідії, Халдеї і Єгипту, від іранських князівств аж до Інду, до африканської Керенеї та в Європі до Дунаю.

Це була велика перська держава, що два століття визначувала історію старовинного світу.

Столицю оснував Дарій I. (між 518 - 460 до Хр.) як фортецю на штучно побудованій терасі. Відкрито її в рр. 1930 - 1940 в експедиції Орієнтального Інституту з Чикаго. Столицю знищив Олександр Великий (331 р. до Хр.) після битви з Дарієм III. при Гавгемелі. (Стор. 191).

Відомості про короля Дарія викуті в камені на скелі 600 метрів високої при караванному шляху з Гамадану до Керманшагу в Персії і були відчитані археологом Павлінсоном 1851 р. (Стор. 226).

В 1850 р. знайшов Лаерд бібліотеку з глиняних таблиць короля Ассурбаніпаля в Нініві.

Гордж Смит (1840 - 1916) археолог-самоук, відчитав „Гіль Гамеш”, старший від Біблії і Гомера епос історії світу. (Стор. 244).

Цей епос увійшов у Біблію як переказ про потоп світу, — історичний факт, згідний з дальшими археологічними знахідками. (Стор. 246).

До сьогодні невідомо, звідки прийшли сумерійці. Мабуть з іранської височини, можливо що й з Індії. Це

не були семіти. З собою принесли вони письмо, знали лук, колони й копули-склепіння, на яких створилася пізніша культура. Їхня духовість жила тисячоліття після упадку їх держави й охоплювала основні знання про право, мораль і соціальний поділ. Вони створили теж міти, що діють до сьогодні, а Закони Мойсея були вже у них символізовані.

Переказ про потоп світу — це сумерійський епос. (Стор. 269).

„Тільки фантазія веде до великих відкриттів”.

Історик Теодор Момзен каже: „Фантазія — це матір і всякої поезії і теж історії”. (Стор. 336).

Літопис історії археології

Перші розкопи почалися 1400 р. в Римі. В 1471 р. папа Сикст IV дав початок збірці античних різьб. Ці збірки були принагідні, безплярні, недоступні загалові.

1520 р. видано книгу про мистецькі речі, привезені з Мексика до Європи.

1567 р. відкрито групу Лаокона, якої естетика мала великий вплив на дальший розвій мистецтва.

1657 р. Лоренцо Піньорія поставив мексиканські божества поруч божеств євро-азійського світу й отак загнував порівняльну історію релігій. (Стор. 337).

1748 р. Початок розкопів у Помпеї.

1753 - 1759. Заснування й відкриття Бритійського Музею в Лондоні.

1764 р. Й. Й. Вінкельман видав „Історію мистецтва старовини”. Цей твір став засновком модерної археології.

1793 р. В Люврі відкрито музей, з необмеженим доступом для всіх.

1798 р. Похід Наполеона на Єгипет з його науковою комісією дав основи модерної єгиптології.

1799 р. Біля Нілю знайдено „Камінь Розета” у трьох мовах, який уможливив відчитування гієрогліфів.

1807 р. Перші розкопи Вавилону.

1829 р. Селянин у Мілосі найшов частину статуї Афродити з мarmору. Вона стала найпопулярнішою знахідкою античної доби під назвою „Венус з Мільо”.

1822 р. Й. Ф. Чамполіон на основі „Каменя Розети” відчитав єгипетські гієрогліфи.

1830 р. Павло Дубрукс відкрив біля Керчу багатий золотий скарб скитських володарів.

1833 - 1837 рр. Карло Тексіє досліджував Малу Азію й перший описав столицю геттітів Гатугекс (Боггазкой).

1842 р. Початок розкопів (Павло Е. Ботта) біля Куюджіку і Хорсабаду, де знайдено палату короля Саргона й перші зразки асирійського мистецтва.

1845 р. Розкопи в околицях Нініви.

1849 - 1850 рр. Лаерд найшов знаменну бібліотеку короля Ассурбаніпаля.

1851 - 1855 рр. Біля Мемфісу знайдено гріб святого єгипетського бика. Засновано музей у Каїрі.

1852 - 1854 рр. Гормузд Рассам відкрив біля Нініви дальші частини бібліотеки Ассурбаніпаля, в тому, частини епосу „Гіль Гамеш”.

1853 - 1859 рр. Г. Брукс видав „Історію грецьких мистців” і від 1888 р. публікував „Пам’ятки грецької і римської скульптури в історичній черзі”.

1869 р. Перша подорож Г. Шлімана до Трої.

1874 р. Заснування німецького Археологічного Інституту в Атенах.

1880 р. А. Г. Сайс вперше стверджує у своєму докладі в Лондоні існування імперії геттітів дві тисячі літ до Христа.

1881 р. Еміль Бруш знайшов у печері при Дер-ель-Багрі 40 королівських мумій, серед них Сетоса I., Рамзеса II. та ін.

1887 р. Випадково знайдено архів глиняних таблиць у Тель-ель-Амарна.

1891 р. М. Бругш привіз до Європи 3.000 звоїв єгипетських папірусів.

1899 р. Роберт Кольдевей почав свої 18-літні розкопи Вавилону, на які німецька держава видала два мільйони марок.

1910 р. Дж. Герстанг видав книгу „Країна геттітів”.

1915 р. Фридрих Грозни (чех) відчитав геттітське клинове письмо і ствердив, що це одна з індоєвропейських мов.

1922 р. Г. Картер відкрив вхід до гробниці Тут-енх-Амона.

1922 - 1927 рр. Жон Маршал відкрив староіндійську культуру, старшу як сумерійська, в Могенйо-Даро в Індії.

1929 - 1939 рр. Розкопи Угаріту — порту Сирії з-перед 2000 року до Хр. — під проводом Клявде Ф. А. Шефера в Рас-Шамра. 1948 р. видано про ці розкопи працю під заг. „Стратографічні порівняння та хронологія західної Азії”.

1931 р. Відкрито 6.000 глиняних таблиць підчас розкопів у Боггазкой, писаних геттійськими гієрогліфами і дві двомовні печатки.

1933 р. Двадцятьлітні розкопи Андре Паррота виявили державний архів з 20.000 табличок з часів володіння Гаммурабі.

1937 р. С. Н. Крамер, опрацьовуючи науково клинове письмо, віднайшов незнану досі частину епосу „Гіль Гамеш”.

1946 р. Дормс у Парижі відчитав перед-біблійне письмо, яке збереглося в Біблосі, у північній Фенікії, майже 1000 років до Хр.

1947 р. Ф. Стеле склав книгу законів короля Ліпіт-Іштара з клинописних уривків, що їх Г. Ф. Гільпрехт в 1900 р. привіз з Ніппуру та які старші, як закони Гаммурабі.

1947 р. Один бедуїн знайшов у печері біля Кумрану, на північ від Мертвого моря, у глиняній посуді гебрейські письмові звої, серед них звіт Есая з часів між 2-им ст. до Хр. і 1-им ст. по Хр. та інші знахідки, що висунули konieczність провiрити біблійні тексти.

1952 - 1956 р. Гомер Томпсон відкопав повністю Атенський Акропол і коштом двох мільйонів доларів перевів його реконструкцію.

1953 р. Архітект Міхель Вентріс відчитав кретське лінійне письмо „В” і знайшов серед старо-кретських теж один грецький діалект.

1954 р. Закі Нур викопав біля піраміди Хеопса довгий на 36 метрів похоронний човен одного з фараонів 4-ої династії. (Стор. 337 і далші).

ЙОГАНЕС ШЕР ТА Д-Р АЛЬБРЕХТ ВІРТ
(JOHANNES SCHERR UND DR. ALBRECHT WIRTH)

ІСТОРІЯ НІМЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ І ЗВИЧАЇВ

(*Deutsche Kultur und Sittengeschichte, Leipzig, 1930*)

Перші переслідування й погроми жидів були в часі першого хрестоносного походу. У 13 столітті (рр. 1298, 1338) в долишній Баварії. (Стор. 168).

В 14 ст. викликала жидівські погроми страшна пошесть, бо жидів обвинувачувано у спричиненні пошести. (Стор. 169).

В 15 ст. в міських лазнях купалися всі разом — чоловіки й жінки, діти і старі, монахи й монахині, не відчуваючи сорому, підчас чого доходило до сороміцьких сцен. (Стор. 243).

Для уздоровлення відносин у католицькій Церкві відбулися собори: в Пізі (1408 р.), в Констанці (1414 - 18) і в Базилеї (1431 - 49), але до змін не дійшло і все залишилося по старому.

6 липня 1415 р. спалено Гуса і його приятеля Героніма з Праги.

Найважливіші проблеми схолястики були в таких питаннях: 1) Чи може Бог створене зробити нествореним, напр. чи може з вуличниці зробити дівицю; 2) Чому Адам в раю їв яблуко, а не грушку; 3) Де є початок юрби; 4) Скільки ангелів зміститься на головці шпильки; 5) Чи міг Христос прибрати постать жінки, або осла, або гарбуза і як Він міг у такій постаті принести спасення та 6) Чи перший чоловік мав пупа? (Стор. 284).

Мартин Лютер народився 10 листопада 1483 р. в Айслебен, у селянській родині. В наслідок невідрадних умовин та гіпохондрії став монахом.

31 жовтня 1517 р. у Віртембергії Лютер проголосив своїх 95 спірних засад і цим дав початок реформаційному рухові, виступаючи проти папи. (Стор. 304).

Езуїтизм вийшов з Іспанії, батьківщини фанатизму. Цей орден заснував 1540 р. монах Ініго де Лойола під назвою „Товариство Христа”.

За короткий час ця інституція стала сильною підпорою папського престолу в боротьбі з Лютером. На Тридентському соборі 1562 р. винесено постанови завзято поборювати чарівництво. Цю боротьбу очолили езуїти. Вони створили сильну католицьку мережу по всій Європі.

Езуїтизм хотів на цій землі створити божу державу згідно з основною думкою католицизму, яка була б доменею папи, — маріонетки в руках ордену езуїтів.

Їх мета була: заперечити цивілізований розвій, всяку вільну думку, запрягти шляхту до повного послуху і вкінці все опанувати та всіх перемінити в послушну отару.

Їх організація була знаменита й подивугідна. Вона була проти всякого індивідуалізму й за повне підпорядкування одиниці цілому.

Серце езуїтів било в грудях ордену.

Ніюдин полководець у світі не мав таких послужних, героїчно відданих вояків, як мав генерал езуїтів. Ніяка армія не вела такої мистецьки-рафінованої стратегії, як „Сотня Ісуса”.

Все було спрямоване на одну ціль і всі мусіли їй служити.

Езуїт був ученим, державним мужем, бійцем, мистцем, виховником, купцем, але він завжди був езуїтом.

Він зв'язувався з королем проти народу, щоб завтра звернути кинджал або отрую проти короля, коли цього, при зміні умовин, вимагав орден.

Він проповідував бунт і водночас готовив ешафот для бунтарів.

Він загребушою рукою збирав купи золота, щоб опісля його розбазарити.

Він переходив моря й пустелі, щоб під тисячами небезпек проповідувати християнізм: в Європі, в Китаю, в Індії і йшов з піднесеним чолом на мучеництво.

Він приніс у Південну Америку топір і лопату та в пралісах будував державу, а водночас в Європі нищив ті держави.

Він був фанатичний проповідник в Армії Хрестонос-

ців і водночас орудував інженерським приладдям. На все він мав раду й пораду, на все засоби і способи.

Він однією рукою приводив проститутку для своїх вихованців і другою вмів кермувати машиною, що показувала страшні муки пекла.

Він творив однаковою винахідливістю державні конституції і воєнні походи, також великі торговельні комбінації. Він однаково був добрий для сповідальниці, як вчитель і дорадник, для проповідальниці та для катедри.

Він умів просидіти всю ніч за актами чи коректно поводитися на ховзьких паркетах палат, як теж спокійно віддихати зараженим повітрям шпиталів.

З пишних княжих кабінетів він заходив у нужденні убогі хати, щоб їм подати поміч. Умів з'єднувати князів до винищування еретиків.

Вертаючись з езекуції чарівниць, він вступав до легкодушних шляхтичів та розповідав їм скептичні жарти. Був фанатиком, вільнодумним, фальшивником, проповідником моралі, меценатом, вбивником, янголом і чортом, відповідно до вимог умовин.

Не маючи батьківщини, він завжди і всюди був вдома, без родини і приятелів, бо всім для нього був орден, ради якого жив і вмирав з подивугідним самозапереченням.

Ніколи людський дух не створив страшнішої, як езуїтизм, інституції. (Стор. 317 - 318).

Католицька реакція у другій половині 16-го століття не була в романських народів така завзята, як у Німеччині, де були протестантські рухи, лютеранізм чи кальвінізм, що й мали вигляди на успіх. (Стор. 319).

Духовенство виступало навіть проти плекання картоплі, називаючи її чортівським корінням. (Стор. 327).

Перша цензура друкованих видань була введена буллею папи Александра VI. (Стор. 354).

Чарівництво

Чарівництво вважала Церква за головний предмет інквізиційної акції. Церква впевняла: „Чарівники й чарівниці заключували союз з чортом”. Послідовно — вони зривали з Церквою, ставали еретиками і тому присуджувано їх на смерть.

Хід інквізиторського процесу базувався на доказовому матеріалі при тортурах. Християнська теологія і правосуддя винайшли відьомський процес, як підлий вирід людського божевілля.

Щоб вдержати себе при існуванні, інквізиція винаходила щораз нові злочини. Вона хотіла жити й мусіла піднаходити постійно нові об'єкти.

Винищивши альбігензів та інші єресі, потрібні були їй нові жертви, як продовження духової пошести — віри в чари й потворних тортур.

Ця хвороба обосновувалася на логічному вияві побожної глупоти і грубого незнання природи та її законів, — конечних атрибутів релігійного безумства.

Ця пошесть засліпила була й умних людей, коли 1591 р. німець Фішарт переклав на німецьку мову працю Францеа Бодена (Bodin) „De magorum daimonomania”.

Багато духовних і правників переконливо вірили в чарівництво та обвинувачували в ньому і жорстоко карали невинних.

Введення відьомських судів було папською затією з метою вдержати якнайдовше владу інквізиції й папи, при чому роблено великі приватні інтереси. Майно спалених жертв конфісковано, отже й оскаржувано багатих та маєтних людей. Добичу ділено і на донощиків. Багатим під секретом говорено: „Ти є на листі обвинувачених, але під деякими умовинами ми тебе скреслимо”.

Масові екзекуції відбувалися у Франції, напр. в 1459 році в Аррас палено масово чарівників і чарівниць.

В Італії в 1485 р. спалено одноразово живцем 41 чарівниць.

У Швеції в місцевості Мора в одному році спалено 72 жінки і 15 дітей.

В Іспанії 1610 р. в Льогромо спалено багато людей.

Таке саме діялося в Португалії, Британії, Данії, Росії, Польщі, Угорщині та в Америці і кольоніях.

Чому всю лють звернено проти жінок, — це обосновує жидівсько-християнська теологія: Від Мойсея аж до отців Церкви жінку вважали за щось нижче, нечисте, недостойне. І згідно з жидівсько-християнським мітом через жінку впав гріх на світ. (Стор. 444 - 446).

В 16-му ст. навіть Лютер стверджував, як правду, що відьми мають дітей з чортами, а в творі Бодена до-

кладно описано діяння відьом та їх зустрічей з чортами.

З кінцем 15 ст. були лише поодинокі випадки судження і палення відьом. Але вже у 16 - 17 ст. ця акція прибрала страхітливі форми масового нищення їх з брутальною жорстокістю. Сигнал для цього дала булла папи Іннокентія VIII з 4 грудня 1484 року, головна частина якої казала:

„Безперечне є те, що дійшло до нашого відома, не без великого затривоження, що в деяких частинах Німеччини (вчислені провінції) дуже багато осіб, обох статей, забули власне спасення і відпали від католицької віри, змішуються і співпрацюють з чортом, зловживають чарами, піснями, заговорами й іншими безсоромними, забобонними вчинками, відьомськими злочинами, шкодять жінкам у родах, молоднякові тварин, нищать хліборобські продукти, овочі, виноград, чоловіків і жінок, тварин та всяку худобу, виноградники, сади, луки і пасовиська, збіжжя й усе інше затроюють та нищать, накликають усякі терпіння і хвороби на людей і тварин, перешкаджають чоловікам запліднювати й жінкам родити, а цим і тим виконувати подружні обов'язки. Крім цього саму віру, яку прийняли при святому хрещенні, заперечують віроломними устами, роблять гріхи й прогріхи, під'юджувані ворогом людського роду, не бояться сквернити божий маєстат і є шкідливим прикладом для людей”.

В тій буллі є доручення для професора теології Гайнріха Істіора і Якова Спренгера „всіх осіб, якої кляси вони не були б, віддати урядові інквізиції, а тих осіб, що винні у незголошенні, арештувати та покарати та тілі і майні”. (Стор. 449).

АКСЕЛЬ МУНТЕ
(AXEL MUNTHE)

КНИГА 3 САН МІШЕЛЕ

(Das Buch von San Michele, Leipzig 1953)

... тварини мають таке ж право на життя, як і ми, а наше право забирати їх життя обмежене нашим правом оборони і правом на існування.

Як довго людина вбиває для приємности, так довго не може називати себе цивілізованою. (Стор. 91).

Любов для неї — все! Жінка може залюбитися навіть в гидкому чоловікові, якщо він здібний розбудити її фантазію.

Чоловік залюблюється під впливом сексу.

У чоловіків любов пригасає в подружжі. У жінок вона триває до материнської ніжности.

Жінка не може зрозуміти, що чоловік по своїй природі є полігаміст. (Стор. 159).

ВЕРНЕР КЕЛЕР
(WERNER KELLER)

А БІБЛІЯ ТАКИ ПРАВИЛЬНА

(Und die Bibel hat doch recht, Düsseldorf, 1955)

Біблійний потоп стверджено розкопами в Мезопотамії. Це сталося біля 4.000 р. до Хр. Потоп зайняв простір 630 км. в довжину і 160 км. в ширину. (Стор. 38-39).

При розкопах в 50-х роках XIX ст. знайдено велику бібліотеку короля Ассурбаніпаля на глиняних табличках (біля 20.000 штук), серед них епос „Гіль Гамеш” про потоп світу. (Стор. 40).

Епос написаний аккадійською мовою, яка в тих часах була мовою дипломатії. Героєм епосу є „Утнапіштім” (Ной). (Стор. 44).

Про арку Ноя існує біля 80.000 творів у 72 мовах. Розшуки за нею тривають до сьогодні. (Стор. 47).

При розкопах міста Марі добуто багато плиток кореспонденції (13.000) і 20.000 інших документів. (Стор. 52).

Після двотисячного існування Єгипту у замкненому бутті, коли все, що було поза Єгиптом, уважали за щось недійсне, ввійшов Єгипет у зв'язки з іншими народами, як це й виказує архів палати Марі.

У горішній Мезопотамії до великого значення приходить держава Мітані. Це нарід індо-європейської раси. Їх королі мали клясу войовників, які мали арійські ймення і боеві вози.

Саме слово „Марія” є староіндійське й означувало молодого воїна. У їх святинях, присвячених староіндійським богам, співали гимни з Рігведи біля статуй бога Мітри, символу побідоносного лицаря світла над темрявою (Індра) — бога погоди і бога Варуна, що кермує законами світів. Старих семітських богів відкинено.

Мітані любувалися в конях і перші у світі мали школи для тренування тих тварин, перші залишили гіппологічні твори з приписами, як плекати і тренувати їх, а вартість коня переходила вартість людини. (Стор. 102-103).

Єгипет мав постійно війни з мітанами. Але у 14 ст. до Хр. договорилися і стали приятелями, — фараони брали собі навіть за жінок мітанських принцес.

Це вперше індо-арійська кров змішалася з єгипетською.

Здогадно одна з таких принцес (Нофретете) була жінкою фараона Аменофіса IV та ще й нині дивує світ своєю красою. Її чоловік-фараон, єгипетський король Сонця, знаний в історії, як Ехнатон.

До цього збратання спричинилася поява держави геттітів, яка загрожувала цим і тим. Книги Мойсея згадують, що Абрагам був посвячений через жінок з геттітами, які були арійці і сам король Давид мав за жінку арійку Уріяс з геттітів (2 Сам. 11).

Пророк Гезікел згадує, що геттіти причинилися до заснування Єрусалиму. (Гез. 16, 3. 45).

Вже 1370 р. до Хр. геттітський король Суппімолюмас загарбав Мітані аж по гори Ливан.

Серед знахідок був цікавий документ принца геттітів Мурсілія, що був сином короля Суппімолюмаса; „Жінка фараона Тут-енх-Амона Анхес-ен-Амон стала вдовою. Вона мала славетних родичів Ехнатона і Нофретете. Ми знаємо її з чудового твору єгипетського мистецтва — скульптури повнокровної молодої жінки. Це була дружина фараона, що добре визначила свою мету і попри свою особистість вела розумну політику для добра свого народу, спрямовуючи дії могутнього північного сусіда у свою користь”.

Коли геттітські війська заняли врожайний простір між Ливаном і Антиливаном, Мурсілій подає:

„Єгиптяни довідалися про напад на Амкву й налякалися, тим більш, коли їх володар Тут-енх-Амон помер. Королева-вдова вислала до його батька послів з письмом такого змісту: „Мій чоловік помер, а я не маю ні одного сина. У тебе мабуть багато синів і коли ти пришлеш одного з них, він стане моїм чоловіком. Я не маю охоти брати собі за чоловіка одного зі своїх підданих”.

„Коли мій батько прийняв це до відома, скликав раду і вислав свого двірника Гатту-зітіс, щоб мати докладні відомості та не бути ошуканий. Послом Єгипту був достойний Гапіс. Він підтвердив правдивість листа і мій батько вирішив післати сина”.

До альянсу геттітів з Єгиптом не дійшло, бо в дорозі посольство було вбите. (Стор. 106 - 107).

Щойно в 1280 р. до Хр. прийшло до альянсу геттітів з Єгиптом. (Стор. 108).

Жиди прибули до Єгипту біля 1720 р. до Хр. і були в ньому до ісходу 430 років. (Стор. 115).

**ДУМКИ
РІДНИХ МИСЛИТЕЛІВ**

У цьому невеликому відділі є тільки частинка виписок І. Бойкевича з книжок українських мислителів, які були для нього „хлібом насущним” і які він постійно перевірював для своєї праці з учнями вищих курсів українознавства. Ціла маса виписок з цих книг, роблених нашвидкуруч, на різних клаптиках паперу та різним письмом, що їх Покійний зберігав, аж підсувають думку, що тільки брак часу та заскора смерть не дозволили йому скласти такі ж списки з творів наших людей високого ума, які він робив, коли прочитував чужі книги, користуючись ними тільки обмежений час. Все ж і з цього, що друкуємо, бачимо, про що думав і чим жив Покійний. — Р е д а к т о р к н и ж к и.

Д-р Олександр Кульчицький

Аспекти української психічної структури

Чинники, що визначають національну душу: расовий, географічний, історичний, соціологічний, культурно-морфічний, доглибно-психічний. *)

1) Остійська раса: 27 процент — символ — заокругленість;

2) Динарська раса: 44 процент, символ — ламана лінія;

1) Настрої і 2) пристрасть — ці дві настанови не дають передумови активності. Вони скеровуються на переживання і власну внутрішність.

Геопсихічний аспект: Схильність до почування любови, до безконечного, недосяжного й абсолютного.

В історичному аспекті: Межові ситуації; — загроза смерти, випадковості, терпіння; „*vita maxima et heroica*” — козацького стилю, „*vita minima*”, — притаєного існування. (15)

Соціо-психічний аспект: Селянська структура, що з неї виникає схильність до творення малих, інтимних груп.

Культурно-морфічний аспект: Погодження між Сходом і Заходом, а тим самим послаблені їхні впливи.

Мітологічним праобразом являється Мати-Земля, ласкава, добра, що відхиляє від агресивної активності.

Українська духовість звернена до нутра, виявляється в позитивному до невідомого, тобто найглибшого та найбільш динамічного шару душі.

Остійська схильність залишатися в собі відповідає панівній настроєвості;

В геопсихічному аспекті: Плодючість землі, вчування в м'якість краєвиду.

---

* Цифри в дужках означають сторінку, на якій був цитат.

В історичному аспекті: Відтиснення людини в життєвий стиль „прихованости”, вглиблення активних одиниць.

В соціопсихічному аспекті: Недорозвиток ширших об'єднань типу спілок;

В культурно-морфічному: Позбавлення впливів окцидентального активізму;

В доглибно-психічному аспекті: Несвідоме колективне довір'я до співпраці „доброї неньки-природи”. (17)

Д-р Ростислав Єндик

Бенкет

Не можна знайти Бога у природі, загубивши або вигнавши Його з власної думи. (7)

Часто віримо, не бачучи, але частіше не віримо, бачучи. (10)

Де нема ясних правд, там вірять у кожний туман. (11)

Велике мистецтво діє, як релігія; його відчуває навіть простак, нічого в ньому не розуміючи. (13)

Трагедія сучасної людини, як гатунку, лежить у заниканні і вимиранні людей міри, яких заступають мірноти. (16)

Розвій тіла є узалежнений від прожитого в минулому, а духа — від майбутніх цілей. (19)

Людина очікує доброти від світу, але сама не вносить її до нього. (22)

Пословиці є вічними правдами народу, які кожне покоління розуміє на свій лад. (27)

Революційна група тому така небезпечна при будові держави, бо вона не знає майже нічого, а здатна на все. (36)

Хто не вміє збудувати власної хати, напевно не збудує й держави.

Держава вимагає від громадян чеснот, але сама опирається на насиллі. (37)

Михайло Грушевський

Історія української літератури

(Нью-Йорк, 1959)

...вибрано релігію з півдня по традиції старших зв'язків. (68)

Розвій релігії і культури призначений на те, щоб санкціонувати новий соціально-економічний лад „ліпших людей”. (70)

У другій половині 14 ст. польська окупація сильно знищила ієрархію скасуванням Галицької Митрополії. (72)

Введення християнства охопило тільки більші міста, а маси довго жили старими релігійними поняттями й дуже поволі приймали елементи нової віри та культу.

Початків християнізації не можна класти раніше, як на останнє століття. (77)

В народнім обряді з поетичним репертуаром маємо результат майже цілого тисячоліття народньої творчости. Християнство нищило завзято всі народні традиції. (78)

1434 р. скасовано Галицьку Митрополію. В початках народ приймав християнство як сильніший рід магії. (80)

Могилянська доба поморозила і поховала найкращі зав'язки відродження, справивши його в єзуїтсько-схолястичне корито щодо форми й закріпивши вузько-клерикальний характер освіти і книжності щодо духу. Навіть його народній характер був затрачений.

Поворот до народньої мови, зазначений в початках, загублено в заходах коло відродження чистої слов'янщини, коло культури латини й польщини.

Відродження 16 ст. було через те відсунене на два століття й було доконане не за посередництвом української, а російської школи з великим накладом „обрусенія”. (83)

Наш фольклорний матеріал з невеликими виїмками признано за одне велике запаморочення. (325).

Евген Онацький

Українська емоційність

Українці відзначаються емоційною вдачею... чутливість і ліризм виявляються в естетизмі народного життя й обрядовості.

...Надмірною чутливістю пояснюється легка запальність і шкоре схолодження. (5)

Мрячність, туманність, неясність і різноманітність понять та ідеалів — ось найбільший гріх, яким може грішити політична думка.

Емоційність — великий дар Божий, бо вона лежить в основі кожного мистецтва, кожної творчості.

Кайзерлінг характеризує людську душу, як „організм почувань і емоцій”: „...Людина — це тварина, яка відчуває”, — каже він.

Кожна вища релігія звертає увагу на розвиток почування, а не розуму... (6)

Наші українські філософи емоційність українського народу означали як прикмету нашої національної вищості.

На культуру „серця”, — тобто почування, — кладуть головну увагу Сковорода, Гоголь, Шевченко, як теж Іван Вишенський.

Христос саме „любов'ю” визначає нову добу. (7)

Музика, як і кожне мистецтво, народжується з емоції.

Глибокі емоції порушують увесь наш організм і в тому їх велика привабливість. (9)

...розвиватися й рости можна тільки на ґрунті того, що вже маємо. (11)

Григор Лужницький

Апостол єдності християнської віри в Україні

Уривок з есею Дмитра Дорошенка „Про великого Митрополита Андрея”, в „Самостійній Україні”, ч. 1 з 1965 р.)

На Наддніпрянщині не було власної Української Церкви, православ'я було там казьонне.

Тільки на базі Божої Держави може вирости Українська Держава й таку державу, об'єднану духово, ніяка воєнна завірюха не звалить, бо вона збудована на камені чину, а не на піску слів.

Або ми є великі й незалежні, з власним духовим обличчям у найважливішій ділянці нашої духовости — релігійній, або ми йдемо тільки у хвості наших сусідів зі Сходу й Заходу.

Не Москві й не Польщі доручила історія це велике і вагітне у наслідках діло, а тільки Україні.

З М І С Т

	Стор.
Щось про цю книжку	7
СЕРЦЕМ І МИСЛЮ	
У п'ятнадцятиліття I-ої Дивізії УНА	16
Генеральні ідеї української духовости і характер народу	17
Українське військо і його вплив на правоустрій Української Держави в першій добі існування	33
Людина потребує Бога	47
Проблеми духовости дитини	55
Життєве (З прочитаного і продуманого)	
Петер Ліпперт: Батьківщина у світлі філософії	61
” ” : Духовий біль модерного часу	71
” ” : Закон і життя	73
Карль Ясперс: Розум і нерозум нашого часу	74
Шалом Аш: Потоп	85
” ” : Подорож крізь ніч	92
” ” : Про предків	95
” ” : Назаренець	97
” ” : Мойсей	103
Ф. М. Достоевський: Злочин і кара	104
Ф. М. Достоевський: Ідіот	105
Станіслав Мацкевіч: Достоевський	109
Освальд Шпенглер: Загибель Заходу	111
Альберт Камюз: Збунтована людина	116
Роберт Зайчік: Людина і її мета	121
Вейт Велентін: Релігії	123
	165

Зігмунд Фройд: Муж Мойсей і монотеїстична релігія	138
Л. Кальтенберг: Як родилися й умирили старовинні боги?	139
Макс Гіршберг: Мудрість Росії	142
Ц. В. Церам: Боги, гробниці й учені	143
Йоганес Шер та д-р Альберт Вірт: Історія німецької культури та звичаїв	147
Аксель Мунте: Книга з Сан Мішеле	152
Вернер Келер: А Біблія таки правильна	153

ДУМКИ РІДНИХ МИСЛИТЕЛІВ

Д-р Олександр Кульчицький: Аспекти української психічної структури	159
Д-р Ростислав Єндик: Бенкет	161
Михайло Грушевський: Історія української літератури	162
Григор Лужницький: Апостол єдності християнської віри в Україні	164
Євген Онацький: Українська емоційність	163
Зміст:	165

Заки будете читати цю книжку,
просимо виправити
такі завважені в ній похибки:

Сторінка	рядок
9	14 згори — твердим на твердим
24	20 знизу — Новою на новою
19	20 знизу — вигляді на висліді
28	2 згори — української на української
30	4 згори — есей на есей
39	20 знизу — в парі на впарі
44	2 знизу — 10.00 на 10.000
77	18 знизу — світоглядого- на світоглядого-
93	3 згори — як найбільше на якнайбільше
97	17 знизу — по смерти на по смерті
117	8 згори — Цезарів на цезарів
123	1 знизу — до Чр. на до Хр.
124	15 згори — до речі на доречі
136	1 знизу — еСтор. на (Стор.
139	10 згори — жерці на жреці
161	4 згори — думі (7) на душі (7)

